

MYKOLO ROMERIO UNIVERSITETO
TEISĖS FAKULTETO
TARPTAUTINĖS IR EUROPOS SĄJUNGOS TEISĖS INSTITUTAS

LAURYNĄ GRUŽAITĖ
EUROPOS SĄJUNGOS TEISĖS
MAGISTRANTŪROS NUOLATINIŲ STUDIJŲ PROGRAMA

**EUROPOS SĄJUNGOS TEISĖS VIRŠENYBĖS PRINCIPAS IR NACIONALINĖS
KONSTITUCIJOS**

Magistro baigiamasis darbas

Darbo vadovė: doc. dr. Inga Daukšienė

Vilnius, 2013

TURINYS

ĮVADAS	3
I. VIRŠENYBĖS PRINCIPAS KAIP EUROPOS SAJUNGOS TEISĖS KONSTITUCINIO POBŪDŽIO ELEMENTAS	7
1.1. Absolutus viršenybės principo pripažinimas	8
1.2. Vieningas ES teisės aiškinimas, taikymas ir <i>effet utile</i> reikalavimas	12
II. SANTYKIS TARP ES TEISĖS IR NACIONALINĖS KONSTITUCIJOS. POŽIŪRIŲ ĮVAIROVĖ	14
2.1. Egzistencinė ir kolizinė teisės viršenybės sampratos.....	16
2.2. Autonominė teisės sistema ir nacionalinės konstitucijos kaip pagrindas	19
2.3. Viršenybės principo ribos valstybėse narėse	23
2.3.1. Pagrindiniai konstituciniai principai	25
2.3.1.1. Konstitucija kaip aukščiausia teisė	25
2.3.1.2. Parlamento suverenitetas	30
2.3.2. Konstitucinės žmogaus teisės.....	33
2.3.3. Tarptautinių sutarčių ratifikavimas	36
2.3.4. Europos Sąjungos <i>ultra vires</i> veikimas	40
III. PRAKTINIAI VIRŠENYBĖS PRINCIPŲ UŽTIKRINIMO NACIONALINĖJE TEISĖJE BŪDAI	43
3.1. Konstitucijos ir ES teisės normų konkurencijos sprendimo būdai	43
3.2. Bendradarbiavimas dialogo forma - prejudiciniai prašymai.....	47
IŠVADOS	51
LITERATŪRA	52
SANTRAUKA	60
SUMMARY	61
PRIEDAS	62

ĮVADAS

„Le ciel défend de vrai certains contentements.

– Mais on trouve avec lui des accommodements“¹

— Molière, Tartuffe ou l'Imposteur (1664), IV, 5, Tartuffe

Temos aktualumas ir problematika. Teisės viršenybės principą, pagal kurį visuomeninis gyvenimas ir atskiri jo elementai turi atitikti teisę, jai neprieštarauti, demokratinės valstybės pripažįsta ir taiko ne tik nacionaliniu, bet ir tarptautiniu lygiu. Teisės viršenybės principas pripažįstamas ir Europos Sąjungos (toliau – ir ES, Sąjungos) teisėje. Tai yra vienas šis pagrindinių ES teisės principų, kuriuo vadovaujasi visos valstybės narės. Vis dėlto, konstitucija, kaip aukščiausia teisinės valstybės teisė užima ypatingą vietą nacionalinėje teisės sistemoje, todėl aktualus jos santykis su valstybių narių pripažįstamu ES teisės viršenybės principu. Svarbu atkreipti dėmesį, kad terminas viršenybė paprastai naudojamas kalbant apie teisės aktų hierarchiją, todėl šiame darbe bus skirtas atitinkamas dėmesys ir viršenybės principo termino reikšmės būtent Europos Sąjungos teisės kontekste aptarimui.

Tiriant ES teisės santykį su nacionaline konstitucija gali kilti diskusija dėl to, ar apskritai įmanoma situacija, kai tarp jų kyla kolizija. Tokiu atveju svarbu, ar apskritai ES teisė ir nacionalinė konstitucija reguliuoja tuos pačius klausimus. Palaikant požiūrį, kad reguliavimas nesusikerta, neturėtų kilti problemų dėl ES teisės viršenybės klausimo ir konstitucijos, kaip aukščiausios teisės statuso. Vis dėlto, nors atrodytų, jog nuo Europos Sąjungos teisės sistemos sukūrimo praėjus ne vienam dešimtmečiui šis klausimas buvo spręstas ne vieną kartą, vis dar kyla situacijų, dėl Europos Sąjungos ir nacionalinės konstitucinės teisės atitikimo. Tai ypatingai aktualu vėliau į Europos Sąjungą įstojusioms valstybėms narėms, tarp jų ir Lietuvai, kurioms stojant į Sąjungą Europos Sąjungos teisės viršenybės principas (toliau – ir viršenybės principas) jau turėjo įgijęs formą Europos Sąjungos Teisingumo Teismo (toliau – ir ESTT, Teisingumo Teismas) praktikoje. Šios valstybės prisiėmė joms keliamus įsipareigojimus, perėmė Europos Sąjungos teisės aktų sistemą, be kita ko, įsipareigojo vadovautis ir viršenybės principu. Nors bylos, kuriose spręstas ES teisės viršenybės principo klausimas, pradėtos nagrinėti dar septintajame praėjusio amžiaus dešimtmetyje, tačiau nacionaliniai valstybių narių teismai, kurių jurisdikcijai priklauso aiškinti nacionalines konstitucijas, ir praėjus net keliems dešimtmečiams po šių Teisingumo Teismo bylų, vis dar bando suderinti nacionalinės teisės vieną iš svarbiausių principų – konstitucijos viršenybę, su įsipareigojimu pagal ES teisę taikyti ES teisės viršenybės principą. Atsižvelgiant į tai, kad ne tik tiek Lietuvos, tiek užsienio mokslininkams, bet ir ES valstybių narių kompetentingiems teismams vis dar kyla klausimų dėl ES teisės viršenybės

¹ Vertimas į lietuvių kalbą: iš tiesų, Dangus draudžia tam tikrus malonumus. – Tačiau su juo galima rasti kompromisą.

principo taikymo ir jo galiojimo kai kalbama apie aukščiausią valstybių narių teisę, manytina, jog ši tema reikalauja platesnės analizės, apimančios keletą aspektų.

Visų pirma reikia pastebėti, jog temos problematika pasireiškia tuo, jog santykis tarp ES teisės (ypač antrinės) ir nacionalinės konstitucijos valstybių narių konstitucijose dažnai nėra aiškiai (arba iš viso) įtvirtintas. Egzistuoja nesutapimas tarp nacionalinių konstitucijų teksto (ar jo oficialaus interpretavimo) ir Europos Sąjungos Teisingumo Teismo požiūrio. Nors Teisingumo Teismas ne kartą yra pasisakęs dėl ES teisės viršenybės principo, bet aiškinti nacionalinių konstitucinių teisės normų šis teismas negali. Tai – išimtinai tik nacionalinių teismų prerogatyva. Nacionaliniai teismai, pasisakydami šiuo klausimu ne visada atsižvelgia į Teisingumo Teismo jurisprudenciją. Tačiau problema kyla ir dėl to, kad skiriasi ir atskirų ES valstybių narių požiūris į ES teisės viršenybės principą – nacionaliniu lygiu valstybėse narėse nevienodai įtvirtinta kolizijos sprendimo taisyklė ir praktikoje valstybėse narėse viršenybės principo apimtis nevienodai aiškinama. Dėl šios priežasties ir kyla sunkumai, siekiant nustatyti tinkamą santykį tarp Europos Sąjungos teisės ir individualaus nacionalinio konstitucinio reguliavimo.

Praktikoje pasireiškia dar viena problema – menkas kai kurių valstybių narių konstitucinių teismų bendradarbiavimas su ESTT. Iš esmės visos valstybės nacionalinėje teisėje laikosi konstitucijos viršenybės principo, kuris reiškia, kad nacionalinė konstitucija teisės aktų hierarchijoje užima išskirtinę – aukščiausią – vietą ir joks teisės aktas negali jai prieštarauti. Tačiau Europos Sąjunga kaip viršnacionalinis darinys, organizuojantis valstybes į bendrą junginį, kelia šioms valstybėms ir tam tikrus reikalavimus, kurių vienas svarbiausių – Europos Sąjungos teisės viršenybės principo pripažinimas. Valstybėms narėms keliamas reikalavimas rasti būdus kuriais galima suderinti jų nacionalinį principą dėl konstitucijos, kaip aukščiausios teisės bei viršnacionalinį principą dėl ES teisės viršenybės. Dėl šios priežasties kyla būtinybė aiškinti nacionalines konstitucijas ir nustatyti šių dviejų principų santykį, tačiau svarbu suvokti, jog šis procesas negali vykti izoliuotai ir individualiai kiekvienos valstybės narės vidinėje sistemoje – dėl to manytina, jog itin svarbu valstybių narių kompetentingoms institucijoms žvelgti į šių principų derinimo problemą plačiau, o itin reikšmingas tokio platesnio suvokimo aspektas – nacionalinių kompetentingų teismų bendradarbiavimas su Europos Sąjungos Teisingumo Teismu. Vis dėlto, šiuo metu toks bendradarbiavimas ne visada prisimenamas kaip priemonė, kurią galima pasitelkti sprendžiant viršenybės principo klausimą nacionalinėje teisėje. Tai laikytina valstybių narių praktikos šioje srityje trūkumu.

Naudojami šaltiniai. Nors ilgamečių Europos Sąjungos valstybių narių nacionaliniai teismai jau prieš keletą dešimtmečių ėmėsi klausimo dėl viršenybės, tačiau vėliau prie Sąjungos prisijungusios valstybės taip pat atkreipė dėmesį į šį klausimą. Dėl to vienodai aktualu nagrinėti ne tik ESTT, bet ir valstybių narių steigėjų, kitų senųjų valstybių narių ir sąlyginai naujų valstybių narių teismų praktiką, susijusią su Europos Sąjungos teisės viršenybės principu. Teismų jurisprudencija –

vienas iš esminių darbe naudojamų šaltinių. Greta šio šaltinio analizuojama ir gana įvairi teisinė mokslinė literatūra, kurioje daugiau ar mažiau plačiai keliami kai kurie su viršenybės principu susiję klausimai. Darbe remiamasi įvairius požiūrius palaikančių autorių nuomonėmis siekiant visapusiškos analizės, be to naudojami įvairių valstybių narių autorių darbai, todėl atskleidžiama požiūrių įvairovė kartu randant tam tikrus sąsajos taškus. Be kitų naudotų šaltinių išskirtinos mokslininkų Generalinio advokato dr. Miguel Poiaras Maduro, dr. Krystyna Kowalik-Bańczyk, dr. Roman Kwiecień, prof. Julio Baquero Cruz, dr. Giuseppe Martinico atliktos analizės. Tokioje literatūroje dažniausiai koncentruojamasi ties konkrečia viena problema, todėl reikia šią literatūrą analizuoti sistemiškai. Egzistuoja ir nemažai lietuvių mokslininkų darbų šia tema, kurių pagausėjimas, be abejonės, atsirado Lietuvos Respublikai įstojus į Europos Sąjungą. Visų pirma išskiriant dr. Irmanto Jarukaičio tyrimą, kuris aktualus dėl lyginamosios analizės įvairiose valstybėse narėse. Taip pat aktualios prof. Egidijaus Kūrio, dr. Pavelo Ravluševičiaus analizės. Darbe bus remiamasi Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo (toliau – ir LRKT) teisėjų Kęstučio Lapinsko, Vytauto Sinkevičiaus, Zenono Namavičiaus nuomonėmis šiuo klausimu, taip pat mokslininkų pateiktais teoriniais vertinimais.

Darbo objektas ir dalykas. Darbe bus tiriama nacionalinės konstitucijos kaip aukščiausios valstybės teisės principo bei Europos Sąjungos teisės viršenybės principo derinimo problematika. Šiam tyrimui atlikti bus analizuojami valstybių narių taikomi praktiniai problemos sprendimo būdai, jų mokslinis teorinis vertinimas bei atitikimas Teisingumo Teismo praktikai, o taip pat tokios praktikos teigiami ir neigiami bruožai.

Tyrimo tikslas – atskleisti ES teisės ir nacionalinės konstitucijos santykį. Šiam tikslui pasiekti darbe keliami šie **uždaviniai**:

- ✓ pateikti ESTT praktikoje suformuluotus pagrindinius viršenybės principo aspektus;
- ✓ išskirti ir įvertinti teorijoje egzistuojančių požiūrių į viršenybės principą grupes ir jų reikšmę praktikoje;
- ✓ ištirti ES teisės viršenybės principo apimtį valstybėse narėse;
- ✓ atlikti nacionalinės konstitucijos kaip aukščiausios teisės bei ES teisės viršenybės principų tarpusavio derinimo galimybių analizę;
- ✓ išsiaiškinti konstitucinių teismų praktiką prejudicinių prašymų srityje.

Atsižvelgiant į darbo tikslą ir pobūdį pagrindiniai darbe naudojami **mokslinio tyrimo metodai** – analizės ir lyginamasis. Analizės metodas naudojamas tyrimui atlikti. Nagrinėjamas valstybių narių konstitucinis reguliavimas kiek tai susiję su darbo tema, o taip pat teismų praktika, pradedant ESTT jurisprudencijos analize ir pereinant prie aktualios valstybių narių teismų praktikos. Taip pat analizuojama mokslinė doktrina, siekiant išsiaiškinti skirtingų požiūrių mokslinį pagrindimą. Analizės metodas nenaudojamas izoliuotai, kadangi lygiagrečiai naudojamas ir lyginamasis metodas. Jo pagalba tyrimo metu gauta informacija įvertinama, visų pirma, istoriniu rakursu, žvelgiant į

viršenybės principo ištakas ir atskirose valstybėse narėse formuluojamų požiūrių plėtotę, kadangi tai yra svarbu siekiant suvokti kylančias problemas ir lyginti skirtingus galimus tokių problemų sprendimo būdus. Kartu lyginamasis metodas naudojamas ir vertinant bei lyginant atitinkamą teisinį reguliavimą bei praktiką skirtingose valstybėse narėse, taip pereinant prie konkrečių problemos sprendimo variantų įvairovės ir jų derinimo. Šie du metodai naudojami neatsiejamai nuo sisteminio bei teleologinio metodų, kurių pagalba atrandamos teorijos ir praktikos sąsajos, visa informacija sujungiama į bendrą visumą. Tai padeda žvelgti į analizuojamą temą platesne perspektyva. Darbo apibendrinimui ir išvadoms suformuluoti naudojami loginis bei kritinis metodai, kurie padeda nustatyti problemos atsiradimo priežastį ir kritiškai įvertinti egzistuojančius praktikos trūkumus.

Struktūra. Darbo turinys suskirstytas į tris dalis. Pirmojoje dalyje trumpai aptariama kaip istoriškai vystėsi praktika, susijusi su viršenybės principu ES lygiu, t. y. kaip ją vystė Teisingumo Teismas, kadangi apie viršenybės principo taikymą valstybėse narėse kalbėti neįmanoma nesuvokiant, kokie reikalavimai šiuo klausimu joms keliami iš Europos Sąjungos pusės. Antrojoje dalyje analizuojami įvairūs požiūriai į santykį tarp ES teisės ir nacionalinės konstitucijos aspektai. Kadangi, priklausomai nuo to, kokia teorija yra palaikoma, gali egzistuoti įvairios ES teisės viršenybės principo sampratos, antrojoje dalyje analizuojama tokių sampratų reikšmė viršenybės principo taikymui. Taip pat svarbu ištirti valstybių narių pasirinktas skirtingas viršenybės principo ribas ir tokių ribojimų praktinį taikymą. Todėl kita antrosios dalies pusė yra skirta valstybių narių praktikos analizei ir įvertinimui. Trečioji darbo dalis skirta išsiaiškinti, kokiais būdais valstybės narės gali siekti įgyvendinti savo prisiimtus įsipareigojimus pagal ES teisę nepažeidžiant nacionalinės konstitucijos viršenybės principo ir jį derinant su ES teisės viršenybės principu. Taip pat trečiojoje dalyje aptariamas, mūsų manymu, itin reikšmingas tokiame įsipareigojimų įgyvendinimui ir dviejų esminių principų derinimui aspektas – prejudiciniai konstitucinių teismų kreipimaisi į ESTT.

I. VIRŠENYBĖS PRINCIPAS KAIP EUROPOS SĄJUNGOS TEISĖS KONSTITUCINIO POBŪDŽIO ELEMENTAS

Konstitucinio pobūdžio sąvoka yra plati, apimanti įvairius teisinius aspektus. Konstitucinį pobūdį suvokiant kaip tam tikrų būdingų ypatybių visumą, įvairių elementų, kuriuos galima laikyti konstitucingumo išraiška, sistema, galima teigti, kad ir Europos Sąjungos teisėje egzistuoja konstitucinio pobūdžio apraiškų. Kadangi yra daugybė elementų, kurie daugiau ar mažiau atskleidžia konstitucinį pobūdį, akivaizdu, kad kai kuriais iš jų gali pasižymėti ir ES teisė. Būtent atsižvelgiant į tokius konstitucinio pobūdžio elementus galima išskirti ir svarbiausius Europos Sąjungos, kaip ypatingos teisinės sistemos bruožus.

Teigiama, jog su Konstitucijos Europai idėja imta formuoti (tačiau sulig ja nebaigta) *konstitucinio acquis* idėja, kuri lemia „ypatingą Europos Sąjungos <...> teisės sistemos ir valstybių narių nacionalinių konstitucinių sistemų santykį“². Būtent konstitucinė sutartis buvo pagrindas Lisabonos sutarčiai, kurios konstitucinis pobūdis tiesiogiai nėra išreikštas. Tačiau reikia pripažinti, kad ir ši sutartis turi konstitucinio pobūdžio bruožų. Nors, pasak dr. I. Jarukaičio, „Lisabonos sutarties dekonstitucionalizavimą <...> simbolizuoja atsisakymas ES teisės viršenybės principą įtvirtinti ES pirminėje teisėje“³, tai nepagrindžia teiginio, jog ši sutartis apskritai nebeturi tokių bruožų. Vien tai, jog ES teisės viršenybę vienokiu ar kitokiu mastu pripažįsta visos valstybės narės, leidžia teigti, jog šios teisės sistemos konstitucingumas egzistuoja, nors neįtvirtintas tiesiogiai teisės aktais. Galima išskirti bent du viršenybės aspektus, svarbius šio darbo temai - tai steigimo sutarčių ir ES institucijų priimamų teisės aktų santykis su nacionaline teise. Būtent šie bruožai atskleidžia viršenybės principo esmę. Nors teigti, kad *konstitucinis acquis* egzistuoja pilna apimtimi, negalima, tačiau neabejotina, kad ES teisės viršenybės principas yra itin reikšmingas elementas, išreiškiantis ES teisės ypatingą pobūdį tiek lyginant su nacionalinėmis teisės sistemomis, tiek su tarptautine teise⁴. Ši idėja egzistuoja ne tik

² Rukštelytė V. *Konstituciniai narystės Europos Sąjungoje pagrindai* // Justitia. – Vilnius: Justitia, 2004, Nr. 4 (52), p. 50. Apie tai kalbama *European Union Law for the Twenty-first Century: Constitutional and public law external relations* / Tridimas T., Nebbia P. editors. – Portland: Hart Publishing, 2004, p. 444, o prof. F. Hoffmeister nurodo, jog „kai kurios valstybės kandidatės modifikuoja savo konstitucijas taip, kad jos atitiktų *konstitucinį acquis*“ (Hoffmeister F. *Constitutional implications of EU membership: a view from the Commission* // Croatian Yearbook of European Law and Policy. – Zagreb: University of Zagreb, 2007, Vol 3, p. 60).

³ Jarukaitis I. *Europos Sąjungos ir nacionalinės teisės sistemų sąveika: ES konstitucinės sutarties ir Lisabonos sutarties viršenybės* // Justitia. – Vilnius: Justitia, 2008, Nr. 3 (69), p. 68 Apie Lisabonos sutarties dekonstitucionalizavimą kalba ir tokie autoriai kaip Gráinne de Búrca (de Búrca G. *The EU on the Road from the Constitutional Treaty to the Lisbon Treaty* // Jean Monnet Working Paper 03/08, p. 6-7 <http://www.jeanmonnetprogram.org/papers/08/080301.pdf>, žiūrėta: 2013-08-10). Dėl šio teiginio klausimų nekyla ir neabejotina, jog Lisabonos sutartis yra dekonstitucionalizuota sutartis.

⁴ Tai nėra vieninteliai konstitucinio pobūdžio elementai. Pavyzdžiui, dr. R. Kwiecień išskiria ir daugiau tokių elementų, būdingų ES ir teigia, kad „viršenybės [naudojamas terminas *primacy – aut. past.*] principas kartu su tiesioginiu veikimu ir vieningu taikymu laikomi ne tik Bendrijos teisinės tvarkos veiksmingumo pagrindu, bet ir atlieka esminį vaidmenį neoficialioje Europos Konstitucijoje“ (Kwieceń R. *The Primacy of European Union Law over National Law under the Constitutional Treaty* // German Law Journal. – Toronto/Lexington: Osgoode Hall Law School and the Washington & Lee University School of Law publishing, 2005, Vol. 06 No. 11, p. 1479). Prie tokių bruožų galima priskirti ir tai, kad ES teisės normomis užtikrinama pagrindinių teisių apsauga, be to, egzistuoja suverenių valdžios galių paskirstymas tiek tarp valstybių narių bei ES, tiek tarp ES institucijų.

mokslinėje doktrinoje – ją išreiškė ir ESTT, ne kartą pareiškęs, jog esminis ES teisinės tvarkos bruožas yra būtent jos nuostatų pirmumas prieš valstybių narių teisę⁵.

Viršenybės principas buvo ne Lisabonos sutarties naujovė, o ilgo proceso rezultatas – Teisingumo Teismas jį taikė dar iki įtvirtinimo oficialiu būdu. Tai, jog principas buvo įtvirtintas Lisabonos sutarties deklaracijos tekste, nereiškia, jog keisis jo galiojimas ar Teisingumo Teismo praktika jo atžvilgiu⁶. Santykį tarp ES teisės ir nacionalinių teisės sistemų galima vertinti dvejopai: valstybės narės, ratifikuodamos sutartį, pripažįsta, jog ir jos deklaracija jas įpareigoja. Tokiu atveju galima išvelgti pokytį šių teisės sistemų santykyje, nes išreiškiama valstybių narių valia Sutarčių lygmeniu, ko anksčiau nebuvo. Antra vertus, viršenybės principas ESTT buvo taikomas ir iki jo įtvirtinimo, o valstybės narės jį pripažino ir dauguma buvo įtvirtinusios nacionalinėse konstitucijose. Dėl to negalima teigti, jog šių teisės sistemų santykis radikalčiai pasikeitė – santykis liko toks, koks išvystytas ESTT jurisprudencijoje, pakito jo įtvirtinimas, o su įtvirtinimu, ir valstybių narių požiūris į šio principo reikšmę. Įtvirtinimas deklaracijoje prie Lisabonos sutarties rodo ne pakitusį požiūrį iš ES teisės pozicijų, o valstybių narių prisitaikymą prie esamos padėties.

Atsižvelgiant į tai, kad pačiame Lisabonos sutarties tekste nuostatos dėl viršenybės atsisakyta, į viršenybės principą reikėtų žiūrėti ne kaip į iššūkį nacionalinėms konstitucijoms, o kaip į Europos Sąjungos teisės veiksmingumo užtikrinimą. Vis dėlto, matysime, kad ir pastaroji sutartis valstybėms narėms sukelia tam tikrų išbandymų. Būtent dėl viršenybės principo reikšmės ES teisės išskirtiniam pobūdžiui reikia analizuoti šio principo ribas ir jo taikymo sukeltas problemas. Norint kalbėti apie požiūrio į šį principą ypatybes valstybėse narėse, reikia suvokti jo reikšmę ir ypatybes iš Europos Sąjungos pozicijos. To padaryti neįmanoma nekalbant apie Europos Sąjungos Teisingumo Teismo formuluotą jurisprudenciją.

1.1. Absolutus viršenybės principo pripažinimas

Pradiniame Bendrijų kūrimo etape nesvarstant konstitucinio viršnacionalinės organizacijos pobūdžio, nebuvo kalbama ir apie minėtą vieną iš reikšmingiausių elementų – viršenybės principą. Nors sutinkama, kad su kiekviena reforma buvo stiprinamas ES vaidmuo ir galios, tačiau ES teisės viršenybės idėja niekuomet nebuvo įtvirtinta nei viename sutarties straipsnyje. Akivaizdu, kad

⁵ Opinion 1/91 *Re The Draft Treaty on a European Economic Area* [1991] ECR I-06079, para. 21, taip pat Opinion 1/09 *on the draft agreement establishing a European Patent Court* [2011] ECR I-01137, para. 65

⁶ Opinion of the Council Legal Service of 22 June 2007, 11197/07 JUR 260 „It results from the case-law of the Court of Justice that primacy of EC law is a cornerstone principle of Community law. According to the Court, this principle is inherent to the specific nature of the European Community. At the time of the first judgment of this established case-law (*Costa/ENEL*, 15 July 1964, Case 6/64) there was no mention of primacy in the treaty. It is still the case today. The fact that the principle of primacy will not be included in the future treaty shall not in any way change the existence of the principle and the existing case-law of the Court of Justice.“

antriniuose ES teisės aktuose šis principas taip pat nebuvo numatytas, kadangi tokios svarbos klausimas negalėjo būti reglamentuojamas nesant jam pagrindo sutartyse.

Nesant teisinio reglamentavimo išvesti ES teisės viršenybės principą ir vėliau vystyti jo taikymo praktiką teko Europos Sąjungos Teisingumo Teismui jurisprudencijoje formuojant tam tikras taisykles. Į šią jurisprudenciją reikia žiūrėti kaip į visumą, kuri ir sudaro Teismo požiūrį į ES teisės ir nacionalinių valstybių narių teisės sistemų santykį. Kalbėti apie viršenybės principą visuomet pradedama nuo *Costa v E.N.E.L.*⁷ bylos, kuria sukurta Europos Sąjungos teisės viršenybės doktrina, nors tam tikri pradmenys šiai doktrinai buvo padėti jau ankstesnėje Teismo praktikoje⁸. Šioje byloje Teisingumo Teismas nustatė, jog apribodamos savo suverenias teises valstybės narės negali teikti pirmenybės⁹ priemonei, kuri yra vienašalė ir vėlesnė palyginti su teisine sistema, jų priiimta abipusiškumo pagrindu¹⁰. Svarbu pabrėžti, kad šioje byloje buvo kalbama būtent apie vėlesnes priemones, t. y. priemones, kurių valstybės narės ėmėsi po Bendrijos teisės įsigaliojimo. Galima tvirtinti, jog šiuo metu nekyla ginčų dėl to, kad vėliau priimti nacionaliniai valstybių narių teisės aktai turi atitikti Europos Sąjungos teisę ir pastaroji negali būti jais paneigta. Kitaip tariant, taikant ES teisės viršenybės principą reikia pripažinti, jog, ES teisei, kaip turinčiai pirmenybę, nėra taikomas *lex posterior derogat priori* principas nacionalinės teisės atžvilgiu.

Vis dėlto, vėlesnėje Teismo praktikoje nagrinėti įvairūs nacionalinių teisės aktų ir Sąjungos teisės nuostatų suderinamumo aspektai. Galima išskirti keletą svarbių momentų. Pirma, Teisingumo Teismas pripažįsta, kad Bendrijų teisė *dar netaikoma* bet kokią jai prieštaraujančią nacionalinės teisės nuostatą. Tai reiškia, jog nacionalinė teisės norma turi būti netaikoma konkrečioje situacijoje, tačiau nėra panaikinamas jos galiojimas¹¹. Kad teisės normos galiojimas nėra panaikinamas, o tik reikalaujama jos netaikyti, galima matyti iš Teismo požiūrio, jog ES teisės nuostatų veikimas užtikrinamas atsisakant taikyti prieštaraujančią nacionalinės teisės nuostatą ir nėra privalu prašyti ar

⁷ Case 6/64 *Flaminio Costa v E.N.E.L.* [1964] ECR 00585

⁸ Byloje *Van Gend en Loos* (Case 26/62 *NV Algemene Transporten Expeditie Onderneming van Gend en Loos v Nederlandse Administratie der Belastingen* [1963] ECR 00001) buvo patvirtintas Bendrijos, kaip teisinės sistemos, atskiros nuo nacionalinių ir tarptautinės teisės sistemų, teisės savarankiškas pobūdis. Viršnacionališkumo esmė yra įtvirtina šios bylos sprendime. Teismas šioje byloje nustatė, jog Bendrija sukūrė naują teisinę tvarką, dėl kurios valstybės apribojo savo suverenias teises tam tikrose srityse. Tokios teisinės tvarkos subjektais yra ne tik valstybės narės, bet ir jų piliečiai. Tokiai teisei tvarkai būdingi Bendrijos teisėje nustatomi įpareigojimai bei suteikiamos teisės nepriklausomai nuo valstybių narių įstatymų leidybos. Taigi viršnacionališkumo esmė – tam tikros dalies valstybių suverenių galių perdavimas bendroms institucijoms. Šios institucijos priima bendrus visoms valstybėms narėms sprendimus ir šie sprendimai yra visoms valstybėms narėms privalomi. Iš valstybių narių nereikalaujama ratifikuoti tokių antrinės teisės aktų. Jau minėti ES teisės tiesioginio veikimo bei teisės viršenybės principai yra viršnacionališkumo bruožai, atskleidžiantys ypatingą viršnacionalinės organizacijos teisės pobūdį. Taigi, viršnacionalinio ES teisės pobūdžio pripažinimas ir *Van Gend en Loos* byla tapo pagrindu plėtoti viršenybės principą.

⁹ Angliškame tekste naudojamas terminas *precedence*.

¹⁰ *Costa v E.N.E.L.*, supra note 7

¹¹ Case C-463/11 *L v M* [2013] ECR I-00000, para. 44, joined cases C-188/10 and C-189/10 *Aziz Melki and Sélim Abdeli* [2010] ECR I-05667, para. 43, case C-606/10 *Association nationale d'assistance aux frontières pour les étrangers (ANAFE) v Ministre de l'Intérieur, de l'Outre-mer, des Collectivités territoriales et de l'Immigration* [2012] ECR I-00000, para. 73, case C-409/06 *Winner Wetten GmbH v Bürgermeisterin der Stadt Bergheim* [2010] ECR I-08015, para. 56

laukti, kol ši nuostata bus panaikinta teisėkūros ar kitokiomis konstitucinėmis priemonėmis¹². Antra, nustatoma, jog negalima taikyti nacionalinės taisyklės, prieštaraujančios EB teisės nuostatomis, nesvarbu, ar ta nuostata priimta *iki įsigaliojant* EB teisės nuostatai, ar jau *po jos įsigaliojimo*. Vadinasi, ne tik naujai priimama nacionalinės teisės norma, negali prieštarauti ES teisės nuostatomis, bet ir jau galiojančios teisės normos turi būti suderinamos su ES teise¹³. Ir galiausiai, šios taisyklės yra taikomos tik ten, kur valstybė narė veikia EB galių srityje, t. y. ten, kur *Bendrija vykdo savo teisėkūros galias*. Būtent dėl to nacionalinis teisės aktas, kaip minėta, yra ne panaikinamas, o tik netaikomas konkrečiu, su ES teise susijusiu atveju.

Svarbiausias mūsų darbui ESTT požiūrio aspektas – ES teisės viršenybės principo taikymas visoms nacionalinės teisės normoms, įskaitant ir nacionalinę konstituciją. Toks santykis įtvirtintas byloje *Internationale Handelsgesellschaft*¹⁴. Šioje byloje iškilo klausimas ne tik dėl santykio tarp ES teisės ir konstitucijos apskritai, bet ir konkrečiai dėl konstitucijoje įtvirtintų pagrindinių žmogaus teisių. ESTT pabrėžė, jog iš Sutarčių kylanti teisė negali būti panaikinta nacionalinėmis taisyklėmis ir visai nesvarbu, kaip šios taisyklės nacionalinėje teisėje įtvirtintos. Taip yra būtent dėl to, jog Bendrijos teisinių priemonių teisėtumas sprendžiamas tik Bendrijos teisės šviesoje. Tai reiškia, kad negalima remtis net ir tokiais argumentais, kaip EB teisės normų prieštaravimas konstituciniams principams ar nacionalinėse konstitucijose įtvirtintoms pagrindinėms žmogaus teisėms¹⁵. Pasak Dr. K. Kowalik-Bańczyk, jau ESTT ankstyvojoje praktikoje akivaizdžiai įtvirtinta absoliuti EB normų viršenybė prieš nacionalines normas¹⁶, taigi, pagal įtvirtintą praktiką, ES teisė turi viršenybę prieš bet kokią nacionalinę teisę, net ir prieš nacionalines konstitucijas. Šio požiūrio Teismas laikosi ir naujausiose bylose pateikdamas nuorodą į *Internationale Handelsgesellschaft* bylą ir nuroydamas jog tai, kad valstybė narė remiasi nacionalinės teisės nuostatomis, net jei jos konstitucinės, negali paveikti ES teisės veikimo šios valstybės teritorijoje¹⁷. Tokios nuostatos dažnai būna ir pagrindinės asmens teisės, numatytos nacionalinėse konstitucijose. Pavyzdžiui, minėtose bylose *Jozef Križan* bei *Stefano Melloni* kalbėta apie Slovakijos Konstitucijoje įtvirtintas teises į teisminę apsaugą bei nuosavybę ir Ispanijos Konstitucijos garantuojamą teisę į teisminę gynybą, byloje *Dow chemical Ibérica*¹⁸ – apie Ispanijos

¹² Case C-617/10 *Åklagaren v Hans Åkerberg Fransson* [2013] ECR I-00000, para. 45, *Aziz Melki*, supra note 11, para. 43, joined cases C-387/02, C-391/02 and C-403/02 *Berlusconi and others* [2005] ECR I-03565, para. 72

¹³ Toks reikalavimas taikyti ES teisę ir dėl to, esant būtinybei, netaikyti nacionalinės teisės nuostatos, galinčios jai prieštarauti, numatyta ir kitose bylose, pavyzdžiui, case C-18/11 *The Commissioners for Her Majesty's Revenue & Customs v Philips Electronics UK Ltd* [2012] ECR I-00000, para. 38, para. 48, *Winner Wetten*, supra note 11, para. 55

¹⁴ Case 11/70 *Internationale Handelsgesellschaft mbH v Einfuhr-und Vorratsstelle für Getreide und Futtermittel* [1970] ECR 01125

¹⁵ *Ibid*, para. 3

¹⁶ Kowalik-Bańczyk K. *Should We Polish It Up? The Polish Constitutional Tribunal and the Idea of Supremacy of EU Law* // German Law Journal. – Toronto/Lexington: Osgoode Hall Law School and the Washington & Lee University School of Law publishing, 2005, Vol. 06 No. 10, p. 1356

¹⁷ *Winner Wetten*, supra note 11, para. 61, case C-399/11 *Stefano Melloni v Ministerio Fiscal* [2013] ECR I-00000, para. 59, case C-416/10 *Jozef Križan and Others v Slovenská inšpekcia životného prostredia* [2013] ECR I-00000, para. 70

¹⁸ Joined cases 97/87 to 99/87 *Dow Chemical Ibérica SA, Alcadia, Empresa para la Industria Química SA, Empresa Nacional del Petróleo SA v Commission of the European Communities* [1989] ECR 03165

Konstitucijoje numatytą teisę į privataus būsto neliečiamumą. Klausimas dėl pagrindinių teisių apsaugos neretai valstybių narių iškeliamas aukščiau už ES teisės viršenybės principo užtikrinimą, tačiau Teisingumo Teismas ir tokioms nuostatomis taiko ES teisės viršenybės principą, kadangi laikosi požiūrio, jog ES teisė užtikrina visas pagrindines teises ir dėl to nėra priežasties riboti viršenybės principo taikymą tokiomis konstitucinėmis nuostatomis. ESTT požiūriu, bet kokia užuomina į principus, numatytus nacionalinėse konstitucijose sukelia pavojų Bendrijos teisinei tvarkai ir dėl to reikia taikyti *Internationale Handelsgesellschaft* bylos praktiką¹⁹. Pavojus teisinei tvarkai pasireiškia galimu ES teisės vieningumo ir veiksmingumo pažeidimu nepripažinus viršenybės principo nacionalinių konstitucinių nuostatų atžvilgiu. Kaip matyti iš pateiktos jurisprudencijos, šiuo metu Teismo pozicija nėra pakitusi ir pagal jo vystomą praktiką Europos Sąjungos teisė turi viršenybę ir prieš tokias konstitucines nuostatas.

Dr. R. Kwiecień aptartą ESTT požiūrį vadinama „europietiškoju monizmu“ (o prof. E. Cannizzaro, turėdamas omenyje tuos pačius ES teisės bruožus, - *neomonizmu*²⁰) ir iš ESTT praktikos išskiria tris pagrindinius argumentus, pateisinančius ES teisės viršenybę: pirma, tai tarptautinis įsipareigojimas laikytis Sutarčių, antra, Bendrijos teisinės tvarkos savarankiškas (autonominis) pobūdis ir galiausiai veiksmingumo ir vieningo taikymo užtikrinimo būtinybė²¹. Norint nustatyti ES teisės santykį su valstybių narių nacionalinėmis konstitucinėmis sistemomis svarbu tirti šiuos aspektus. Toliau plačiau analizuojami antrasis ir trečiasis motyvai, kadangi jais Teisingumo Teismas remiasi nuolatos ir juos laiko pakankamai tvirtais argumentais, kurie pateisina viršenybės principą. Be to, tai parodo ypatingą Europos Sąjungos, kaip viršnacionalinės valstybių organizacijos pobūdį, tad manytina, jog į juos reikėtų labiau atkreipti dėmesį.

Kaip matyti, viršenybės principas formavosi ilgą laiką – dešimtmečių Teisingumo Teismo praktika aiškino naujai atsirandančius, neaiškius šio principo aspektus, tokius kaip viršenybės principo, kaip autonominės teisės sistemos išraiškos, viršenybės principo taikymo apimtį, kuri buvo plečiama nuo žemesnės galios teisės aktų iki nacionalinių konstitucijų nuostatų, nuo teisės aktų, priimtų po ES teisės nuostatų įsigaliojimo, iki dar prieš tai galiojusių nacionalinių teisės aktų. ESTT praktika apėmė ir viršenybės principo poveikį nacionaliniams teisės aktams – būtent jų netaikymą, be to ir viršenybės principo, kaip ES teisės vieningumo ir veiksmingumo užtikrinimo garanto vaidmenį. Taip susiformavo eilė taisyklių ir reikalavimų, kurie ir sudaro ES teisės viršenybės principo doktriną. Tikėtina, kad laikui bėgant viršenybės principas bus taikomas naujoms iškilusioms situacijoms, kuomet nacionaliniai teismai ras naujų, neaiškių aplinkybių. Be to, naujai prisijungusių valstybių teismai taip pat sieks aiškiai nustatyti santykį tarp nacionalinės savo valstybės teisės, ypač nacionalinės konstitucijos, ir ES

¹⁹ Case 32/77 *Antonio Giuliani v Landesversicherungsanstalt Schwaben* [1977] ECR 01857, case 44/79 *Liselotte Hauer v Land Rheinland-pfalz* [1979] ECR 03727, para. 14

²⁰ *International Law as Law of the European Union* / Cannizzaro E., Palchetti P., Wessel R.A. editors. Leiden: Martinus Nijhoff Publishers, 2011, p. 35

²¹ Kwiecień R., supra note 4, p. 1481

teisės. Tai darydami nacionaliniai teismai, visų pirma, meta iššūkį Teisingumo Teismui, kadangi jis turi vėl analizuoti aplinkybes, pateikti įtikinamus argumentus. Iš kitos pusės, nacionaliniai teismai ir patys susiduria su iššūkiu – kaip suderinti nacionalinės teisės principą dėl Konstitucijos, kaip aukščiausios teisės hierarchine prasme, bei savo valstybės įsipareigojimus Europos Sąjungai.

1.2. Vieningas ES teisės aiškinimas, taikymas ir *effet utile* reikalavimas

Viršenybės principo taikymo būtinybę ESTT savo praktikoje aiškina vieningumo bei veiksmingumo (angl. *unity and effectiveness*) reikalavimais. Šie Europos Sąjungos teisės bruožai glaudžiai tarpusavyje susiję. Europos Sąjungos teisės sistemos egzistavimas būtų neįmanomas, o jos kūrimas apskritai beprasmis, jei kiekviena valstybė narė, remdamasi nacionalinėmis konstitucijomis, galėtų skirtingai interpretuoti ir taikyti ES teisės normas. Sąjungos teisės vieningumas reiškia būtinybę Sąjungos teisę vienodai aiškinti ir taikyti visose valstybėse narėse. Reikalavimas vieningai aiškinti ir taikyti ES teisę laikomas pačia ES esme²². Tai būtina užtikrinant darnią ir veiksmingą teisinę tvarką. Vieningas aiškinimas ir taikymas reikalingas būtent tam, kad būtų užtikrintas ES teisės veiksmingumas. Veiksmingumas, kitaip dar vadinamas efektyvumu arba efektyviu ES veikimu ir yra tas *effet utile* reikalavimas, kuriam užtikrinti reikalinga tinkama priemonė. Tokia priemonė ir tampa viršenybės principas. Dr. I. Jarukaitis nurodo, kad, jeigu nepripažintume ES teisės viršenybės principo, jos veiksmingumui būtų keliamas pavojus, visų pirma, vėliau priimtomis nacionalinėmis teisės normomis, kurios galėtų turėti pirmenybę, o be to ir nacionalinėmis konstitucinėmis normomis, kurių viršenybė būtų hierarchinė²³. Taigi, viršenybės principas yra ta priemonė, kuri turėtų apsaugoti nuo tokių konfliktinių situacijų ir padėti išspręsti problemą vis dėlto kilus konkurencijai tarp tokių teisės normų. Tai yra ta priemonė, kuria galima užtikrinti Europos Sąjungos teisės veiksmingumą.

Minėta, kad su ES teisės viršenybės principu vieningumą ir veiksmingumą sieja ir ESTT savo praktikoje. Nuo pat pirmųjų bylų, susijusių su viršenybės principu, Teismas pabrėžia, jog būtent šis principas reikalingas tam, jog nekiltų pavojus Bendrijos teisės vieningumui ir veiksmingumui²⁴, o taip pat, jog negalima bet kokia nacionalinės teisės nuostata, galinti silpninti Bendrijos teisės

²² Boom S. J. *The European Union after the Maastricht Decision: Is Germany the "Virginia of Europe?"* // The American Journal of Comparative Law. – Michigan: The American Society of Comparative Law, Inc., 1995, Spring, Vol 43, No. 2, p. 177 – 226 bei Craig P., de Búrca G. *EU Law: Texts, Cases and Materials* (5th ed.). – New York: Oxford University Press, 2011, p. 231

²³ Jarukaitis I. *Europos Sąjungos ir nacionalinės teisės sistemų sąveika: ES konstitucinės sutarties ir Lisabonos sutarties viražai* // Justitia. – Vilnius: Justitia, 2008, Nr. 4 (70), p. 60. Būtinybė pripažinti viršenybės principą būtent dėl ES teisinės tvarkos efektyvumo užtikrinimo pabrėžiama ir ESTT praktikoje, visų pirma *Internationale Handelsgesellschaft*, supra note 14, para.3

²⁴ *Internationale Handelsgesellschaft*, supra note 14, para.3, case C-213/89 R.v. *Secretary of State for Transport, ex parte Factortame Ltd. And Others* [1990] ECR I-02433, para. 21, o vėliau case C-443/03 *Götz Leffler v Berlin Chemie AG* [2005] ECR I-9611, para. 51, *Winner Wetten*, supra note 11, para. 61, *Jozef Križan*, supra note 17, para. 70.

efektyvumą, neleisdama nacionaliniam teismui šios teisės taikyti²⁵. Apie pavojų vieningam taikymui kalba ir dr. K. Kowalik-Bańczyk ir kaip tinkamiausią būdą tokio pavojaus išvengti nurodo atsiradusių prieštaravimų tarp ES ir nacionalinės teisės normų, sprendimą netaikant nacionalinės teisės normos²⁶. Taigi, Sąjungos teisės efektyvumas užtikrinamas taikant ES teisės viršenybės principą ir atitinkamai netaikant nacionalinės teisės taisyklių, kliudančių taikyti Sąjungos teisę, t. y., kaip bus matyti iš tolimesnės analizės, taikant kolizinės viršenybės sampratą.

Iš pateiktos Teisingumo Teismo praktikos matyti, jog ES teisės vieningumas bei veiksmingumas yra itin reikšmingi ir nuolat naudojami argumentai Teismui teigiant ES teisės viršenybę prieš nacionalinę teisę. Taip žvelgiant į viršenybės principą jis tampa ne tik priemone, skirta pasiekti ir išlaikyti ES teisės vieningą taikymą ir aiškinimą bei efektyvų šios teisės veikimą, tačiau ir tuo esminiu elementu, be kurio toks efektyvus veikimas būtų visiškai neįmanomas. Teisingumo Teismas, kalbėdamas apie viršenybės principo taikymą, pabrėžia nacionalinių teismų pareigą užtikrinti visišką Sąjungos teisės veiksmingumą, o toks reikalavimas gali lemti tai, jog prireikus jie turi netaikyti šiam veiksmingumui kliūtį sudarančios nacionalinės teisės normos. Taigi, tam, kad būtų užtikrinamas efektyvus Sąjungos teisės veikimas, būtina užtikrinti ir vieningą jos aiškinimą bei taikymą, o vieningas aiškinimas ir taikymas nebūtų įmanomas nesivadovaujant Europos Sąjungos teisės viršenybės principu. Netaikant viršenybės principo nebūtų pasiektas efektyvus ES teisės veikimas, taigi, iš esmės taptų beprasmis pats tokios teisės kūrimas. Vis dėlto, net ir toks, atrodo, aiškus ir nedviprasmiš Europos Sąjungos Teisingumo Teismo požiūris ne visada yra pilnai priimamas, todėl toliau darbe bus analizuojama teisinė mokslinė doktrina bei valstybių narių požiūris į Teisingumo Teismo pateiktą jurisprudenciją bei joje išvystytą taisyklių priėmimas.

²⁵ *Factortame*, supra note 24, paras. 20-21, case C-256/09 *Bianca Purrucker v Guillermo Vallés Pérez* [2010] ECR I-07353, para. 99

²⁶ Kowalik-Bańczyk K., supra note 16, p. 1356

II. SANTYKIS TARP ES TEISĖS IR NACIONALINĖS KONSTITUCIJOS. POŽIŪRIŲ ĮVAIROVĖ

Neginčytina, jog Europos Sąjungos teisės viršenybės principas gali būti suvokiamas ir aiškinamas įvairiai. Dėl šių priežasčių egzistuoja nemaža požiūrių įvairovė ir, nors kai kuriais atvejais akivaizdžiai matyti vyraujantis požiūris, kuris priimtinas visoms pusėms, neretai visgi yra kur kas sunkiau išvesti bendrą vardiklį, kuris apibūdintų tokius požiūrius.

ES teisės viršenybė nacionalinių įstatymų ir poįstatyminių teisės aktų atžvilgiu įtvirtinta aiškiai ir jau prieš kurį laiką ir neatrodo, kad valstybėms narėms dėl to kiltų sunkumų. Visos jos tai yra įtvirtinusios arba savo konstitucijose, arba tokį principą išvedė kompetentingi nacionaliniai teismai aiškindami nacionalines konstitucijas savo praktikoje. Kur kas sudėtingesnė situacija susidaro tuomet, kai atkreipiame dėmesį į tai, jog ES teisės viršenybė Teisingumo Teismo yra taikoma ir nacionalinėms konstitucijoms. Į nacionalinės konstitucijos ir pirminės ES teisės santykį tokiu atveju galima žiūrėti ne tik per Europos Sąjungos teisės, bet ir per tarptautinės teisės prizmę, ir ES Sutartis laikyti tarptautinėmis sutartimis, kadangi valstybės narės laisva valia prisiima Sutarčių įsipareigojimus. Tokiu atveju, žinoma, Sutartims visų pirma taikomas *pacta sunt servanda* principas, o teisės normų konkurencija sprendžiama pagal nustatytas tarptautinės teisės ir nacionalinės teisės konkurencijos sprendimo taisykles. Vis dėlto, atsižvelgiant į Europos Sąjungos viršnacionalinį pobūdį ir į aptartą Europos Sąjungos Teisingumo Teismo praktiką viršenybės principo klausimu, reikia iš arčiau analizuoti valstybių narių praktiką sprendžiant kolizijas tarp nacionalinės teisės (ypač nacionalinės konstitucinės teisės) ir tiek pirminės, tiek antrinės ES teisės.

Galima išskirti be galo įvairių požiūrių į Europos Sąjungos teisės viršenybės principą. Jie gali būti skirstomi į visiškai priešingus vienas kitam, besiskiriančius požiūrio išeities taškais, arba alternatyvius, besiskiriančius tam tikrais požiūrio aspektais. Svarbu pabrėžti, jog negalima išskirti visiškai vienodos nuomonės – tiek teisinėje mokslinėje doktrinoje suformuotos nuomonės, tiek valstybių narių formuojama praktika, į grupes skirstomos grynai dėl teorinių sumetimų ir iš dalies sąlyginai, kadangi kiekvienas pateiktas požiūrio variantas pasižymi daugiau ar mažiau unikaliu požiūriu ar bent jau skirtingais nuo kitų pateiktų tokio požiūrio argumentais.

Visų pirma, į viršenybę galima žiūrėti per jos reikšmės ir padarinių prizmę. Tokiu atveju bet kokį požiūrį būtų galima priskirti arba palaikančiam viršenybės egzistencinę, arba kolizinę sampratą. Tuomet svarbu, kokius padarinius sukelia tokia viršenybės samprata. Kad ir kiek skirtingų požiūrių į viršenybę egzistuotų, visi jie viršenybę supranta kaip principą, kuris išvestas pasitelkiant tam tikrus šaltinius, todėl viršenybė, priklausomai nuo sampratos, turi tam tikrą kilmę. Ji gali būti suprantama kaip išvesta remiantis ES teisės kaip autonominės teisės sistemos samprata, ką, kaip minėta anksčiau, nuosekliai daro Europos Sąjungos Teisingumo Teismas savo praktikoje. Kita vertus, toks požiūris nėra

vienintelis vyraujantis – Europos Sąjungos teisės viršenybės principo pagrindu gali būti laikoma ir nacionalinė teisės sistema, nacionalinės konstitucijos nuostatos. Toks požiūris priimtinas daugumai valstybių narių, kadangi jos viršenybės pripažinimą įtvirtina nacionaliniu lygiu, t. y. apie ES teisės viršenybę iš viso galima kalbėti tik dėl to, jog ji įtvirtinama nacionalinėje teisėje. Kai kurios valstybės narės pasirenka variantą įrašyti į nacionalinę konstituciją nuostatas dėl narystės Europos Sąjungoje²⁷. Tarp šių valstybių yra ir Lietuva. Pasak Prancūzijos ir Ispanijos konstitucinių teismų, Maastrichto sutartis buvo nesuderinama su šių valstybių konstitucijomis ir norint šią sutartį ratifikuoti reikia padaryti tam tikras konstitucines pataisas²⁸. Kitos valstybės, tuo tarpu, konstitucijose daro nuorodas tik į tarptautines sutartis ir tarptautines organizacijas, neišskirdamos Europos Sąjungos²⁹. Šiuo atveju tokios nuostatos yra pagrindas taisyklėms dėl nacionalinės ir ES teisės santykio, o pačios taisyklės yra formuojamos nacionalinių aukščiausių ar konstitucinių teismų praktikoje. Egzistuoja ir trečia galimybė – kai kurios valstybės narės pasirenko priimti specialų teisės aktą, kuriuo nustato aktualius klausimus dėl narystės Sąjungoje. Toks variantas priskirtinas, visų pirma, Jungtinei Karalystei, kuri dėl savo specifinio konstitucijos pobūdžio negali daryti konstitucijos pataisų taip, kaip tai daro kitos valstybės narės.

Skiriasi ne tik skirtingose narėse pasirinkti viršenybės principo įtvirtinimo būdai, bet ir šio principo pripažinimo apimtis. Būtent pagal pripažinimo apimtį vėlgi galimi skirtingi požiūriai į viršenybės principą. Pagal pripažinimo apimtį įprasta skirti absoliučią ir sąlyginę Europos Sąjungos teisės viršenybę, o visas valstybes, Europos Sąjungos nares, teoriškai galima skirstyti į besąlygiškai pripažįstančias ES teisės viršenybės principą³⁰ bei šio principo pilna apimtimi nepripažįstančias valstybes nares. Pastarosios šiuo metu pripažįsta ES teisės viršenybę nacionalinių teisės aktų atžvilgiu, tačiau kaip išimtis dažniausiai išskiria kai kuriuos konstitucinius principus, ypač pamatines žmogaus teises, kuriems ES teisės viršenybės principas netaikomas. Būtent pastarųjų valstybių narių praktika rodo pastebimus skirtingus probleminius klausimus kalbant apie Europos Sąjungos teisės normų ir nacionalinės konstitucijos santykį.

Kaip matyti, egzistuoja įvairūs požiūriai į Europos Sąjungos teisės viršenybės principą. Tokie požiūriai atspindi įvairias viršenybės sampratas, tačiau galima teigti, jog itin reikšmingas yra

²⁷ Kroatijos Respublikos konstitucijos 141, 145 str. <http://www.sabor.hr/Default.aspx?art=37203>, žiūrėta: 2013-08-20; Vengrijos Respublikos Konstitucijos straipsniai E), Q) <http://www.mkab.hu/rules/fundamental-law>, žiūrėta: 2013-08-20

²⁸ 09 Avril 1992 Conseil Constitutionnel de France décision 92-308 DC *Traité sur l'Union européenne* [1992] RJC I-446, para. 14; 1 July 1992 Constitutional Tribunal of Spain declaration 1/1992 *on the Treaty of the EU* // Noticias de la UE, n. 118 (1994)

²⁹ Nyderlandų Karalystės Konstitucijos 94 str. <http://www.government.nl/documents-and-publications/regulations/2012/10/18/the-constitution-of-the-kingdom-of-the-netherlands-2008.html>, žiūrėta: 2013-08-20, Vokietijos Federalinės Respublikos Pagrindinio Įstatymo 25 str. <https://www.btg-bestellservice.de/pdf/80201000.pdf>, žiūrėta: 2013-08-20

³⁰ Žodis *besąlygiškai* čia vartojamas labiau siekiant pabrėžti skirtį nuo antrosios grupės. Savaime suprantama, jog tam tikras sąlygiškumas egzistuoja net ir valstybėse, kurios iš esmės pripažįsta ES teisės viršenybę net ir nacionalinių konstitucijų atžvilgiu, pavyzdžiui, vargu ar šiai grupei priklausančios valstybės sutiktų su ES teisės viršenybe, jeigu šioji kėsintųsi į valstybių narių suverenitetą ir keltų klausimus, nesusijusius su Sąjungos teisės veikimu.

požiūrių skirstymas pagal viršenybės principo sukeltus padarinius, pagal jo kilmės šaltinius bei pagal jo taikymo ribas. Viršenybės principo taikymas pagal šiuos kriterijus toliau bus aptariamas analizuojant valstybių narių praktiką.

2.1. Egzistencinė ir kolizinė teisės viršenybės sampratos

Egzistuoja du skirtingi požiūriai į tą patį principą, sukuriantys skirtingas pasekmes. Palaikant pirmąjį, pripažįstama galiojimo arba hierarchinė viršenybė. Tai reiškia, kad ES teisė hierarchine prasme užimtų aukštesnę vietą, nei nacionalinė teisė, dėl ko prieštaraujanti jai nacionalinė teisė būtų laikoma negaliojančia. Palaikant kolizinę viršenybės sampratą pripažįstama taikymo viršenybė, kuri suteikia pirmenybę kolizijos atveju vienai iš teisės sistemų, tačiau iš esmės nereiškia, kad kitos teisės sistemos normos yra negaliojančios – jos netaikomos toje situacijoje. Pastebėtina, kad viršenybės principo kolizinė samprata laikoma pirmenybės viršenybe arba tiesiog pirmenybe. Analizuojant lingvistiškai, tiek teisinėje mokslinėje doktrinoje, tiek ESTT sprendimuose galima rasti keletą požiūrių į ES teisės santykį su nacionaline teise: šis santykis išreiškiamas vartojant pirmenybės (angl. *primacy*, *precedence*, pranc. *primauté*, *prééminence*, isp. *primacía*) arba viršenybės (angl. *supremacy*, pranc. *suprématie*, isp. *supremacía*) terminus. Sutiktina su nuomone, jog šių terminų reikšmė skiriasi³¹. Skirtumas tarp jų galėtų parodyti skirtumą tarp egzistencinės ir kolizinės viršenybės sampratų.

Egzistencinės viršenybės pripažinimas suteiktų galimybę aiškinti ES teisės aukštesnę vietą hierarchinėje sistemoje, tuo tarpu kolizinės viršenybės pagrindas – įsipareigojimas taikyti ES teisę. Tai reiškia konkurencijos atveju išskylančią pareigą nepaisyti nacionalinės teisės normos, kuri galėtų trukdyti įgyvendinti Europos Sąjungos teisę³². Tai yra taikymo viršenybė, kuri reiškia, jog konkrečioje situacijoje taikoma ES teisės norma, tačiau tai automatiškai nepadaro negaliojančia netaikomos nacionalinės teisės normos. Tokia viršenybė nereiškia, kad nacionalinės teisės norma yra neteisėta – tiesiog tuo atveju ja nesiremiama. Kolizinę ES teisės viršenybę pripažįsta ne tik visos be išimties valstybės narės, bet ir ESTT, kuris savo sprendimuose naudoja terminą pirmenybė³³. Tiesa, angliškose senesnių bylų vertimuose pasitaiko termino viršenybė (*supremacy*) naudojimas³⁴, tačiau tokių bylų variantuose prancūzų, ispanų, vokiečių kalbomis naudojamas tas pats terminas, reiškiantis

³¹Ravluševičius P. *The enforcement of the primacy of the European Union law: legal doctrine and practice* // Jurisprudencija: Mokslo darbai. – Vilnius: Vilnius, Mykolo Romerio universiteto Leidybos centras, 2011, Nr. 18 (4), p. 1376

³²Ravluševičius P. *Tarptautinės ir Europos Sąjungos teisės santykis su Lietuvos teise* // Jurisprudencija: Mokslo darbai. – Vilnius: Vilnius, Mykolo Romerio universiteto Leidybos centras, 2007, Nr. 2 (92), p. 30

³³*Aziz Melki*, supra note 11; *Winner Wetten*, supra note 11; *Stefano Melloni*, supra note 17.

³⁴Case 57/72 *Westzucker v Einfuhr-und Vorratsstelle Zucker* [1973] ECR 00321, case 199/82 *Amministrazione delle Finanze dello Stato v San Giorgio* [1983] ECR 03595

pirmenybę. Kai kurių bylų bylos angliškame vertime naudojamas terminas *precedence*³⁵, kuris, nors ir skiriasi nuo termino *primacy*³⁶, tačiau iš esmės turi tą pačią reikšmę – pirmenybę. Analizuojant Teisingumo Teismo jurisprudenciją darosi aišku, jog Teisingumo Teismas nesiekia ES teisei suteikti hierarchinės viršenybės prieš nacionalinę teisę, tuo labiau nacionalinių konstitucijų atžvilgiu.

Prof. J. Baquero Cruz laikosi požiūrio, jog konfliktai, kilę ES teisėje sprendžiami taikant taikymo, o ne galiojimo pirmenybę ir pastebi, kad ES teisės viršenybę nuo pirmenybės, kitaip sakant galiojimo bei taikymo viršenybę, skiria ir Ispanijos Konstitucinis Teismas. Jis skiria pirmenybę (angl. *primacy*) nuo viršenybės (angl. *supremacy*) taip, kaip Vokietijoje tradiciškai skiriama taikymo pirmenybė (vok. *Anwendungsvorrang*) ir galiojimo pirmenybė (vok. *Geltungsvorrang*)³⁷. Atsižvelgus į tai, kad net ir Teisingumo Teismo praktikoje pasitaiko atvejų, kuomet pasirenkamos skirtingos sąvokos, nenuostabu, jog teisinėje mokslinėje doktrinoje galima rasti įvairių viršenybės principo sąvokų, kartais pasirenkamų atsitiktinai, neatkreipiant dėmesio į jų apimamą viršenybės sampratą³⁸. Egzistuojant tokiems nesutapimams įvardijant viršenybės principą kyla klausimai ir dėl tokios viršenybės apimties, ji tampa skirtingai suprantama. Kaip nurodo GA Dámaso Ruiz-Jarabo Colomer, „nėra aiškaus santykio tarp pirmenybės [originaliame tekste ispanų kalba – *primacía – aut. past.*] (paremtos taikymu) tarp Bendrijos ir nacionalinės teisės bei tarp viršenybės [originaliame tekste ispanų kalba – *supremacía – aut. past.*] (paremtos galiojimu), nes kai kuriais atvejais skirtumas tarp jų yra iškreiptas“³⁹. Būtent toks skirtingas viršenybės principo įvardijimas iš dalies ir leidžia skirtingai suvokti ir interpretuoti šį principą. Todėl, taikant šį principą, svarbu nepamiršti, jog nepaisant to, kokia sąvoka jis apibūdinamas, vis dėlto jis reiškia ne ką kitą kaip kolizinės viršenybės principą.

Svarbu netapatinti egzistencinės viršenybės sampratos su absoliučia ES teisės normų viršenybe, kurią palaiko Teisingumo Teismas. Absoliuti viršenybė reiškia, jog tiek pirminė, tiek antrinė ES teisė turi viršenybę (būtent kolizinę) prieš bet kokią nacionalinę teisės normą, įskaitant ir konstituciją. Dr. I. Jarukaitis, teigdamas, kad ESTT „nekalba apie ES teisės viršenybę, suvokiant ją kaip visa apimančią ir vienintelę *Grundnorm* nacionalinių konstitucijų atžvilgiu“⁴⁰ kaip tik ir turi

³⁵ Case 34/67 *Firma Gebrüder Lück v Hauptzollamt Köln-Rheinau* [1968] ECR 00245, *Internationale Handelsgesellschaft*, supra note 14

³⁶ Skirtumas tik angliškame vertime, nes itališkame variante naudojamas terminas *preminenza*, prancūziškame – *primauté*, vokiškame – *Vorrang*.

³⁷ Baquero Cruz J. *The Legacy of the Maastricht-Urteil and the Pluralist Movement* // EUI Working Papers RSCAS 2007/13, p. 10 http://www.eui.eu/RSCAS/WP-Texts/07_13.pdf, žiūrėta: 2013-06-29

³⁸ Dr. R. Kwiecień, kalbėdamas apie ES ir nacionalinės teisės santykį, vartoja terminą *primacy* (Kwiecień R., supra note 4, p. 1479-1496), kaip ir prof. Tenorio P. A *Contribution from the Spanish Constitutional Court to the European Construction Process: Requesting Preliminary Ruling* // Creighton International and Comparative Law Journal. - Omaha: Creighton University School of Law, 2011, Vol. 1 No. 1, o prof. T Ereciński naudoja tik terminą *supremacy*, nors, būtų galima abejoti ar omenyje jis turi galiojimo viršenybę (Ereciński T. *Supremacy, direct effect and consistent interpretation-tools for an effective and uniform application of European Union law?* // ERA Forum. – New York: Springer, 2011, No. 11), tuo tarpu Dr. K. Kowalik-Bańczyk sąvokas viršenybė (*supremacy*) ir pirmenybė (*primacy*) vartoja kaip sinonimus, turinčius tą pačią reikšmę (Kowalik-Bańczyk K., supra note 16, p. 1355 – 1366)

³⁹ Opinion of Mr. AG Ruiz-Jarabo Colomer delivered on 24 January 2008 in joined cases C-55/07 and C-56/07 [2008] ECR I-03135, para. 18

⁴⁰ Jarukaitis I., supra note 23, p. 63 ir 68

omenyje egzistuojantį santykį tarp ES ir nacionalinės teisės kaip kolizinę viršenybę, o ne ES teisės iškelimą į aukštesnę poziciją hierarchijoje (t. y. *Grundnorm* reikšmės jai suteikimą). Dr. I. Jarukaitis nurodo, kad Teismas kur kas dažniau vartoja terminą pirmenybė, kuris greičiausiai rodo kolizinę viršenybę, tačiau „vien lingvistinis metodas <...> nėra pajėgus pateikti aiškų atsakymą į klausimą, kokią viršenybę turi galvoje ETT“⁴¹. Čia pabrėžtina, jog Teismas visada kalba tik apie nacionalinės teisės normos netaikymą konkrečiu atveju, bet jokių būdu ne apie tokios normos automatinį negaliojimą, kas reikštų ES teisės egzistencinę viršenybę. Manytina, jog to pakanka teigti, jog ESTT turi omenyje ne egzistencinę viršenybę, kuri yra ir galiojimo viršenybė, taigi reikštų žemesnės teisės normos *negaliojimą*, o ne netaikymą. Būtent nagrinėjant Teisingumo Teismo praktikos lingvistinius ypatumus bei atsižvelgiant į bylas, nagrinėtas ankstesniuose skyriuose, matyti, jog Teisingumo Teismas palaiko kolizinę viršenybės sampratą, kadangi Teismas kalba apie ES teisės taikymą bei nacionalinės teisės netaikymą kilus jų kolizijai, tai yra pripažįsta, jog ES teisė turi taikymo viršenybę nacionalinės teisės atžvilgiu (žr. skyrių 1.2.), kas iš esmės reiškia, jog ES teisė turi būtent pirmenybę prieš nacionalinę teisę.

Žiūrint iš nacionalinės teisės pozicijos, valstybėms narėms būdinga būtent nacionalinę konstituciją laikyti Europos Sąjungos teisės pagrindu. Tai reiškia, kad valstybių narių nacionalinės konstitucijos ir toliau išlaiko savo, kaip aukščiausios valstybės teisės, padėtį, o konstitucijose numatyta ES teisės viršenybė nustato tos konstitucijos legitimuojamą kolizijų sprendimo taisyklę. Taip konstitucija išlaiko specifinę, neginčijamą padėtį ir kartu aukščiausiu lygiu įteisina (kolizinę) ES teisės viršenybę. Tuo tarpu egzistencinės viršenybės *nacionalinėje teisėje* pripažinimas reikštų, jog valstybė narė sutinka, kad egzistuoja teisė, aukštesnė už aukščiausią valstybės teisę. Egzistencinė viršenybė nacionalinėje teisėje pripažįstama konstitucijai. Lietuvos akademinėje bendruomenėje vyrauja požiūris, kad „Lietuva iš esmės nesiskiria nuo kitų valstybių – Europos Sąjungos narių. Nacionalinių konstitucijų viršenybė – teisiškai nepaneigtas principas“⁴², taigi, yra išskiriama nacionalinės konstitucijos aukščiausia galia nepaisant ES teisės viršenybės principo. Štai dr. G. Martinico konstituciniu konfliktu vadina konfliktą tarp konstitucinės viršenybės (angl. *supremacy*) ir ES teisės viršenybės (angl. *primacy*)⁴³. Taip jis pabrėžia skirtingą požiūrį į šias viršenybės sampratas, t. y. į galimybę pripažinti egzistencinę ir kolizinę viršenybę. Nenuostabu, kad dėl tokio pateikto požiūrio ES teisės viršenybė gali atrodyti neabsoliuti, t. y. netaikoma nacionalinėms konstitucijoms. Vis dėlto reikia turėti omenyje, jog toks požiūris neišsprendžia problemos, t. y. nepaaiškina santykio tarp ES

⁴¹ Jarukaitis I., supra note 3, p. 73

⁴² Kūris E. *Lietuvos Respublikos Konstitucija ir Europos teisės iššūkiai* // Justitia. – Vilnius: Justitia, 2004. Nr. 6 (54), p. 36. Tokį požiūrį randame ir kitoje mokslinėje literatūroje: „nacionalinė konstitucija išlieka aukščiausios teisinės galios ir Europoje egzistuoja Europos Sąjungos teisės konstituciniai apribojimai“ (Ravluševičius P., supra note 32, p. 32).

⁴³ Martinico G. *Is the European Convention Going to Be ‘Supreme’? A Comparative-Constitutional Overview of ECHR and EU Law before National Courts* // The European Journal of International Law. – New York: Oxford University Press, 2012, Vol. 23, No. 2, p. 409

teisės ir nacionalinės konstitucijos. Dr. R. Kwiecień teigia, kad yra įmanoma tokia viršenybės principo interpretacija, kuri suderintų Sąjungos teisinės tvarkos ypatingą pobūdį ir ypatingą nacionalinių konstitucijų padėtį, tuo tarpu vienašališkas požiūris į šį principą sumenkintų vienos iš šių teisinių tvarkų reikšmę⁴⁴. Tokia viršenybės principo interpretacija būtent ir galima laikyti kolizinę ES teisės normų viršenybę. Tokiu atveju konstitucija neatsiduria hierarchine prasme žemesnėje pozicijoje nei ES teisė, tačiau sugebama išspręsti teisės normų konkurencijos problemą.

Manytina, jog būtent dėl baimės įtvirtinti egzistencinę ES teisės viršenybę valstybėms narėms sunku pripažinti ES teisės viršenybę nacionalinės konstitucijos atžvilgiu, t. y. pripažindamos viršenybės principą pilna apimtimi, jos bijo sumenkinti nacionalinį konstitucijos viršenybės principą. Dėl šios priežasties svarbu yra atsižvelgti ne į patį terminą, kuris gali būti naudojamas įvairiai ir gali skirtis skirtingose įžvalgose, o į tai, jog bet koku terminu pavadinta Europos Sąjungos teisės viršenybė akivaizdžiai ir aiškiai įtvirtina ES teisės kolizinę viršenybę.

2.2. Autonominė teisės sistema ir nacionalinės konstitucijos kaip pagrindas

Kalbant apie viršenybės principą bei aiškinantis Europos Sąjungos teisės ir nacionalinės teisės santykio klausimą apskritai reikia kalbėti ir apie tai, kas suteikia ES teisei jos galias. Tai yra vienas iš klausimų diskusijoje dėl to, kas turėtų turėti viršenybę – nacionalinė konstitucija ar ES teisės normos. Stodamos į Europos Sąjungą valstybės narės pasirašo stojimo sutartis, kurių esminis bruožas – laisva valstybės valia prisijungti prie viršnacionalinės organizacijos ir prisiimti iš narystės kylančius įsipareigojimus. Stodamos į Europos Sąjungą valstybės be kita ko pripažįsta ir ES teisės viršenybės principą bei su tuo susijusius įsipareigojimus. Be to, kad pasirašo stojimo sutartis, valstybės narystę Europos Sąjungoje ar bent jau tam tikrus narystės aspektus numato nacionalinėje teisėje – dažniausiai konstitucijos lygmenyje. Tai kelia klausimą: ar nacionalinė konstitucija ir yra viršenybės pagrindas? Atsakius į šį klausimą teigiamai būtų sunku paneigti tai, kad konstitucija tokiu atveju turės viršenybę ES teisės atžvilgiu, nes būtent iš konstitucijos ir kiltų galimybė pripažinti ES teisės veikimą. Čia vėlgi akivaizdūs du požiūrio taškai – į ES teisės prigimtį galima žiūrėti iš nacionalinės (taip pat ir tarptautinės) teisės pozicijos arba iš ES teisės pozicijos.

Kaip jau buvo aptarta, galima sutikti, jog ES teisė yra nauja teisinė sistema, kuri skiriasi nuo tarptautinės teisės. Vis dėlto, tai nereiškia, kad valstybės narės pripažino visišką ES teisės autonomiją. Atvirkščiai, pavyzdžiui, *Maastricht*⁴⁵ byloje Vokietijos Federalinis Konstitucinis Teismas pabrėžė, kad Bendrijos teisės teisėtumas ir taikymas Vokietijoje priklauso nuo Konstitucijos. Lenkijos Konstitucinis

⁴⁴ Kwiecień R., supra note 4, p. 1480-1481

⁴⁵ Decision of 12 October 1993 *Brunner v. The European Union Treaty (Solange III)*, BVerfG 89, 155 [1994] 1 CMLR 57. Craig P., de Búrca G. supra note 22, p. 276-278

Tribunolas savo praktikoje taip pat nesutiko su visiška ES teisės sistemos autonomija, nustatydamas, kad jos galiojimas priklauso nuo Lenkijos Konstitucijos⁴⁶. Italijos Konstitucinis Teismas *Frontini*⁴⁷ ir *Granital*⁴⁸ bylose taip pat nurodė, kad ES teisė yra efektyvi Italijoje tik dėl Konstitucijos ir ji turi taikymo viršenybę tik tokiose ribose, kokios nustatytos Konstitucijoje. Taigi, Konstitucija išlieka aukščiausioji teisė ir tik jai „leidus“ Europos Sąjungos teisė įgyja viršenybę nacionalinės teisės atžvilgiu. Labai tiksliai šių teismų požiūrį į ES ir nacionalinės teisės santykį apibūdina dr. K. Kowalik-Bańczyk: „nacionaliniai konstituciniai teismai paprastai sutinka su EB teisės normų viršenybe, bet tik tada, jei ji kyla iš dalies kompetencijų perdavimo pagal griežtas sąlygas, nustatytas nacionalinių konstitucijų <...> [kurios] vis dar yra pirminis tokios valdžios šaltinis“⁴⁹. Taigi, esminis akcentas šiuo atveju yra konstituciniu lygiu nustatyta ES teisės viršenybė, kas leidžia suprasti, jog tokia ES teisės galia kyla būtent iš nacionalinės konstitucijos. Taigi, konstitucija yra pagrindas, kurio remiantis ir atsiranda galimybė pripažinti ES teisės viršenybę. Sutinkant su tuo konstitucija turėtų išlikti aukščiausia teise, nes kaip tik iš jos kyla leidimas valstybėms priimti įsipareigojimus pagal ES teisę. Vis dėlto, toks požiūris yra ganėtinai šališkas – neatsižvelgiama į ypatingą ES teisės pobūdį, kurį pripažino visos valstybės narės bei į jos ypatybes. Dr. V. Sinkevičius sutinka, kad nacionalinės teisės sistema su nacionaline konstitucija priešakyje įgauna naujų bruožų dėl narystės Europos Sąjungoje. Jis nurodo, kad galimas toks požiūris, jog „nacionalinė teisės sistema <...> bus vis labiau grindžiama tuo – pačios nacionalinės Konstitucijos leidžiamu – kažkuo aukštesniu negu nacionalinė Konstitucija, t. y. Europos Sąjungos teise“⁵⁰. Toks požiūris leidžia daryti keletą pastebėjimų. Viena vertus, taip išreiškiamas sutikimas, jog Europos Sąjungos teisę galima laikyti turinčia pirmenybę prieš nacionalinę konstituciją. Sutikus su tokia pirmenybe, būtų pripažįstama konkurencijos atveju taikoma Sąjungos teisės taikymo pirmenybė net ir prieš pačią konstituciją. Palaikant tokį požiūrį būtų sėkmingai išsprendžiamas klausimas dėl ES teisės ir konstitucijos normų konkurencijos. Antra vertus, tokią taisyklę numato ir, svarbiausia, leidžia, pati Konstitucija, taigi, vis tiek įtvirtinamas ES teisės viršenybės kildinimas iš nacionalinės konstitucijos.

Egzistuoja ir kitas požiūris į ES teisę. Sutinkama su tuo, kad ES teisė yra savarankiška, nuo tarptautinės ir nacionalinės teisės besiskirianti teisės sistema. Vis dėlto, neaiškumų kyla dėl ES ir jos teisės kilmės ir autonomijos, kuri pagrindžia teisės sistemos egzistavimą. Tokia autonomija reiškia,

⁴⁶ 11 May 2005 Constitutional Tribunal of Poland judgment K 18/04 *Poland's membership in the European Union (the Accession Treaty)* (summary) OKT ZU 2005/5A/49

⁴⁷ 27 December 1973 Constitutional Court of Italy judgment 183/1974 *Frontini v. Ministero delle Finanze* [1974] 2 CMLR 37-2

⁴⁸ 8 June 1984 Constitutional Court of Italy judgment 170/1984 *Granital v. Ministero delle Finanze* [1984] CMLR 75-6

⁴⁹ Kowalik-Bańczyk K., supra note 16, p. 1356. Lygiai taip pat Prancūzijos teismai pabrėžė, jog pati Konstitucija suteikia pirmenybę tarptautiniam teisės aktui (24 Mai 1975 Cour de Cassation de France décision *Administration des Douanes v. Société Cafés Jacques Vabre et SARL Weigel et Cie* [1975] 2 CMLR 336; décision de Conseil d'Etat du 20 Octobre 1989 *Raoul Georges Nicolo* [1990] 1 CMLR 173. Craig P., de Búrca G. supra note 22, p. 269-270)

⁵⁰ Sinkevičius V. *Konstitucijos interpretavimo principai ir ribos* // Pranešimas Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo ir Lenkijos Respublikos Konstitucinio Tribunolo devintojoje konferencijoje, Książas, 2004 m. birželio 21-25 d. Lietuvos Respublikos Konstitucinis Teismas, 2004 m.

kad ES teisė kyla ne iš nacionalinių konstitucijų, ne jos yra šios teisės pagrindas, o pati ES teisė, kaip savarankiška sistema. Žinoma, argumentas, kad valstybės narės susitarė tarpusavyje ir taip įkūrė ES, tarsi leidžia teigti, jog ES teisė yra tarptautinės teisės atšaka ir jos pagrindas, laikantis tokio požiūrio, be abejonės yra valstybių narių teisinės sistemos, jų nacionalinės konstitucijos. Tačiau reikia nepamiršti, jog valstybės narės sutiko, jog kuria ne įprastą tarptautinę organizaciją, o kai ką visiškai naują – savitą viršnacionalinę organizaciją, kurios ir teisės sistemos padėtis yra kitokia nei tarptautinės teisės. Pripažinus ES teisės autonomiją kartu pripažįstama, kad „jos pagrindimas nekyla nei iš tarptautinės teisės, nei iš valstybių narių teisinės tvarkos“⁵¹. Būtent palaikant tokį požiūrį prieinama išvada, jog ES kilmė grindžiama ypatingu ir savarankišku jos pobūdžiu, dėl ko negalima jos teisės galiojimo pagrindo ieškoti nacionalinėje konstitucijoje. Visų pirma tokį požiūrį be išimčių savo praktikoje palaiko Europos Sąjungos Teisingumo Teismas. Autonomiją ES teisės pobūdį jis išskyrė dar septintajame XX a. dešimtmetyje *Van Gend en Loos* bei *Costa v E.N.E.L.* bylose ir vėliau ne kartą kartotą tolesnėje praktikoje, kurioje iš esmės visuomet pabrėžia kad būtent Sutartys, kurias pasirašė valstybės narės, sukūrė savitą teisinę tvarką ir ši teisinė tvarka yra integruojama į valstybių narių teises sistemas⁵². Būtent taip išreiškiamas tiek savarankiškas ES teisės pobūdis, tiek jos santykis su nacionalinėmis teisės sistemomis. Be to, tokį požiūrį teismas pabrėžė ir Nuomonėje dėl Europos Patentų Teismo įkūrimo, kur nurodė, jog Teismui kyla pareiga užtikrinti pagarbą Europos Sąjungos teisinės tvarkos autonomijai, sukurtai Sutartimis⁵³. Taigi, autonomiškumo argumentu Teismas remiasi įvairiose situacijose ir toks požiūris leidžia jam kalbėti apie viršenybės principą. Vis dėlto, tokio požiūrio laikosi ne vien Teisingumo Teismas ar atskiri mokslininkai – Belgija ES teisę kildina iš ypatingo ir autonomiško jos pobūdžio⁵⁴

Reikia nepamiršti ir to, jog ES ir nacionalinė teisė – tai dvi atskiros sistemos, kad ir kaip glaudžiai jos būtų susijusios. Jos daro viena kitai didžiulę įtaką ir tarpusavyje sąveikauja – tai neginčytinas faktas. Viena vertus, Europos Sąjungos teisė daro ypatingą įtaką valstybių narių teisei sistemai, neišskiriant ir konstitucijos – ji tiesiogiai sukelia teises ir pareigas, tam tikrais atvejais reikalingos ir nacionalinės teisės pataisos. Kita vertus, valstybių narių teisinės sistemos ir jų bendri bruožai, konstituciniai principai turi neginčijamą poveikį formuojant ES teisę. Europos Sąjungos

⁵¹ Kwiecień R., supra note 4, p. 1483. Dr. I. Jarukaitis pritaria tokiai nuomonei ir ją pagrindžia būtent tuo, kad ES teisė „vis labiau suvokiama per konstitucinės, o ne tarptautinės teisės prizmę“ (Jarukaitis I. Europos Sąjungos teisės inkorporavimo ir taikymo Lietuvos Respublikoje konstituciniai pagrindai // Justitia. - Vilnius: Justitia, 2006, Nr. 4 (62), p. 43) tokį požiūrį palaiko ir Lapinskas K. *Europos tarptautinių teismų ir nacionalinių konstitucinių teismų jurisdikcijos ir jurisprudencijos sąlyčio problemos* // Pranešimas Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo ir Lenkijos Respublikos Konstitucinio Tribunolo aštuntojoje konferencijoje „Konstitucija, nacionalinė teisė ir Europos teisė“, Druskininkai, 2003 m. birželio 24-27 d. Lietuvos Respublikos Konstitucinis Teismas, 2003 m. bei Rukštelytė V. *Konstituciniai narystės Europos Sąjungoje pagrindai* // Justitia. – Vilnius: Justitia, 2004, Nr. 5 (53), p. 41

⁵² Joined cases C-6/90 and C-9/90 *Francovich and Others* [1991] ECR I-05357, para. 31, case C-453/99 *Courage Ltd v Bernard Crehan and Bernard Crehan v Courage Ltd and Others* [2001] ECR I-06297, para. 19

⁵³ Opinion 1/09, supra note 5, para. 67

⁵⁴ 27 Mai 1971 Cour de Cassation de France décision *Minister for Economic Affairs v Fromagerie Franco-Suisse Le Ski* [1972] CMLR 330

teisynas inkorporuotas į nacionalinę teisę valstybei narei laisva valia prisiimant įsipareigojimus, kylančius iš Europos Sąjungos teisės, bei sutinkant taikyti visas teisyno normas. Taigi, būtų nelogiška teigti, jog valstybė narė laisva valia prisiėmė įsipareigojimą laikytis ir taikyti ES teisės normas, metančias iššūkį ir nesuderinamas su jos nacionaline teise. Be to, negalima pamiršti ir fakto, jog Teisingumo Teismo formuojama praktika taip pat neapsieina be tam tikrų nuorodų į nacionalinių teisės sistemų praktiką ar taikomus valstybėse narėse principus. ESTT mato būtinybę aiškinti ES teisę atsižvelgiant į nacionalinę valstybių narių teisę, o valstybių narių nacionaliniai teismai pripažįsta pareigą aiškinti nacionalines konstitucijas suderinamu su ES teise būdu. Sutinkant su tuo, atrodo, kad dr. I. Jarukaičio pateikiamas požiūris į šių dviejų teisės sistemų, kaip horizontalios sąveikos, ryšį⁵⁵, yra pagrįstas. Toks požiūris būtent ir grindžiamas neatsiejamu ryšiu tarp šių dviejų teisės sistemų bei faktu, kad abi jos daro ypatingai didelę įtaką viena kitai. Kaip ir dr. I. Jarukaitis, dr. R. Kwiecień laiko santykį tarp ES teisės ir nacionalinės teisės pliuralistiniu⁵⁶ būtent dėl to, jog šios dvi teisės sistemos veikia viena kitą ir yra neatsiejamai susijusios viena su kita. Esminis pliuralizmo bruožas yra tas, kad nei viena iš šių teisės sistemų nelaikoma hierarchine prasme aukštesne už antrąją. Tai turėtų lemti sunkumus kolizijų atveju, kadangi atrodo, jog nėra akivaizdaus sprendimo. Tačiau žiūrint į šių teisės sistemų santykį ne kaip į hierarchinį, o labiau bendradarbiavimo, galima teigti, jog kolizijų sprendimas yra bendras sutarimas, kurį prisiima valstybės narės kaip vieną iš įsipareigojimų. Tokiu atveju sprendžiant viršenybės klausimą be abejonės esminis vaidmuo tenka valstybių narių įsipareigojimui pripažinti ES teisės viršenybės principą ir su juo susijusią ESTT praktiką, kaip nurodyta Lisabonos sutarties deklaracijoje Nr. 17. Vis dėlto, prof. J. Baquero Cruz pateikia tam tikrą kritiką pliuralizmo atžvilgiu, dėl to, kad būtent „ES teisė viršenybę laiko absoliučia ir besąlygine, kylančia iš ypatingos Sutarčių prigimties. Tuo tarpu pliuralistai nepripažįsta absoliučios viršenybės; ES ir nacionalinės teisės santykius grindžia ir nacionaline konstitucija, ir Sutartimis“⁵⁷. Tai reiškia, jog vėlgi kyla klausimas kaip turėtų būti sprendžiama teisės normų kolizija, jeigu tiek Sutartys, tiek nacionalinė konstitucija yra toks pats šių santykių pagrindas. Jis siūlo du, variantus, kaip išspręsti pliuralizmo problemą. Pirmasis, itin drastiškas ir drąsus siūlymas – pripažinti Sutartis kaip federalinį konstitucinį susitarimą ir suteikti ES teisei aukštesnę galią nei nacionalinei ES teisės srityje (paliekant konstitucijos viršenybę ES nepriklausančiose srityse) arba, antra, pataisyti konstituciją taip, kad ji pripažintų dalyvavimą ES ir jos teisės viršenybę⁵⁸. Pirmasis variantas, akivaizdu, nėra priimtinas valstybėms narėms, kurios tokiu atveju turėtų pripažinti hierarchinę ES teisės normų viršenybę, o antrasis variantas, deja, neatsako į klausimą, ar ES teisės viršenybė tokiu atveju apimtų ir nacionalines konstitucijas. Kaip jau minėta,

⁵⁵ Jarukaitis I., supra note 51, p. 52

⁵⁶ Kwiecień R., supra note 4, p. 1485 bei Jarukaitis I. Europos Sąjunga ir Lietuvos Respublika: konstituciniai narystės pagrindai. Monografija. - Vilnius: Justitia, 2011, p. 535

⁵⁷ Baquero Cruz J., supra note 37, p. 19-20

⁵⁸ Ibid, p. 25

būtent grindžiant abipusių teisės sistemų poveikiu viena kitai bei įsipareigojimų prisiėmimu galima pateisinti ES teisės viršenybės principo galiojimą ir jo taikymą nacionalinės teisės atžvilgiu.

Valstybės narės stengiasi išlaikyti kaip įmanoma stabilesnę konstitucinę tvarką, todėl nenuostabu, jog joms priimtinau ES teisės viršenybę kildinti iš nacionalinės konstitucijos nuostatų. Toks požiūris gali nesutapti su, pavyzdžiui, ESTT požiūriu, tačiau tai dar nereiškia, jog viršenybės principas yra paneigiamas. Europos Sąjungos teisės viršenybės principas, suprantamas kaip kolizijų sprendimo taisyklė ir kaip įrankis pasiekti ES teisės veiksmingumui, gali būti pripažįstamas ir taikomas praktikoje be ypatingų kliūčių, neatsižvelgiant į tai, iš kokio pagrindo jis yra kildinamas.

2.3. Viršenybės principo ribos valstybėse narėse

Tradiciskai valstybės nacionalinėje teisėje laikosi konstitucijos viršenybės principo, kuris reiškia, kad jų konstitucija teisės aktų hierarchijoje užima išskirtinę – aukščiausią – vietą ir joks teisės aktas negali jai prieštarauti. Nenuostabu, jog iki įstodamos į Europos Sąjungą valstybės visiškai kitaip suvokė viršenybės principą ta prasme, jog jokia, su konstitucija konkuruojanti teisės norma, nebuvo laikoma viršesne už konstituciją. Tuo tarpu stodamos į ES valstybės priima požiūrį į viršenybę, aiškiai ir nuosekliai suformuluotą Teisingumo Teismo. Tačiau kai kalbama apie Europos Sąjungos teisės padėtį nacionalinės teisės sistemoje, valstybių narių požiūriai išsiskiria. Nors iš principo visos valstybės narės pripažįsta ES teisės viršenybę ir savo nacionalinę teisę derina prie Sąjungos teisės normų reikalavimų, tačiau skiriasi tokio pripažinimo apimtis. Tokio skirtumo pagrindas – dalies valstybių narių nepripažįstama ES teisės viršenybė prieš nacionalines konstitucijas ar jose įtvirtintus pagrindinius konstitucinius principus ir žmogaus teises.

Kalbant apie ES teisės viršenybės principo pripažinimą yra įprasta valstybes nares skirstyti į dvi grupes. Pirmajai grupei priskiriamos valstybės pripažįsta savo prisiimtą įsipareigojimą taikyti ES teisę nepaisant to, kad egzistuoja nacionalinis teisės aktas, nustatantis konkuruojantį teisinį reguliavimą. Šios valstybės narės pripažįsta, kad ES teisė turi absoliučią kolizinę viršenybę, t. y. pripažįsta Europos Sąjungos teisės viršenybę iš esmės pagal tokias taisykles, kokias yra nustatę ESTT savo praktikoje ir, ypač pabrėžtina, – jos pripažįsta būtent kolizinę viršenybę nacionalinių konstitucijų atžvilgiu. Tokioms valstybėms priskirti galima Airiją, Jungtinę Karalystę, Nyderlandus, Liuksemburgą. Vis dėlto, ir šios valstybės taiko skirtingą praktiką, siekdamas nepažeisti savo įsipareigojimo taikyti ES teisės viršenybės principą ir kartu išvengti teisės normų konkurencijos. Iš šių valstybių praktikos matyti, jog valstybėms narėms įmanoma išvengti kylančių kolizijų ir neaiškumų dėl viršenybės principo taikymo apimties pripažįstant besąlyginę ES teisės viršenybę. Tokiu atveju valstybė narė aiškiai išreiškia savo požiūrį į santykį tarp ES teisės ir nacionalinės konstitucijos, pirmajai suteikdama aiškią kolizinę viršenybę. Toks viršenybės pripažinimas, viena vertus, leidžia

išvengtų daugybės itin sudėtingų situacijų, nes visada aišku, kas turėtų turėti viršenybę, tačiau, kita vertus, absoliučią ES teisės viršenybę valstybėms narėms pripažinti labai sunku, kadangi, akivaizdu, jog jos turi keisti požiūrį į konstitucijos santykį su ES teise. Būtent dėl baimės iš esmės pakeisti konstitucijos padėtį nacionalinės teisės sistemoje, valstybės narės ir numato tam tikras ribas, kuriomis nustato viršenybės principo apimtį ir tik nedaugelis valstybių tokių ribojimų visiškai atsisako, sutikdamos su ES teisės viršenybe.

Didesnė dalis ES valstybių narių priklauso grupei, kurios esminis bruožas – ES teisės viršenybės principo taikymo apribojimas. Šios valstybės palaiko nuomonę, kad ES teisės viršenybės pripažinimas nacionalinių konstitucinių normų atžvilgiu nėra besąlyginis⁵⁹. Tai tokios valstybės kaip Vokietija, Italija, Prancūzija, Ispanija, Italija, Lenkija, Čekija, Danija. Išanalizavus Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo jurisprudenciją aišku, kad šiai grupei priskiriama ir Lietuva. Kita vertus, atsižvelgus į kai kurių, šiai grupei priskiriamų valstybių narių praktiką, galima išskirti dar vieną valstybių narių grupę, pasižyminčią kitokia požiūrio apimtimi⁶⁰. Čia turimos omenyje būtent valstybės narės, kurios yra išreiškusios itin griežtą požiūrį į ES teisės viršenybės principą nacionalinių konstitucijų atžvilgiu – jos išskiria ne tam tikras konstitucines nuostatas, kurioms netaikomas ES teisės viršenybės principas, o nacionalinę konstituciją apskritai. Tokioms valstybėms galima būtų priskirti, visų pirma, Lenkiją. Iš ganėtinai ribotos Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo praktikos šiuo klausimu, galima daryti išvadą, jog į tokią grupę galėtų patekti ir Lietuva. Vis dėlto pabrėžtina, kad tokių valstybių išskyrimas į atskirą grupę yra grynai teorinis, siekiant parodyti jų skirtumą nuo kitų šiai grupei priklausančių valstybių narių, nes tiek teorijoje, tiek praktikoje visuotinai sutinkama, jog Europos Sąjungos teisė daro ypatingą įtaką valstybių narių teisei sistemai, neišskiriant ir konstitucijos, dėl to „vargu ar galima kalbėti apie besąlyginę Konstitucijos normų viršenybę ES teisės atžvilgiu“⁶¹. Vadinasi, toks griežtas viršenybės principo apribojimas konstitucija kaip visuma turėtų būti švelninamas. Vienaip ar kitaip, visoms šioms valstybėms būdinga tai, jog jos numato tam tikrus ES teisės viršenybės principo suvaržymus.

Vis dėlto, reikia atsakyti į klausimą, ar iš viso gali kilti kolizija tarp ES teisės ir nacionalinės konstitucijos normų. Iš esmės jos reguliuoja skirtingus santykius – konstitucija reguliuoja svarbiausias valstybės gyvenimo sritis ir kai kuriuos konkrečius klausimus, tuo tarpu Europos Sąjungos teisė turi savo veikimo sritį, kurioje veikti jai galią suteikė valstybės narės. Tad jų reguliavimo sritys neturėtų susikirsti ir viršenybės tarp šių teisės normų klausimas paprasčiausiai neturėtų kilti. Vis dėlto, praktikoje tokios aiškios skirties nėra. ES teisė daro įtaką kai kurioms konstitucijos reguliuojamoms

⁵⁹ Poiares Maduro M. *Interpreting European Law: Judicial Adjudication in a Context of Constitutional Pluralism* // *European Journal of Legal Studies*. – Florence: European University Institute, 2007, Vol. 1 No. 2. Literatūroje nurodoma, kad, „kaip aiškiai matyti iš bylų, susijusių su Europos Aresto orderiu, valstybių narių teismai nėra pasirengę taikyti absoliučios ES teisės viršenybės prieš nacionalines konstitucijas principą“ (Kowalik-Bańczyk K., supra note 16, p. 1357)

⁶⁰ Jarukaitis I., supra note 56, p. 505

⁶¹ Jarukaitis I., supra note 51, p. 47

sritims ir vis dėlto skirtingas šių teisės normų reguliavimas gali susidurti. Būtent tokiais atvejais valstybės narės priima tam tikrą požiūrį ir ne visada pripažįstą Europos Sąjungos teisės viršenybės principą pilna apimtimi. Dažniausiai antrajai grupei priklausančios valstybės išskiria įvairius konstitucinius principus bei žmogaus teises, kaip išimtis, kurioms netaikomas ES teisės viršenybės principas. Būtent šios sritys gali būti tie susikirtimo taškai. Tačiau ir pirmajai grupei priskiriamose valstybėse kilo klausimų dėl viršenybės principo įtvirtinimo, jo taikymo ribų. Kitas rimtas atvejis, kai kyla klausimas dėl viršenybės principo – tarptautinių sutarčių ratifikavimas, kurį reguliuoja konstitucijos. Kokį kelią pasirenka valstybės narės kai reikia ratifikuoti ES pirminę teisę? Šie ir kai kurie kiti esminiai susikirtimo taškai bus nagrinėjami kaip probleminiai.

2.3.1. Pagrindiniai konstituciniai principai

Kaip minėta, žmogaus teisės nėra vienintelė sritis, kurioje pasireiškia santykis tarp ES ir nacionalinės teisės normų bei kyla problemų dėl ES teisės viršenybės principo taikymo. Kai kurios valstybės pabrėžia ypatingus ir esminius nacionalinės konstitucijos principus, kurie iš esmės susikerta su Europos Sąjungos teisės viršenybės principu. Tokie principai gali būti laikomi ribojančiais absoliučią ES teisės viršenybę, tačiau, matysime, juos galima pritaikyti naujai situacijai, šiuo atveju derinti kartu su naryste Europos Sąjungoje atsiradusiais valstybės narės įsipareigojimais.

2.3.1.1. Konstitucija kaip aukščiausia teisė

Lenkijos Konstitucija yra pavyzdys tokio konstitucinio reguliavimo kai įtvirtinama ES pirminės ir antrinės teisės viršenybė (lenk. *pierwszeństwo*) nacionalinių teisės aktų atžvilgiu, nedarant konkrečios nuorodos į ES teisę⁶². Toks įtvirtinimas yra sveikintinas ir Lenkijos Konstituciją šiuo atžvilgiu galima laikyti tinkamu pavyzdžiu, kuris vėliau neleidžia kvestionuoti bent jau žemesnės galios nacionalinių teisės aktų santykio su ES teise. Tuo tarpu, pavyzdžiui, Prancūzijos Konstitucijoje galima matyti įtvirtintą tik pirminės ES teisės viršenybę (pranc. *une autorité supérieure*)⁶³. Vis dėlto, nei viena iš šių Konstitucijų nekalba nei apie tarptautinių sutarčių (kokiomis laikoma ir pirminė ES teisė), nei apie tarptautinių organizacijų priimamų teisės aktų (šiuo atveju antrinės ES teisės) pirmumą pačios konstitucijos atžvilgiu. Tai, kad ES teisės aktai neturės viršenybės Lenkijos Konstitucijos atžvilgiu, galima matyti nedviprasmiškai įtvirtinta pačioje Konstitucijoje, taigi, nenuostabu, jog

⁶² Lenkijos Respublikos konstitucijos 91 str. 2 ir 3 d. <http://www.sejm.gov.pl/prawo/konst/angielski/kon1.htm>, žiūrėta: 2013-08-13

⁶³ Prancūzijos Respublikos Konstitucijos 55 str. <http://www.assemblee-nationale.fr/connaissance/constitution.asp>, žiūrėta: 2013-08-13

Lenkijos Konstitucinis Tribunalas palaiko tokį požiūrį. Kilus klausimų, dėl Europos Arešto Orderio (toliau – EAO), jo įgyvendinimo nacionalinėje teisėje bei tokių nuostatų santykio su Konstitucija, Lenkijos Konstitucinis Tribunalas, nagrinėjo šį klausimą. Priešingai, pavyzdžiui, Jungtinės Karalystės *purposive construction* aiškinimui, kuris bus aptartas vėliau, jis iš karto pareiškė, kad „teiginys, kad Konstitucija, ten, kur tai susiję su teisinių nuostatų, kurios į Lenkijos teisinę sistemą buvo įvestos kaip Lenkijos įstojimo į Europos Sąjungą pasekmė, suderinamumu su Konstitucija, turėtų būti interpretuojama „draugišku būdu“ (*“friendly mode of interpretation”*) yra labai rizikingas. Tokia interpretacija, kuri gali susiaurinti konstitucinių laisvių ir teisių apimtį, yra nepriimtina“⁶⁴. Toks Konstitucinio Tribunolo požiūris, visų pirma, labai atsargiai vertina Konstitucijos derinimą su ES teisės reikalavimais interpretacijos būdu, o be to, išskiria pagrindines teises, kurios ir saugo Konstituciją nuo absoliutaus ES teisės viršenybės pripažinimo. Vis dėlto, šis sprendimas, nors gali atrodyti ribojantis ES teisės viršenybę, kadangi nustatyta, jog įgyvendinantis EAO teisės aktas prieštaravo Konstitucijai, tačiau iš tiesų paprastai išsprendė šią problemą – norint įgyvendinti savo įsipareigojimus pagal ES teisę, bet kartu užtikrinti suderinamumą su Konstitucija, reikia daryti Konstitucijos pataisą⁶⁵. Iš vienos pusės, tokiu sprendimu Tribunalas „pripažino ES teisės viršenybę <...> ir sutiko, kad Konstitucija daugiau nebėra absoliuti kontrolės riba – jei ji kliudo tinkamam ES teisės įgyvendinimui, ji turėtų būti keičiama“⁶⁶. Taip pripažįstamas ES teisės poveikis nacionalinei konstitucinei teisei ir būtinybė įmanomomis priemonėmis siekti, kad įsipareigojimai pagal ES teisę būtų įgyvendinti. Kita vertus, egzistuojant prieštaravimui ne Konstitucija nusileidžia tarptautiniams (pagal Konstituciją) arba ES (pagal Tribunolo sprendimą) reikalavimams, o pastarieji nėra taikomi, kol netaps suderinami su Konstitucija. Taigi, akivaizdu, jog Konstitucijos ypatinga padėtis šiuo atžvilgiu yra išlaikyta ir iš esmės išlaikomas konstitucijos, kaip aukščiausios teisės pobūdis. Tai, kad Lenkijos Konstitucija turi viršenybę prieš ES teisę pabrėžia ir Lenkijos mokslininkai, kalbėdami apie Konstitucinio Tribunolo poziciją šiuo klausimu⁶⁷. Skirtumas nuo valstybių, kurios viršenybės principą riboja tik savo konstitucijos branduoliu, t. y. pagrindinėmis teisėmis ir esminiais konstituciniais principais, kurių pažeidimas, pasak Vokietijos Federalinio Konstitucinio Teismo, reikštų konstitucinio identiteto pažeidimą, yra tas, jog Lenkijoje, aiškiai egzistuoja Konstitucijos kaip visumos viršenybė ES teisės aktų atžvilgiu.

Kalbant apie Europos Sąjungos teisės viršenybės principo pripažinimą bei įtvirtinimą nacionalinėje teisėje Lietuvos atveju, pradedama nuo Konstitucinio akto „Dėl Lietuvos Respublikos

⁶⁴ 27 April 2005 Constitutional Tribunal of Poland judgment P1/5 *European Arrest Warrant* OTK ZU 2005/4A/42, para. 1.4

⁶⁵ Ibid. para. 5. Be to, Tribunalas ne laikė įgyvendinančią nacionalinę teisės normą negaliojančia, o tiesiog sustabdė jos galiojimą tam tikram laiko tarpui, taip suteikdamas galimybę pataisyti Konstituciją taip, kad prieštaravimo jai nebebūtų.

⁶⁶ Kowalik-Bańczyk K., supra note 16, p. 1360 - 1361

⁶⁷ Łazowski A. *Half full and half empty glass: the application of EU Law in Poland (2004–2010)* // Common Market Law Review. - Kluwer Law International, 2011, Issue 2 (48), p. 511

narystės Europos Sąjungoje“ (toliau – ir Konstitucinis aktas dėl narystės). Juo buvo konstituciškai įtvirtinta Lietuvos narystė Europos Sąjungoje, o mūsų nagrinėjamai temai itin aktualu tai, kad įtvirtinta nuostata, skelbianti jog kolizijos atveju tiesiogiai taikomos Europos Sąjungos teisės normos turi viršenybę prieš Lietuvos Respublikos įstatymus ir kitus teisės aktus. Ši konstitucinė nuostata tik iš pirmo žvilgsnio gali pasirodyti aiški ir be dviprasmybių įtvirtinanti ES teisės viršenybę nacionalinės teisės atžvilgiu⁶⁸. Vis dėlto, reikalinga platesnė šios nuostatos analizė, kuri buvo pradėta LRKT 2006 m. kovo 14 d. nutarime, kur Teismas nurodė, kad kalbant konkrečiai apie Europos Sąjungos teisę „*expressis verbis*“ nustatyta kolizijos taisyklė, įtvirtinanti Europos Sąjungos teisės aktų taikymo pirmenybę tais atvejais, kai Europos Sąjungos teisės nuostatos, kylančios iš sutarčių, kuriomis grindžiama Europos Sąjunga, konkuruoja su teisiniu reguliavimu, nustatytu Lietuvoje nacionaliniuose teisės aktuose (nesvarbu, kokia jų teisinė galia), išskyrus pačią Konstituciją⁶⁹. Nors Konstitucinis Teismas tiesiogiai neišskiria konstitucinių principų, kurie būtent riboja ES teisės viršenybės taikymą, o konkrečiai nurodo, jog šis principas netaikomas Lietuvos Respublikos Konstitucijai, galima daryti išvadą, jog ES teisės viršenybės principo apribojimui pagrindą duoda būtent konstitucijos viršenybės principas bei konstitucijos, kaip aukščiausios teisės samprata.

Konstitucinio Teismo doktrinoje matome keletą dėmesio vertų momentų. Visų pirma, Teismo neatsitiktinis pasirinkimas įvardyti nesutapimą tarp ES ir nacionalinių teisės aktų kaip tokių teisės normų konkuravimą⁷⁰. Galima daryti išvadą, kad taip suformuluotas argumentas leidžia neišskirti kaž kurios teisės kaip turinčios aukštesnę galią ir nurungiančios kitą. Terminu „konkuruoja“ parodoma, jog tiek ES, tiek nacionalinė teisė yra galiojančios, sukeliančios teises ir pareigas, tačiau šios teisės ir pareigos gali būti skirtingos, nesuderinamos tarpusavyje esant konkrečioms teisinėms situacijoms. Būtent tokiais atvejais atsiranda būtinybė spręsti klausimą, kuri teisė turėtų būti taikoma, o pagal bendrąją taisyklę, tiek remiantis Konstitucija, tiek jos oficialiu aiškinimu, tiek ir ES teise, taikoma turi būti pastaroji. Vis dėlto svarbiausiu momentu galima laikyti Teismo aiškiai išskiriamą Konstituciją. Teismas pripažįsta Europos Sąjungos antrinės teisės viršenybę nacionalinių teisės aktų atžvilgiu, tačiau ES teisės viršenybės neabsoliutina, nustatydamas išimtį iš ES teisės viršenybės principo. Teisinėje literatūroje galima rasti šio Konstitucinio Teismo išaiškinimo įvardijimą kaip

⁶⁸ Tokį požiūrį yra išreiškę ir dr. Z. Namavičius (Namavičius Z. *Suverenitetas ir Europos Sąjungos teisė* // Pranešimas Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo ir Latvijos Respublikos Konstitucinio Teismo teisėjų konferencijoje "Konstitucinių teismų vaidmuo Europos Sąjungos narystės kontekste", Palanga, 2004 m. gegužės 26-28 d. Lietuvos Respublikos Konstitucinis Teismas, 2004 m.) taip pat ir dr. V. Sinkevičius (Sinkevičius V., supra note 50). Kita vertus, dr. I. Jarukaitis laiko šios nuostatos turinį „optimaliu ir tinkamai atliekančiu pripažinimo, apsaugos, aiškinamąją/aprašomąją funkcijas“. (Jarukaitis I., supra note 56, p. 536). Dr. I. Jarukaitis tokią išvadą prieina lygindamas šio akto nuostatą su kitų valstybių narių konstitucijų nuostatomis. Būtent šiuo aspektu galima būtų sutikti, kad Lietuvos Respublikos Konstitucinis aktas dėl narystės iš tiesų gana aiškiai išreiškia santykį tarp nacionalinės ir ES teisės, palyginti su kitų valstybių narių pasirinktais įtvirtinimo būdais. Vis dėlto, tolesnė analizė rodo, jog toks įtvirtinimas nėra pakankamai aiškus ir ES teisės viršenybės principo taikymas kelia problemų.

⁶⁹ 2006 m. kovo 14 d. Lietuvos Respublikos Konstitucinio teismo nutarimas // Valstybės žinios. 2006, Nr. 44-1608

⁷⁰ Kaip taikliai savo studijoje pastebi dr. P. Ravluševičius, „Teismas nenaudoja terminų: prieštarauja, neatitinka, nustato kitokį reguliavimą“ (Ravluševičius P., supra note 32, p. 30)

konstitucinę išlygą⁷¹. Tokios konstitucinės išlygos įtvirtinimas oficialioje doktrinoje akivaizdžiai kyla iš Konstitucijoje įtvirtintos nuostatos, jog nei vienas teisės aktas negali būti galiojantis, jei jis prieštarauja Konstitucijai, t. y. įtvirtinto Konstitucijos viršenybės principo. Būtent remiantis minėta nuostata, dar iki Konstitucinio Teismo išaiškinimo, Konstitucija buvo išskiriama kaip ta nacionalinės teisės dalis, kuriai ES teisės viršenybės principas netaikomas⁷². Pagal tokį požiūrį reikėtų laikyti, jog nustačius ES teisės ir nacionalinės Konstitucijos normų konkurenciją, ES teisė tampa užleidžia vietą nacionalinei teisei, nes jos viršenybės principas čia neveikia ir Konstitucijos neįpareigoja, t. y. Europos Sąjungos teisės viršenybės principo taikymas yra labai konkrečiai apribotas Konstitucijos viršenybės principu. Tai reiškia, jog Teismas pabrėžė Konstitucijos išskirtinę padėtį ir būtent tame kontekste, kuris liečia Konstitucijos ir Europos Sąjungos teisės santykį, tiesiogiai išskyrė ją iš nacionalinės teisės, kuriai taikomas ES teisės viršenybės principas, kas nebuvo aiškiai padaryta Konstitucinio akto dėl narystės tekste. Nuorodą į konstitucinę išlygą randame ir vėlesnėje LRKT jurisprudencijoje⁷³. Taigi, galima daryti išvadą, jog šiais savo nutarimais Konstitucinis Teismas išlaikė savo jurisprudenciją, susijusią su ES teisės viršenybės principu ir jos nenukrypdamas laikosi iš nacionalinės teisės išskirdamas Konstituciją, pabrėždamas jos, kaip aukščiausiosios teisės, galią ir nustatydamas negalimumą taikyti Europos Sąjungos teisės viršenybės principą jos atžvilgiu.

Deja, reikia pastebėti, kad visuose minėtuose Teismo nutarimuose apsiribojama to paties išaiškinimo pakartojimu – tiesiog nurodoma Konstitucijos išimtis – ir nekalbama apie tai plačiau, nesigilinama į atskirus aspektus. Tokią Teismo praktiką ES teisės viršenybės principo srityje galima laikyti labai ribota ir tai Lietuvos Respublikos Konstitucinį Teismą išskiria iš kitų ES valstybių narių nacionalinių teismų, turinčių kompetenciją pasisakyti šiuo klausimu. Pastarieji dažniausiai kur kas plačiau pasisako apie Europos Sąjungos teisės santykį su nacionaline teise. Manytina, tai atskleidžia valstybių narių skirtingą požiūrį į Europos Sąjungos teisės viršenybės principą, parodo skirtingus jų pasirinktus aiškinimo ir argumentavimo kelius. Vis dėlto, nors ir ribotoje jurisprudencijoje, kuri jau suformavo tam tikrą precedentinio pobūdžio taisyklę, LRKT jau suformavo požiūrį, kurio negalima laikyti besąlygiškai išskiriančiu Konstituciją, kaip esančią aukščiau Europos Sąjungos teisės. Tokia išvada darytina sekant Konstitucinio Teismo požiūrį į ES ir Lietuvos Respublikos teisės santykį.

Lietuvos Respublikos Konstitucinis Teismas, be kita ko, yra pažymėjęs keletą nagrinėjamam klausimui reikšmingų momentų. Visų pirma, tai, jog Europos Sąjungos Teisingumo Teismo

⁷¹ Ravluševičius P., supra note 32, p. 30

⁷² Prof. E. Kūris laikosi nuomonės, jog būtent ši Konstitucijos nuostata „neleidžia manyti, jog konstituciniame akte vartojama sąvoka „kiti teisės aktai“ apima ir Lietuvos Respublikos Konstituciją“ (Kūris E., supra note 42, p. 36), o dr. Z. Namavičius, remdamasis šia nuostata nurodo, jog „Europos teisės aktai neturi viršenybės prieš Lietuvos Konstituciją – jie turi tik „viršenybę prieš Lietuvos Respublikos įstatymus ir kitus teisės aktus“ (Namavičius Z., supra note 68).

⁷³ 2006 m. gruodžio 21 d. Lietuvos Respublikos Konstitucinio teismo nutarimas // Valstybės žinios. 2006, Nr. 141-5430, 2007 m. gegužės 8 d. Lietuvos Respublikos Konstitucinio teismo sprendimas <http://www.lrkt.lt/dokumentai/2007/s070508.htm>, žiūrėta: 2013-09-04, 2008 m. gruodžio 4 d. Lietuvos Respublikos Konstitucinio teismo nutarimas // Valstybės žinios. 2008, Nr.140-5569

jurisprudencija, kaip teisės aiškinimo šaltinis, yra svarbi ir Lietuvos teisės aiškinimui bei taikymui. Tai akivaizdžiai parodo Konstitucinio Teismo požiūrį į vieningo teisės aiškinimo svarbą bei į tai, jog Teisingumo Teismo formuojama jurisprudencija yra reikšminga ir į ją reikia atsižvelgti sprendžiant klausimus dėl nacionalinės ir ES teisės santykio. Antra, 2007 m. gegužės 8 d. sprendime randamas itin svarbus šių teisės sistemų santykiui momentas – Konstitucinio Teismo sprendimas kreiptis į Europos Sąjungos Teisingumo Teismą dėl prejudicinio sprendimo⁷⁴. Šio sprendimo ypatinga reikšmė pabrėžiama būtent dėl to, jog Konstitucinis Teismas nesiėmė spręsti įstatymo atitikimo Konstitucijai klausimo negavęs ES teisės normų išaiškinimo. Toks Teismo sprendimas rodo, visų pirma, ESTT jurisdikcijos pripažinimą, antra, siekį užtikrinti konkurencijos nebuvimą to siekiant būtent teismų bendradarbiavimu⁷⁵. Galiausiai, minėtoje jurisprudencijoje, nors plačiau neanalizuojamas santykis tarp ES teisės ir Konstitucijos, be to, ganėtinai neišsiplečiama ir kalbant apie Europos Sąjungos teisės viršenybės principą nacionalinių teisės aktų atžvilgiu, randama kai kurių Teismo paaiškinimų, kuriuos galima laikyti susijusiais su ES teisės viršenybės principo taikymu nacionalinėje teisėje. Tokie išaiškinimai svarbūs nagrinėjamai temai būtent kalbant apie problemos sprendimą nacionalinėje teisėje, kuomet vis dėlto pasirodo, jog esama konkurencijos tarp nacionalinių ir viršnacionalinių teisės normų. Egzistuojant ne vienam skirtingam tokios konkurencijos sprendimo būdai (žr. 1 pav.), svarbu analizuoti Konstitucinio Teismo požiūrį į juos. Minėtame nutarime nurodyta, jog „Konstitucinės jurisprudencijos tęstinumas nereiškia, kad konstitucinė doktrina negali būti koreguojama, jos nuostatos reinterpretuojamos“⁷⁶. Manytina, kad toks Teismo išaiškinimas gali būti taikomas tiems atvejams, kuomet vis dėlto kyla Konstitucijos ir Europos Sąjungos teisės suderinamumo klausimas. Kadangi tokiu atveju iš esmės galima rinktis arba naują Konstitucijos interpretaciją, arba Konstitucijos pataisas. Antroji pasirinkimo galimybė laiko atžvilgiu yra ne tokia veiksminga be to, yra kur kas sudėtingesnė. Dėl šios priežasties Teismas turi galimybę rinktis Konstitucijos reinterpretaciją, kuri konkrečiomis aplinkybėmis gali būti optimaliausias variantas, siekiant suderinti Europos Sąjungos teisės viršenybės ir Konstitucijos kaip aukščiausios teisės principus.

Atkreiptinas dėmesys į tai, jog, priešingai kai kurių kitų valstybių narių nacionalinei praktikai, Lietuvos Respublikos Konstitucinis Teismas vis dėlto nekonkretina savo požiūrio į konstitucinę išlygą, t. y. lieka tiesiogiai nepaaiškinta, ar linkstama prie absoliučios Konstitucijos

⁷⁴ 2007 m. gegužės 8 d. Konstitucinio Teismo sprendimu dėl kreipimosi į Europos Bendrijų Teisingumo Teismą priimti prejudicinį sprendimą buvo nustatyta, jog Lietuvos Respublikos įstatymas, kuris priimtas suderinus jo nuostatas su EB Direktyva, buvo kvestionuojamas dėl atitikimo Konstitucijai. Teismas nurodė, jog ginčijamą Įstatymą, kuris išleistas įgyvendinant Direktyvą, nuostatą būtina aiškinti šioje direktyvoje nustatyto teisinio reguliavimo kontekste. Teismas laikė, jog norint išspręsti jam iškeltus klausimus, reikia išsiaiškinti Direktyvos nuostatų turinį ir nustatęs tokį poreikį, kreipėsi su prejudiciniu prašymu į Europos Bendrijų Teisingumo Teismą.

⁷⁵ Iki šiol Konstitucinio Teismo sprendimas yra vienintelis, todėl neaišku, kaip toliau formuosis ši praktika. Akivaizdu, kad Konstitucinis Teismas neskuba kreiptis į ESTT iškilus susijusiems klausimams ir dėl to vysto ganėtinai vienpusišką praktiką, kuomet nėra bendradarbiavimo tarp šių teismų. Atitinkamai bendrieji teismai tokį bendradarbiavimą palaiko labiau. Pavyzdžiui, Lietuvos Aukščiausiasis Teismas prejudicinio sprendimo iki 2013 m. rugpjūčio kreipėsi keturis kartus, Lietuvos Vyriausiasis Administracinis Teismas – septynis, kiti teismai ir teisminės institucijos – penkis.

⁷⁶ 2006 m. kovo 14 d. nutarimas, supra note 69

viršenybės, kaip Lenkijos atveju, ar laikomasi ne tokio griežto požiūrio ir išskiriami tik pamatiniai konstituciniai principai, tokie kaip žmogaus teisės. Būtent tai yra esminis momentas, kadangi laikantis požiūrio, jog Europos Sąjungos teisės ir nacionalinės konstitucinės teisės reguliavimo sritys yra iš esmės skirtingos, nereikalinga absoliuti konstitucijos viršenybės samprata. Tam, kad būtų ribojamas ES teisės viršenybės principas, pakanka išskirti tam tikras jautriausias konstituciniu lygiu reglamentuojamas sritis ir būtent jomis sąlygoti kolizinės viršenybės taikymą konkrečiose situacijose, kadangi būtent jos yra tie sankirtos taškai, kur gali kilti Europos Sąjungos teisės bei nacionalinės konstitucijos normų konkurencija.

2.3.1.2. Parlamento suverenitetas

Kalbant apie pagrindinius konstitucinius principus kaip galimybę riboti ES teisės viršenybės principą, galima išskirti Jungtinės Karalystės pavyzdį. Viena iš esminių šios valstybės narės nekonsoliduotos konstitucijos doktrinų kalba apie parlamento suvereniteto principą. Šis konstitucinis principas reiškia, jog Parlamentas yra aukščiausiaji teisinė valdžia, priimanti ir naikinti teisės aktus, Jungtinėje Karalystėje. Kitaip sakant, jokia kita institucija, net ir teismas, negali panaikinti parlamento priimamų teisės aktų ir joks parlamentas negali priimti teisės aktų, kurių negalėtų panaikinti vėlesnis parlamentas⁷⁷.

Vis dėlto, remiantis oficialiu Anglijos parlamento požiūriu, parlamentas yra priėmęs teisės aktų, kurie riboja parlamento suvereniteto principo taikymą⁷⁸. Vienas iš tokių teisės aktų yra 1972 metų Europos Bendrijų Aktas (toliau - EBA, 1972 metų Aktas) dėl Jungtinės Karalystės narystės EB. Šiame akte įtvirtinti su naryste susiję įsipareigojimai ir svarbiausi reikalavimai, t. y. nustatoma, jog visi teisės aktai, tiek jau priimti, tiek tie, kurie bus priimti vėliau, turės būti suderinami su ES reguliavimu ir sudaromi pagal 1972 metų Akto nuostatas, be to, nurodoma, jog ES teisės aktai turės Jungtinėje Karalystėje įstatymo galią⁷⁹. Šis teisės aktas, be to ir vėliau priimta Lisabonos Sutarties Deklaracija Nr. 17 valstybės nacionalinėje teisėje sukėlė neaiškumų dėl ES teisės viršenybės ir konstitucinio parlamento suvereniteto principų santykio. EBA nustato, kad net ir vėliau priimami įstatymai turi būti pavaldūs ES teisės viršenybės (*primacy*) principui. Atrodo, kad šio Akto nuostatos įtvirtina parlamento suvereniteto apribojimus: „tai yra 1972-ųjų metų Parlamento bandymas įpareigoti savo įpėdinius. Jei [vėlesnis] parlamentas priims teisės aktus, kurie prieštarauja ES teisei, JK teismai turės suteikti

⁷⁷ Oficiali Jungtinės Karalystės Parlamento interneto svetainė <http://www.parliament.uk/about/how/sovereignty/>, žiūrėta: 2013-08-28

⁷⁸ Ibid.

⁷⁹ Jungtinės Karalystės 1972 m. Europos Bendrijų Akto 2 d. <http://www.legislation.gov.uk/ukpga/1972/68/section/2>, žiūrėta: 2013-08-05

pirmenybę (*primacy*) arba viršenybę (*supremacy*) ES teisei.⁸⁰ Dėl šios priežasties Anglijos teisėje imtos formuoti precedentinės taisyklės, padedančios aiškinti šį santykį ir išspręsti kylančias problemas.

Bylos, susijusios su šiuo klausimu, Jungtinės Karalystės teismuose pradėtos spręsti neilgai trukus nuo EBA įsigaliojimo. Jau 1979 metais *MaCarthys v Smith* byloje klausimas dėl santykio tarp nacionalinio teisės akto ir EB teisės normos buvo išspręstas aiškiai išreiškiant požiūrį į viršenybės principą: jeigu nacionalinis teisės aktas yra nesuderinamas su EB teise, egzistuoja pareiga suteikti pirmenybę (*priority*) EB teisei. Be to, pabrėžta, kad Bendrijos teisė ne pakeičia anglų teisę, o yra jos dalimi, viršesne už nesuderinamą su ja šios teisės dalį⁸¹. Vėliau sekusios bylos sukūrė precedentą, kuriuo palaikomas požiūris, nukreiptas į tikslą (*purposive construction*), t. y. siekiama aiškinti nacionalinės teisės nuostatas laikantis požiūrio, kad Parlamentą, priimdamas įstatymą, turėjo tikslą įgyvendinti ES teisę ir taip siekiant užtikrinti šių dviejų teisės sistemų normų suderinamumą. Toks teismų požiūris pasireiškė būtent nacionalinių teisės aktų interpretavimu suderinamu su ES teise būdu, o esant reikalui, teisės akto teksto interpretavimu prieš jo pažodinę prasmę, „atrandant“ papildomą nuostatą tekste tam, kad nacionalinė teisė galėtų būti aiškinama kaip suderinama su ES teise tuo atveju jei pažodinė reikšmė to neleidžia⁸². Tokia į tikslą nukreipta interpretacija gali būti puikus sprendimo variantas, kuomet nacionalinės teisės aktui interpretuoti egzistuoja keli priimtini būdai. Kita vertus, tokia teismų praktika gali atnešti neigiamų pasekmių. Aiškinant nacionalinius teisės aktus prieš jų pažodinę reikšmę gali susidaryti situacija kai Parlamento sukurtas teisės aktas iš esmės skiriasi nuo teismo suformuluoto jo aiškinimo. Tokia praktika laikytina iš esmės ydinga ir vargu ar galima ją laikyti tinkamu *purposive construction* doktrinos taikymu.

Palyginimui, Nyderlandų Karalystė literatūroje laikoma ta Europos Sąjungos valstybe nare, kuri absoliučiai ir be išimčių pripažįsta ES teisės viršenybės principą, t. y. pripažįsta jį tiek pirminei,

⁸⁰ Glancey R. A 'Sovereignty' clause for the UK - essential Act, empty words or hidden agenda? // Web Journal of Current Legal Issues, 2011, <http://www.bailii.org/uk/other/journals/WebJCLI/admin/wjclidex.html2011/issue1/glancey1.html>, žiūrėta: 2013-08-28

⁸¹ 19 July 1979 judgment of Court of Appeal *MaCarthys Ltd v Smith* [1979] ICR 785. Vis dėlto, byloje *Duke v GEC Reliance* (11 February 1988 judgment of United Kingdom House of Lords *Duke v GEC Reliance* [1988] AC 618) *MaCharthys* doktrina netaikyta nacionaliniams teisės aktams, kurie priimti iki priimant su jais nesuderinamą EB teisės nuostatą. Nacionaliniai teisės aktai negali būti interpretuojami iškreipiant jų reikšmę tam, kad jie būtų suderinami su ES teise, kuri neturi tiesioginio poveikio. Toks teismo požiūris buvo grindžiamas tuo, jog būtent nagrinėjamoje situacijoje EB teisė neveikė ir į ją atsižvelgti teismui nebuvo privaloma. Ši taisyklė buvo taikoma tik toje konkrečioje situacijoje, nes, pavyzdžiui, *Factortame II* byloje (26 July 1990 judgment of United Kingdom House of Lords *R v Secretary of State for Transport, ex parte Factortame Ltd* [1991] 1 AC 603) Teismas nurodė kad JK teismų pareiga aiški – nepaisyti nacionalinės teisės, kuri konfliktuoja su tiesiogiai taikoma EB teise ir patvirtino, kad jis turi teisę, remdamasis EBA, netaikyti Parlamento priimto teisės akto, jei jis pažeidžia ES teisę

⁸² 16 March 1989 judgment of United Kingdom House of Lords *Litster v Forth Dry Dock and Engineering Co Ltd* [1989] ICR 341; 30 June 1988 judgement of United Kingdom House of Lords *Pickstone v Freemans* [1989] AC 66, para. 17; 22 April 1982 judgment of United Kingdom House of Lords *Garland v British Rail Engineering Ltd (No 2)* [1982] UKHL 2; 29 October 1998 judgment of United Kingdom House of Lords *British Fuels Limited v. Baxendale and Another and Wilson and Others v. St. Helens Borough Council* [1999] 2 AC 52. O byloje *Assange* (30 May 2012 judgment of United Kingdom Supreme Court *Assange v The Swedish Prosecution Authority* [2012] UKSC 22, paras 10, 75, 98, 122) buvo pakartota tradicinė teismo naudojama prezumpcija, kad JK leidžiami teisės aktai bus suderinami su jos tarptautiniais įsipareigojimais. Nors buvo nuomonių, jog šiuo atveju JK teisės aktas buvo aiškus ir nedviprasmiškas, dėl to neturėjo būti aiškinamas suderintai su ES pamatiniu sprendimu, tačiau teismo daugumos sprendimas buvo kitoks – nacionalinis teisės aktas turi būti aiškinamas suderinamai su ES teise.

tiesiogiai ES teisei, tiek prieš įstatyminio lygio teisės normas, tiek ir prieš pačią Konstituciją, t. y. pripažįsta besąlyginę ES teisės viršenybę⁸³. Nyderlanduose, kaip ir Jungtinėje Karalystėje, nėra konstitucinio teismo, kuris aiškintų Konstitucijos nuostatas ir, svarbiausia, spęstų dėl kitų teisės aktų konstitucingumo. Tačiau, kitaip nei pastarojoje, Nyderlanduose nei vienas teismas nekvestionuoja ES teisės viršenybės principo. Nėra bylų, kuriose nacionaliniai teismai būtų kalbėję apie Sąjungos teisės aktų netaikymą esant kolizijai su nacionaliniais teisės aktais ir net su Nyderlandų Konstitucija. Taigi, praktikoje nekyla situacijų, kuomet egzistuoja nacionalinių ir ES teisės normų konkurencija – taip yra būtent dėl to, jog visuotinai pripažįstama absoliuti kolizinė ES teisės viršenybė ir tokiu požiūriu vadovaujamosi tiek įstatymų leidybos, tiek vykdomosios bei teisminės valdžios veikloje. Taip yra išvengiama neaiškumų ir situacijų, kuomet reikia priešpastatyti įsipareigojimus Europos Sąjungai ir Konstitucijos viršenybę, kadangi toks priešpastatymas tiesiog nevykdomas – ES teisės viršenybės principas veikia pilna apimtimi.

Jungtinės Karalystės konstituciją sudaro ne vienas Parlamento priimtas teisės aktas bei konstituciniai principai (tarp jų ir parlamento suvereniteto). 1972 metų Aktas pripažįstamas konstituciniu statutu ir kaip toks įtvirtina ES teisės pirmenybę konstituciniu lygiu. Kadangi būtent Parlamentas priėmė šį teisės aktą, jam galioja parlamento suvereniteto doktrina ir jis negali įpareigoti savo įpėdinių, todėl vėlesnis parlamentas gali šį Aktą panaikinti, bet tik tiesiogiai tai išreiškdamas⁸⁴. Svarbu tai, jog Parlamentas pats prisiėmė įsipareigojimą savo priimamus teisės aktus derinti su ES teise. Tačiau, atsižvelgiant į parlamento suvereniteto doktrinos esmę, teisės aktui, tiesiogiai nurodančiam tikslą panaikinti EBA, teismas negalėtų taikyti *purposive construction* doktrinos ir įterpti numanomų nuostatų. Tačiau svarbu tai, jog bet koks teisės aktas, tiesiogiai nekalbantis apie EBA nuostatų panaikinimą, negali būti laikomas ribojančiu ES teisės viršenybės principą. Taip išlaikoma parlamento suvereniteto principo, kaip esminio konstitucinio principo, reikšmė nes, bent teoriškai, Parlamentas gali panaikinti teisės aktą, užtikrinantį valstybės dalyvavimą ES. Taigi, parlamento suvereniteto doktrina egzistuoja, bet vis dėlto, ji modernioje Jungtinėje Karalystėje nebegali būti suvokiama visiškai taip, kaip ji buvo sukurta, nes net ir būdama esminiu konstituciniu principu ši doktrina nėra absoliuti⁸⁵. Toks požiūris rodo, kad pritaikyti prie naujų aplinkybių teismai turi net ir konstitucinės teisės nuostatas.

Šios valstybės narės praktikos analizė parodė, jog net ir pagrindiniai konstituciniai principai gali būti derinami su ES teisės viršenybės principu. JK yra viena iš tų valstybių, kuriose nėra konstitucinio teismo, o visi nacionaliniai teismai turi teisę formuoti precedentą ir pasisakyti dėl

⁸³ Craig P., de Búrca G., supra note 22, p. 300 ir Jarukaitis I., supra note 56, p. 356

⁸⁴ 18 February 2002 judgment of England and Wales High Court *Thoburn v Sunderland City Council* [2002] 3 WLR 247. Šioje byloje skundžiamas teisės aktas nebuvo laikomas nesuderinamu su reikalavimais, kylančiais iš ES teisės bei iš įsipareigojimų pagal EBA, nes jame nebuvo tiesiogiai išreikšta Parlamento valia panaikinti EBA.

⁸⁵ 13 October 2005 judgment of United Kingdom House of Lords *Jackson v Attorney General* [2006] 1 AC 262, paras 102, 104

nacionalinių teisės aktų bei konstitucinių principų santykio su ES teise. Galbūt dėl to šios valstybės praktika taikant ES teisės viršenybės principą yra gana išplėtotą: be jau minėtų yra dar ne viena byla, kur spręstas klausimas dėl parlamento priimtų teisės aktų santykio su ES teise, taigi iš esmės spręstas klausimas dėl konstitucinio parlamento suvereniteto principo bei ES teisės viršenybės principo santykio. Jungtinės Karalystės taikoma *purposive construction* doktrina laikytina sveikintinu pavyzdžiu siekiant laikytis įsipareigojimo taikyti ES teisės viršenybės principą – nors konstitucinis parlamento suvereniteto principas nepaneigtas, pasirinktas požiūris leidžia praktikoje derinti jį su ES teisės viršenybės principu būtent taikant kolizinę ES teisės viršenybės sampratą.

2.3.2. Konstitucinės žmogaus teisės

Kalbant apie Europos Sąjungos viršenybės principo ribojimą pagrindinės žmogaus teisės, užtikrinamos konstitucijos, yra vienas esminių akcentų. Egzistuojanti valstybių narių praktika rodo, jog jos skiria ypatingą dėmesį žmogaus teisėms, o jų požiūris yra tipinis sąlyginio viršenybės principo taikymo pavyzdys. Galima prielaida – žmogaus teisės yra ta sritis, kurioje valstybės narės nepripažįsta Europos Sąjungos teisės viršenybės ir kurioje išlaiko rezervaciją netaikyti ES teisės. Tokį požiūrį galima priskirti ne vienai valstybei narei, tarp jų ir Europos Bendrijų steigėjoms, tokioms kaip Vokietija ir Italija.

Vokiškojo požiūrio branduolį sudaro trys Federalinio Konstitucinio Teismo sprendimai vadinamosiose *Solange I, II, III* bylose. Pirmosios iš šių bylų praktika buvo pakeista vėliau sekusia, kadangi, toks požiūris, koks buvo suformuluotas šioje byloje galėjo lemti daugybę sunkumų ir itin sunkiai išsprendžiamų situacijų, kuomet pagal ES teisę privalomas viršenybės principas susikirstų su Konstitucinio Teismo sprendimu, jog konstitucinės žmogaus teisės, garantuojamos Pagrindiniame Įstatyme, turi viršenybę prieš EB teisę⁸⁶. Taigi, su byla *Wünsche Handelsgesellschaft* buvo pripažinta, jog Federalinis Konstitucinis Teismas nespęs klausimų, susijusių su EB teisės aktais ir jų atitikimu Pagrindinio Įstatymo reikalavimams dėl pagrindinių teisių tol, kol Teisingumo Teismas užtikrina

⁸⁶ Decision of 29 May 1974 *Internationale Handelsgesellschaft v. Einfuhr- und Vorratsstelle für Getreide und Futtermittel (Solange I)*, BVerfGE 37, 271 [1974] CMLR 540. Craig P., de Búrca G. supra note 22, p. 273-274. EB teisė dar nebuvo pasiekusi tokio žmogaus teisių apsaugos lygio, koks yra ES šiuo metu. Pagrindinių teisių chartija dar neegzistavo, o žmogaus teisės dar tik pradėtos įtvirtinti kaip bendrieji teisės principai. Tai reiškė, jog EB teisė žmogaus teisių nenumatė taip, kaip Pagrindinis Įstatymas. Šioje byloje pripažinta, kad EB teisė nepažeidė Pagrindinio Įstatymo ginamų teisių. Jei būtų buvę nustatyta priešingai, pagal Konstitucinį Teismą, Vokietija būtų turėjusi netaikyti EB teisės normų, kadangi Federalinis Konstitucinis Teismas nusprendė, jog tol, kol Bendrijoje nėra pašalintas konfliktas tarp EB ir nacionalinių konstitucinių teisės normų garantuojamų žmogaus teisių (o tai gali būti padaryta į EB teisę įvedant žmogaus teisių katalogą), šios teisės turės pirmenybę. Jei kiltų kolizija tarp EB teisės ir žmogaus teisės, kurią užtikrina konstitucija, pastaroji turi viršenybę tol, kol kompetentingos EB institucijos nepanaikins prieštaravimo. Taigi, Teismas tiesiogiai nurodė išimti iš EB teisės viršenybės principo taikymo.

pakankamą apsaugos lygį⁸⁷. Šis sprendimas jokiū būdu neįtvirtino ES teisės viršenybės pagrindinių teisių, garantuojamų Pagrindiniame Įstatyme atžvilgiu. Konstitucinis Teismas iš esmės neįtvirtino ES teisės viršenybę prieš konstitucines teises, o greičiau sutiko su tuo, kad galima prezumpcija, jog Bendrijos lygiu garantuojama pagrindinių teisių apsauga atitinka Vokietijos konstitucinius reikalavimus šiai sričiai. Kita vertus, situacijai pasikeitus ir EB garantuojamai apsaugai susilpnėjus, Federalinis Konstitucinis Teismas pasilieka teisę įsikišti. Taip Vokietijos Konstitucinis Teismas išsprendė konkurencijos klausimą iš tiesų išlaikydamas pagrindines teises kaip aukščiausią konstitucinę vertybę. Atitinkamai ir vėlesnėje *Brunner v. The EU Treaty* byloje pabrėžiama, jog ES teisės viršenybės principas pripažįstamas tik tol, kol nėra sumenkinamos pagrindinės žmogaus teisės, nes kilus prieštaravimui tarp jų ir ES teisės joms būtų taikoma viršenybė ES teisės atžvilgiu⁸⁸.

Nepaisant to, jog šie sprendimai apriboja ES teisės viršenybės principo veikimą, juos galima vadinti teigiamu Federalinio Konstitucinio Teismo požiūriu į ES teisės viršenybės principą. Apibendrinant šias tris bylas, pastebima, jog Konstitucinis Teismas laikosi prezumpcijos ir nesikiša į Teisingumo Teismo jurisdikciją, o konkrečių klausimų imsis tik tada, kai Bendrijos teisė nebeužtikrins bendros pagrindinių teisių apsaugos bent jau tokiu lygiu, koku ji užtikrinama Vokietijos konstitucijoje. Toks požiūris nuosekliai formuluojamas tolesnėje praktikoje⁸⁹. Tokia prezumpcija iki šiol nebuvo paneigta ir iš esmės tai reiškia teorinį Europos Sąjungos teisės viršenybės principo apribojimą. Kita vertus, galima matyti ir šios prezumpcijos praktinį poveikį. Tiesiogiai nepasisakydamas dėl klausimų, susijusių su ES teisės aktų konstitucingumu ir atitikimu pagrindinėms teisėms, tačiau kartu reikalaujamas, kad šie teisės aktai tokius konstitucinius reikalavimus atitiktų, Konstitucinis Teismas privertė „Europos Bendrijas tapti kur kas aktyvesnėmis pagrindinių teisių apsaugos srityje“⁹⁰. Tokiam teiginiui galima pritarti kadangi, rezervuodamas sau teisę esant tam tikroms aplinkybėms netaikyti ES teisės viršenybės principo, Konstitucinis Teismas tam tikra prasme

⁸⁷ Decision of 22 October 1986 *Re Wünsche Handelsgesellschaft (Solange II)*, BVerfG 73, 339 [1987] 3 CMLR 225, 265. Craig P., de Búrca G. supra note 22, p. 275

⁸⁸ *Brunner (Solange III)*, Craig P., de Búrca G. supra note 22, p. 276-278.

⁸⁹ Antriniai ES teisės aktai pažeidžiantys pagrindines teises, garantuojamas Pagrindiniu įstatymu [pirminė teisė Vokietijos praktikoje yra tikrinama iki jai įsigaliojant, kaip *Brunner* bylos atveju – *aut. past.*], yra nepriimtini Konstituciniame teisme, jeigu jie nėra pagrįsti faktu, jog Europos teisės evoliucija, įskaitant ir ESTT sprendimus, rodo pagrindinių teisių apsaugos standarto nuosmukį žemiau reikalaujamo standarto. Taigi, reikia pagrindinių teisių apsaugos nacionalinėje ir Bendrijos teisėje palyginimo konkrečioje byloje (7 June 2000 decision of German Federal Constitutional Court *Bananenmarktordnung* BVerfG 102, 147 [2000] 2 BvL 1/97, paras. 31, 39). Tuo tarpu nors sprendžiant bylą dėl EAO įgyvendinimo buvo tikrinamas nacionalinio teisės akto konstitucingumas, Konstitucinis Teismas vis tiek pabrėžė, kad priimant nacionalinį teisės aktą, įgyvendinantį Pamatinį sprendimą egzistuoja pareiga įgyvendinti šio Pamatinio sprendimo tikslus taip, kad teisės į laisvę apribojimais būtų proporcingi (18 July 2005 decision of German Federal Constitutional Court *Europäisches Haftbefehlgesetz* BVerfG 113, 273 [2005] 2 BvR 2236/04, paras. 85, 91, 94). Spręsdamas klausimą dėl Pagrindiniame Įstatyme numatytų pagrindinių teisių taikymo ES veikiantiems juridiniams asmenims, Teismas pakartojo, jog pasilieka teisę peržiūrėti, ar garantuojama pagrindinių teisių apsauga yra lygiavertė užtikrinamai pagal Vokietijos teisę (30 June 2009 decision of German Federal Constitutional Court *Lissabon* BVerfGE 123, 267 [2009] 2 BvE 2/08, paras. 219, 226, 239. Craig P., de Búrca G. supra note 22, p. 279-281). Panašus požiūris pakartotas ir naujesnėje Teismo praktikoje (19 July 2011 decision of German Federal Constitutional Court BVerfG [2011], 1 BvR 1916/09, para. 82)

⁹⁰ Makowski K. D. *Solange III: the German Federal Constitutional Court's decision on accession to the Maastricht treaty on European Union* // University of Pennsylvania Journal of International Law. – Philadelphia: University of Pennsylvania Law School, 1995, Vol 16, p. 174

skatina palaikyti tam tikrą pagrindinių teisių apsaugos lygį Sąjungoje. Be to, kontraversiškame sprendime dėl Lisabonos sutarties Konstitucinis Teismas įvedė konstitucinio identiteto sąlygą, kuria, pasak jo, galima riboti Sąjungos integraciją⁹¹. Nors tiesiogiai apie viršenybės principo ribojimus šiuo atveju nekalbama, tačiau toks Teismo pareiškimas svarbus tuo, kad nacionalinėje konstitucijoje garantuojamos žmogaus teisės, pasak jo, ir tampa tuo konstituciniu identitetu, kuris gali riboti integraciją. Kitaip sakant, nacionalinė konstitucija gali būti tas ribojantis elementas, o kadangi ši taisyklė nutarime suformuluota itin plačiai, neapibrėžiant jos konkrečiomis situacijomis ir jos plačiau neaiškinant, galima laikyti, kad tokiu ribojimu galima naudotis ir siekiant užkirsti kelią viršenybės principo taikymui.

Iš kitų valstybių, taip pat laikančių pagrindines žmogaus teises išimtimi, kuria galima pateisinti viršenybės principo ribojimą galima išskirti Italiją. Italijos Konstitucinis Teismas, remdamasis Italijos Konstitucijos nuostatomis, išreiškė tokį požiūrį: Teismas pasilieka teisę laikyti pagrindines teises, saugomas Italijos Konstitucijos, turinčiomis viršenybę prieš ES teisę⁹². Vėliau šis viršenybės principo ribojimas buvo nuosekliai kartojamas pripažįstant, kad esant prieštaravimui tarp EB ir nacionalinės teisės, pastaroji turi būti netaikoma, tačiau aiškiai išskiriant išimtis dėl pamatinių principų ir žmogaus teisių⁹³. Tokia išimtis reiškia, jog Italijos Konstitucinis Teismas neatmeta galimybės, jog nustačius Italijos Konstitucijos numatytų pagrindinių principų pažeidimą Bendrijos teisės priemonė būtų netaikoma Italijoje. Šiuo atžvilgiu Italijos Konstitucinio Teismo požiūris atitinka Vokietijos Federalinio Konstitucinio Teismo požiūrį ir iš esmės reiškia ne absoliučios viršenybės pripažinimą nacionalinei konstitucijai, o pasilikimą tam tikrą ribotą sritį, kaip rezervaciją ir tam tikrą garantą, jog ES teisės viršenybės principu nebus piktnaudžiaujama.

Kalbant apie kitas valstybes nares galima pastebėti, jog jos neretai kitaip vertina pagrindinių teisių klausimą. Kai kalbama apie Estijos, Čekijos teismų praktiką, doktrinoje išskiriami pavyzdžiai, kai nacionalinės teisės nuostatos yra anuliuojamos arba netaikomos dėl nesuderinamumo su pagrindinėmis teisėmis, remiantis ES teise, o ne nacionaline konstitucija. Šie pavyzdžiai interpretuojami kaip leidžiantys teigti, jog pagrindinių teisių apsaugos klausimai pakito būtent su naujuoju narystės ES kontekstu, kuris reikalauja aukštesnio lygio apsaugos⁹⁴. Taigi, tokios valstybės kaip Estija, Čekija, pripažįsta ES suteikiamą aukštesnio lygio apsaugą. Kaip nurodo Europos žmogaus teisių teismo teisėjas prof. Andras Sajó, būtent dėl būtinybės užtikrinti ES teisės vieningą taikymą ir efektyvumą valstybės narės turi atsisakyti tam tikrų savo teisinės sistemos elementų, tarp jų ir

⁹¹ *Lissabon*, supra note 89, paras. 219, 226, 239. Federalinis Konstitucinis Teismas nuosekliai laikosi savo formuluojamos praktikos, nes kiekvienas naujai atrastas akcentas yra pakartojamas vėlesnėse bylose.

⁹² *Frontini*, supra note 47.

⁹³ *Granital*, supra note 48, o taip pat 22 May 1985 Constitutional Court of Italy judgment 232/1989 *Fragd v Amministrazione delle Finanze* [1990] 27 CMLR 93-5

⁹⁴ Albi A. *Supremacy of EC Law in the New Member States. Bringing Parliaments into the Equation of Co-operative Constitutionalism* // *European Constitutional Law Review*. – the Hague: T.M.C. Asser Press, 2007, No 3, p. 57-58

„nacionalinės pagrindinių teisių versijos“⁹⁵. Tokiu atveju žmogaus teisės suvokiamos per ES teisės prizmę, o ne per nacionalinės konstitucijos reikalavimus, dėl ko jos ir nėra laikomos tuo elementu, kuris riboja ES teisės viršenybę. Šių valstybių praktika skiriasi nuo prieš tai minėtų Vokietijos ar Italijos teismų suformuluoto požiūrio būtent tuo, kad pripažintas aukštesnis apsaugos lygis ir nepasilikta išlyga dėl ES teisės viršenybės principo netaikymo tuo atveju, jei šis apsaugos lygis sumažėja iki nepriimtino pagal konstituciją. Vis dėlto, galima teigti, kad greičiausiai, konkrečioje situacijoje kai paaiškėtų, kad vis dėlto pagrindinės žmogaus teisės nebuvo tinkamai saugomos ES lygiu, šių valstybių narių teismai taip pat pritaikytų Vokietijos *Solange* bylų išlygą. Ir vis dėlto, iš vėliau į ES įstojusių valstybių narių, kurios gan griežtai nepripažįsta absoliučios ES teisės viršenybės būtent išskirdamos nacionalinę konstituciją, galima išskirti būtent Estiją. Jos Aukščiausiasis Teismas, kompetentingas pasisakyti tokiais klausimais, yra aiškiai pasisakęs, jog taikoma tik ta dalis Konstitucijos, kuri yra suderinama su ES teise arba kuri reguliuoja santykius, nereguliuojamus ES lygiu. Tuo tarpu tos Konstitucijos nuostatos, kurios yra nesuderinamos su ES teise, yra netaikomos ir suspenduojamos toje situacijoje⁹⁶. Taigi, akivaizdu, jog Estijos Aukščiausiasis Teismas ES teisės veikimo srityje jai įtvirtino besąlyginę taikymo viršenybę, aiškiai ir neginčijamai nurodydamas konstitucijos normų ir ES teisės normų kolizijos sprendimo taisyklę, ir šio požiūrio kol kas nelinkęs keisti.

Nors valstybių palaikomas požiūris dėl pagrindinių teisių yra aiškus ir jos griežtai nenukrypsta nuo savo pozicijos dėl pagrindinių teisių padėties ES teisės atžvilgiu, vis dėlto tokios valstybės kaip Italija ar Vokietija niekuomet nėra išreiškusios absoliučios savo konstitucijų viršenybės ES teisės atžvilgiu. Galima manyti, jog kitų konstitucijų nuostatų atžvilgiu turėtų būti teikiamas pirmumas Sąjungos teisei, o į išskirtus pagrindinius konstitucinius principus reikėtų žiūrėti labiau kaip į garantą, kad nacionalinis konstitucijos viršenybės principas nebūtų paneigtas. Galima daryti išvadą, jog teoriškai valstybės narės pasilieka galimybę netaikyti Europos Sąjungos teisės viršenybės principo, tačiau praktiškai randama sprendimo būdų kaip užtikrinti, kad žmogaus teisės užimtų joms priklausančią vietą nepažeidžiant ES teisės viršenybės principo.

2.3.3. Tarptautinių sutarčių ratifikavimas

Kadangi visai Europos Sąjungos teisei yra taikomas viršenybės principas, ne išimtis yra ir pirminė teisė, kurios pagrindą sudaro Europos Sąjungos Sutartys. Šios Sutartys iš esmės yra tarptautinės sutartys, kurias pasirašo ir ratifikuoja valstybės narės. Nacionalinės konstitucijos įprastai

⁹⁵ Sajó A. *Learning Co-operative Constitutionalism the Hard Way: the Hungarian Constitutional Court Shying Away from EU Supremacy* // Zeitschrift für Staats - und Europawissenschaften. – Baden Baden: Nomos, 2004, No. 2, p. 367-368

⁹⁶ 11 May 2006 Supreme Court of Estonia opinion No. 3-4-1-3-06 on the interpretation of Article 111, para. 16, <http://www.nc.ee/?id=663>, žiūrėta: 2013-09-03

reguliuoja tam tikrus klausimus, susijusius su tarptautinėmis sutartimis. Tai galima išskirti kaip dar vieną reikšmingą sritį, kur susiduria ES teisės viršenybės principas ir nacionalinis konstitucinis reguliavimas. Atsižvelgiant į šio klausimo svarbą nacionalinėje teisėje, teismų gali būti vykdoma *ex ante* tarptautinės sutarties kontrolė. Lietuvos Respublikos Konstitucinis Teismas tokios funkcijos neatlieka, tačiau galima daryti prielaidą, jog tokia kontrolė iš tiesų padeda išvengti situacijų kai minėtos teisės normos konkuruotų tarpusavyje.

Valstybėse narėse, kuriose egzistuoja galimybė atlikti *ex ante* tarptautinių sutarčių kontrolę, tokia galimybė yra aktyviai naudojama kai kalbama apie Europos Sąjungos pirminę teisę. Štai, pavyzdžiui, Čekijos Konstitucinis Teismas net du kartus sprendė dėl Lisabonos sutarties suderinamumo su Čekijos Konstitucijos reikalavimais. Tokiu būdu Konstitucinis Teismas užsitikrino sau teisę įvertinti ES teisės normų konstitucingumą tiesiogiai išvengdamas konflikto⁹⁷.

Airijos Konstitucijos nuostatos numato, jog egzistuoja absoliuti ES teisės viršenybė, t. y. viršenybė ir prieš Konstituciją. Toks konstitucinis reguliavimas turėtų padėti išspęsti bet kokią konkurenciją tarp nacionalinės konstitucijos ir Sąjungos teisės aktų, tačiau nenuostabu, jog tokiu atveju Airija skiria didelį dėmesį visoms sutartims, kurias pasirašydama ji suteikia Europos Sąjungai daugiau galių, dar iki jų pasirašymo. *Crotty v. An Taoiseach* byla yra esminė Airijos Aukščiausiojo Teismo praktikoje, susijusioje su Europos Sąjungos teise. Šioje byloje Teismas nurodė, kad Airija negali ratifikuoti Vieningo Europos Akto, kol Konstitucijoje nepadaryta pataisa, kuri leidžia šio Akto ratifikavimą. Airijos Aukščiausiasis teismas nurodė, kad bet kokia ES Sutartis, kuri iš esmės keičia Sąjungos pobūdį, privalo būti patvirtinta konstitucine pataisa⁹⁸. Pabrėžtina, kad toks reikalavimas taikomas ne absoliučiai visoms ES sutartims, o tik darančioms ypatingą įtaką pačiai Sąjungos esmei⁹⁹. Toks sprendimas reiškia, jog Sutarčių ypatingas pobūdis ir jų konstitucingumas gali būti tikrinamas iki jų įsigaliojimo Airijoje. Tuo tarpu jei Sutartis yra perkeliama į nacionalinę teisę ir vėliau pripažinta priešinga konstitucijai, valstybė vis tiek būtų įpareigota tokios Sutarties. Dėl šios priežasties būtent darant Konstitucijos pataisą yra užtikrinama, jog kiekvieną Sutartį leidžia pati aukščiausia nacionalinė teisė. Vadinasi, iš tikrųjų, padarius tokią Konstitucijos pataisą, visai ES teisei, po to tampančiai nacionalinės teisės dalimi, jau bus taikoma pačios Airijos Konstitucijos numatoma viršenybė. Būtent dėl suformuluoto Aukščiausiojo Teismo požiūrio visos vėliau sekusios ES sutartys (Mastrichto, Amsterdamo, Nicos, Lisabonos) galėjo įsigalioti tik leidus konkrečiai Konstitucijos pataisai, dėl kurios buvo balsuojama referendume.

⁹⁷ *The European Union after Lisbon: Constitutional Basis, Economic Order and External Action* / Blanke H. J., Mangiameli S. editors. – Berlin: Springer, 2011, p. 221

⁹⁸ 9 April 1987 Supreme Court of Ireland decision 12036P *Crotty v. An Taoiseach* [1987] IESC 4, paras. 6, 14, 54

⁹⁹ Pavyzdžiui, nagrinėdamas Europos Stabilumo Mechanizmo sutarties nuostatas, Aukščiausiasis Teismas nustatė, jog ši sutartis esminių sprendimų nereikalauja, be to, nepažeidžia Airijos ekonominio ar monetarinio suvereniteto, taigi, jai *Crotty* bylos principai netaikomi, t. y. tokiai sutarčiai nereikia Konstitucijos pataisos tam, kad ji galėtų būti ratifikuojama. (19 October 2012 Supreme Court of Ireland decision No. 339/2012 *Thomas Pringle v The Government of Ireland, Ireland and the Attorney General* [2012] IESC 47, para. 17i-xiii). Iš esmės buvo tikrinamas šios sutarties konstitucingumas.

Airija, pavyzdinčiai atlikdama Konstitucijos pataisus kiekvienos Sutarties atveju, užtikrina konstituciniu lygiu įtvirtinamą jų priėmimą, taip, atrodo, praktikoje užkirsdama kelią galimai situacijai, kuomet neaišku, kuri teisės norma turi pirmumą, kadangi visuotinai sutinkama, jog tokias sutartis ratifikavus joms taikomas pačios Konstitucijos įtvirtintas viršenybės principas. Kita vertus, Airija nėra išimtis iš taisyklės, kurią palaiko ir kitos valstybės narės – Konstitucijos įtvirtintoms pagrindinėms teisėms ji suteikia ypatingą reikšmę¹⁰⁰, taigi jos galėtų būti tas pagrindas, kuris gali riboti ES teisės viršenybės principą. Vis dėlto, Airijai iki šiol, su viena išimtimi, pavyko išvengti šių principų susidūrimo, tad laikoma, jog praktikoje Airija pripažįsta ES teisės viršenybės principą pilna apimtimi, ką jai leidžia pasiekti būtent ypatingas dėmesys Europos Sąjungos pirminės teisės konstitucingumui iki jos įsigaliojimo.

Lenkijos Konstitucinio Tribunolo požiūris aiškiai atskleistas sprendime, kuriame kvestionuota Stojimo Sutarties nuostatų atitikties tautos suvereniteto ir konstitucijos viršenybės principams¹⁰¹, taigi, iš esmės susikirto ES teisės viršenybės ir konstitucijos viršenybės principai. Šiame nutarime galima išskirti keletą svarbių aspektų: (1) Tribunolas konkrečiai pasisakė dėl to, kad jokie tarptautiniai susitarimai neturi pirmenybės prieš nacionalinę Konstituciją. Tai reiškia ES pirminės teisės viršenybės principo apribojimą. (2) Prieita išvada, jog kilus Konstitucijos nuostatų ir ES teisės konfliktui Konstitucijos nuostatos netampa automatiškai negaliojančiomis ir pakeičiamomis. Toks Tribunolo požiūris aiškiai rodo egzistencinės viršenybės Sąjungos teisei nepripažinimą ir iš tiesų šioje apimtyje atitinka Europos Sąjungos Teisingumo Teismo požiūrį¹⁰². Vis dėlto, čia ESTT praktiką

¹⁰⁰ Siekiant įvairiapusio Airijos požiūrio įvertinimo, dera paminėti, jog toks, atrodytų, gana vienareikšmis požiūris į ES teisės viršenybės principą ne visada buvo išlaikytas. Literatūroje kartais išskiriamas vienas išimtinis atvejis, kuris parodo ES teisės viršenybės principo ribas Airijoje - tai abortų klausimas. Tokį išskirtinį atvejį iš šiaip jau pripažįstamos viršenybės pastebi Fahey E. *The Supremacy of EC Law in Ireland* // Antenna & High Frequency Research Centre. Articles. – Dublin: Dublin Institute of Technology, 2009, Paper 19, taip pat Colvin C. M. *Society for the Protection of unborn children (Ireland) Ltd v Grogan: Irish abortion law and the free movement of services in the European Community* // Fordham International Law Journal. – New York: Fordham University School of Law, 1992, p. 502). Čia turima omenyje byla *SPUC v. Grogan* (6 March 1997 Supreme Court of Ireland decision 317/92 *The Society for the Protection of Unborn Children (Ireland) Ltd v. Grogan* [1997] IESC 4; [1989] IR 753), kurioje keltas klausimas dėl pažeisto konstitucinio abortų draudimo. Aukščiausiasis Teismas laikė Konstitucijos saugomą teisę į gyvybę aukščiausia vertybe ir nusprendė, kad jokia EB teisės nuostata dėl paslaugų teikimo negali būti aukščiau šios vertybės. Taigi, akivaizdu, kad Teismas apribojo ES teisės viršenybę Konstitucijos ginama pagrindine teise. Vis dėlto, tai pabrėžiama kaip vienintelis atvejis, kuris nebuvo iki galo įgyvendintas praktikoje.

¹⁰¹ Judgment K 18/04, supra note 46, paras. 1, 13, 14, 37. Tribunolas nepamatė Stojimo Sutarties nesuderinamumo su Konstitucija, tačiau aiškiai pabrėžė, jog „stojimas į ES nepakenkė Lenkijos Konstitucijos viršenybei“. Tokią pat poziciją Tribunolas išlaiko ir pasisakydamas dėl Lisabonos sutarties (24 November 2010 Constitutional Tribunal of Poland judgment K 32/09 *Lisbon Treaty* OKT ZU 2010/9A/108, para. 2.6).

¹⁰² Kalbant apie kitas, nekonstitucines, nacionalines teisės normas, Konstitucinio Tribunolo požiūris aiškus ir vienareikšmis – egzistuoja pareiga netaikyti nacionalinės teisės normos, jei ji prieštarauja EB teisės normoms. Tačiau pabrėžiama, jog tai nereiškia tokios normos panaikinimo, o tiesiog reiškia netaikymą jų ta apimtimi, kuri reikalauja suteikti pirmumą Bendrijos teisei. Tokie nacionaliniai teisės aktai lieka galioti toje srityje, kuri neapima Bendrijos reguliavimo tikslų ir įpareigojančios galios (19 December 2006 Constitutional Tribunal of Poland judgment P 37/05 *the Conformity of a Polish Statute with the EU Law* (summary) OKT ZU 2006/11A/176, para. 4.2). Kita vertus naujojoje savo praktikoje Tribunolas, nors taip pat nerado Konstitucijos pažeidimų, tačiau pripažino savo jurisdikciją ir tikrino antrinės ES teisės (Reglamento, taigi, nereikalaujančios įgyvendinimo priemonės) atitiktį Lenkijos Konstitucijai (16 November 2011 Constitutional Tribunal of Poland judgment SK 45/09 *Enforceability of a Judgment Issued by a Court from Another EU Member State* OKT ZU 2011/9A/97, para. 2.2)

atitinkantis požiūris ir baigiasi, kadangi Konstitucinis Tribunalas laiko, jog (3) kolizija tarp vidaus ir ES teisės negali būti išspręsta pripažįstant ES teisės viršenybę prieš konstitucines normas. Tai negali reikšti tokios nacionalinės normos riboto taikymo. Tokiose situacijose egzistuoja trys galimybės. Gali būti nuspręsta pakeisti Konstituciją, kelti klausimą dėl ES teisės normų pakeitimo arba, kaip galutinę priemonę, gali būti pasirenkama išstoti iš Europos Sąjungos. Šios alternatyvos yra ganėtinai griežtos ir sudėtingai įgyvendinamos. Todėl jos Konstitucinio Tribunalo siūlomos kaip priemonės, kuomet neįmanoma Konstitucijos interpretacija suderinama su ES teise būdu, t. y. kai interpretacija reikštų prieštaravimą žodinei Konstitucijos reikšmei arba būtų nesuderinama su pagrindinėmis teisėmis ir jų minimumu, užtikrintu Konstitucijoje. Iš esmės Tribunalas pripažįsta Konstitucijos interpretaciją kaip pagrindinį įrankį sprendžiant konkurenciją, tačiau pastebi tokios interpretacijos ribas. (4) Aišku, kad antrinių ES teisės aktų, dėl jų prigimties, atitiktis Konstitucijos nuostatomis negali būti peržiūreta. Dėl to Tribunalas priminė, kad jis gali peržiūrėti juos įgyvendinančių nacionalinių teisės aktų konstitucingumą, kaip tai padarė sprendime dėl EAO, nustatius tokių teisės aktų prieštaravimą Konstitucijai vėlgi kyla tokios pačios pasekmės – Konstitucija turi viršenybę ir tai reiškia, kad kol prieštaravimas nebus panaikintas antriniais ES teisės aktais negalės būti įgyvendinami Lenkijos Respublikoje. Dr. K. Kowalik-Bańczyk Lenkijos Konstitucinio Tribunalo sprendimą dėl Stojimo Sutarties teisėtumo laiko aiškiai išreikšta Konstitucijos absoliučia pirmenybe ES teisės atžvilgiu¹⁰³. Su tuo galima sutikti atsižvelgus į minėto sprendimo išskirtus principinius aspektus, kurie rodo nedviprasmišką Konstitucijos padėtį ES teisės atžvilgiu bei į nuolatinę Lenkijos Konstitucinio Tribunalo praktiką šiuo klausimu¹⁰⁴.

Valstybės narės, pasirinkusios *ex ante* tarptautinių sutarčių, taigi ir pirminės ES teisės kontrolę, užtikrina galimybę spręsti klausimą dėl tokių sutarčių konstitucingumo dar iki joms įsigaliojant. Tokiu būdu yra tikrinama, ar Europos Sąjungos teisės nustatomas reguliavimas atitinka reguliavimą, nustatomą nacionalinės konstitucijos normomis. Atlikus tokį patikrinimą arba nustatomas minimumų tiesės normų reguliavimo suderinamumas, arba skirtingas reguliavimas. Pastaruoju atveju galimas problemos sprendimo variantas – reikalavimas iki prisiimant įsipareigojimus pagal tarptautinę sutartį padaryti reikiamus konstitucijos pakeitimus. Taip siekiama užtikrinti, jog nebus pagrindo kolizijai tarp tokių teisės normų. Iš esmės, *ex ante* kontrolė sudaro galimybę valstybei vykdyti savo įsipareigojimus pagal ES teisę nepažeidžiant konstitucijos viršenybės principo, kadangi atlikus *ex ante* kontrolę nebelieka pagrindo teigti, jog egzistuoja šių normų kolizija ir viršenybės principo klausimas lieka labiau teorinis.

¹⁰³ Kowalik-Bańczyk K., supra note 16, p. 1365

¹⁰⁴ Iš Konstitucijos nuostatų seka ES teisės pirmenybė esant konfliktui su nacionaliniais teisės aktais, tačiau pati Konstitucija išlaiko savo viršenybę prieš visus teisinius aktus, galiojančius Lenkijos konstitucinėje sistemoje, įskaitant ES teisės aktus (Judgment SK 45/09, supra note 102)

2.3.4. Europos Sąjungos *ultra vires* veikimas

Galiausiai, kalbant apie sritis, kur Europos Sąjungos teisinis reguliavimas gali susikirsti su konstituciniu, reikia išskirti situacijas, kuomet tikėtinai nustatomas ES *ultra vires* veikimas. Toks ES suteiktų galių peržengimas yra itin opus, kadangi, perdavusios tam tikras suverenias galias Sąjungai, valstybės narės nori būti užtikrintos, jog tokios galios nebus viršytos. Valstybėms narėms, ypač toms, kurios laiko nacionalinę konstituciją ES teisės pagrindu, tai yra konstitucinės svarbos klausimas, todėl kyla klausimas, kaip jos reaguoja į *ultra vires* situacijas.

Kalbant apie *ultra vires* doktrinos santykį su nacionaline konstitucine teise ypatinga yra jau minėta Vokietijos Federalinio Konstitucinio Teismo *Brunner* byla, kuri, be jau minėtų, apėmė ir visiškai naują aspektą – klausimą dėl įgaliojimų peržengimo, t. y. ES *ultra vires* veikimo. Byloje Teismas nusprendė, kad ES teisės aktai, kurie, jo sprendimu, peržengė Sutartyse numatytas kompetencijų ribas, nebus laikomi teisiškai įpareigojančiais Vokietijoje¹⁰⁵. Kitaip tariant, tokiems teisės aktams Vokietijoje nebus taikomas viršenybės principas. Taigi, su šia byla Vokietijoje buvo įtvirtintas ES teisės viršenybės principo apribojimas dar vienu aspektu. Gali susidaryti išpūdis, jog nacionalinis konstitucinis teismas bei nacionalinė konstitucija, kaip pagrindas, visuomet yra aukščiausioje pozicijoje lyginant su ES teise, kadangi pastarosios veikimui, kaip apsaugos mechanizmas ir veikia *ultra vires* doktrina. Neabejotina, jog Konstituciniam Teismui yra priimtina tokia pozicija. Vėlesnėje praktikoje Federalinis Konstitucinis Teismas taip pat kalba apie jau suformuluotą doktriną dėl įgaliojimų peržengimo ir pasilieka galimybę būtent taip priimtų teisės aktų netaikyti Vokietijoje. Be to, aiškiai išreiškia požiūrį, jog tokia peržiūra yra *vienintelė tinkama* konstitucinio identiteto apsaugos priemonė. Taigi, pakartoja viršenybės principo apribojimą. Tačiau svarbu yra tai, jog toks apsaugos mechanizmas suveikia tik tokiu atveju, jeigu teisinė apsauga negali būti pasiekta Sąjungos lygmeniu¹⁰⁶. Mokslinėje literatūroje teigiama, jog taip Teismas įsipareigoja pripažinti „ES teisės atvirumą, kuris bus paneigtas tik išimtiniais atvejais“¹⁰⁷. Toks požiūris itin svarbus tolesnei analizei, kadangi jis parodo esminį *ultra vires* išimties bruožą – tai yra galutinė priemonė, taikoma tik nesant kitų galimybių išspręsti ES ir nacionalinės teisės normų koliziją.

Toks Vokietijos Federalinio Konstitucinio Teismo požiūris, nors griežtai suformuluotas, yra teorinis. Jį galima laikyti garantija, jog Teismas turės galimybę ginti svarbiausias konstitucines vertybes ir atsisakyti taikyti Europos Sąjungos teisės viršenybės principą. Vis dėlto, ES *ultra vires* veikimas, kurio galimybė pripažinta ir kitų valstybių narių konstitucinių teismų¹⁰⁸, nebuvo praktiškai

¹⁰⁵ *Brunner* (Solange III), Craig P., de Búrca G. supra note 22, p. 276-278

¹⁰⁶ *Lissabon*, supra note 89, para. 240

¹⁰⁷ Chalmers D., Davies G., Monti G. *European Union Law: Cases and Materials*. – New York: Cambridge University Press, 2010, p. 197

¹⁰⁸ 13 December 2004 Constitutional Tribunal of Spain statement 1/2004 // BJC enero 2005 ir judgment K 18/04, supra note 46.

pripažintas iki pat 2012 metų, kai Čekijos Konstitucinis Teismas *Slovak pensions* byloje¹⁰⁹ nusprendė, jog ESTT sprendimas priimtas viršijant įgaliojimus. Nors teisinėje mokslinėje literatūroje pabrėžiama, jog Teismas ir anksčiau buvo nurodęs savo teisę spręsti dėl *ultra vires* veikimo¹¹⁰, vis dėlto naujasis Teismo sprendimas yra itin reikšmingas ir specifinis. Visų pirma, jis susijęs su situacija, kai Čekijos Konstitucinio Teismo sprendimas buvo kito nacionalinio teismo kvestionuojamas dėl atitikties ES reglamentui. Tai vedė prie to, kad iš ES teisės pozicijos toks sprendimas pažeidė ES teisės reikalavimus. Antra, tai vienintelė byla, kurioje Teismas nustatė Europos Sąjungos *ultra vires* veikimą. Kokia yra tokio sprendimo reikšmė?

Žvelgiant iš nacionalinės teisės pozicijos toks Konstitucinio Teismo sprendimas sukelia situaciją, kada Europos Sąjungos veiksmai (šiuo atveju ESTT sprendimas) nėra teisiškai įpareigojantys Čekijos nacionalinėje teisėje. Tai kyla iš minėtos Teismo suformuluotos doktrinos, jog *ultra vires* teisės aktai, kurių galiojimą patikrina Konstitucinis Teismas, neturi teisinės galios. Iš kitos pusės, Konstitucinis Teismas neatsižvelgė į bendradarbiavimo pareigą, nes nepateikė ESTT prejudicinio klausimo, kuris iš esmės galėjo padėti išspręsti susidariusią probleminę situaciją. Savo sprendimu iš esmės pakenkė *effet utile* reikalavimui, kadangi, pripažindamas ESTT sprendimą neturinčiu teisinės galios, Konstitucinis Teismas suabejojo pačiais ES teisės pagrindais. Literatūroje pabrėžiama, jog buvo neatsižvelgta į klaidos faktą, kuris galėjo pateisinti klaidingą interpretaciją, ir toks Teismo požiūris vadinamas agresyviu¹¹¹. Svarbu pabrėžti, jog *ultra vires* doktriną Teismas pritaikė ne tyčiniam ES galių peržengimui, o, jo manymu, netinkamai ESTT atliktai reglamento interpretacijai. Kol kitos valstybės narės, išreiškusios *ultra vires* išimtį iš viršenybės principo taikymo, rezervuoja ją tik išimtiniais ir kitokio sprendimo varianto neturintiems atvejams, Čekijos Konstitucinis Teismas šią išimtį akivaizdžiai panaudojo neatsižvelgdamas į savo paties suformuluotą taisyklę dėl išimtinio *ultra vires* taikymo pobūdžio.

Ultra vires doktrinos taikymas gali sukelti reikšmingas pasekmes nacionalinės – ES teisės santykio sistemoje. Valstybės narės teigiamai žiūri į teorinę galimybę užtikrinti, jog ES neveiks peržengdama savo įgaliojimus, vis dėlto, tai ir lieka tik teorine (su beprecedente Čekijos išlyga) konstitucinių teismų prielaida, su kuria jie deklaruoja apsaugą nacionaliniam konstituciniam identitetui. Tai galima laikyti tuo aspektu, kuris sušvelnina skirtingus požiūrius į ES teisės viršenybės principą – nacionalinėje teisėje tai pripažįstama kaip išimtinė priemonė, kuria būtų pasinaudota tik ypatingu atveju, kai neįmanoma išspręsti netinkamo ES veikimo klausimo ES lygiu, tuo tarpu Europos

¹⁰⁹ 31 January 2012 Czech Constitutional Court judgment *Slovak Pensions* // PL. ÚS 5/12

¹¹⁰ *The European Union after Lisbon*, supra note 97, p. 222

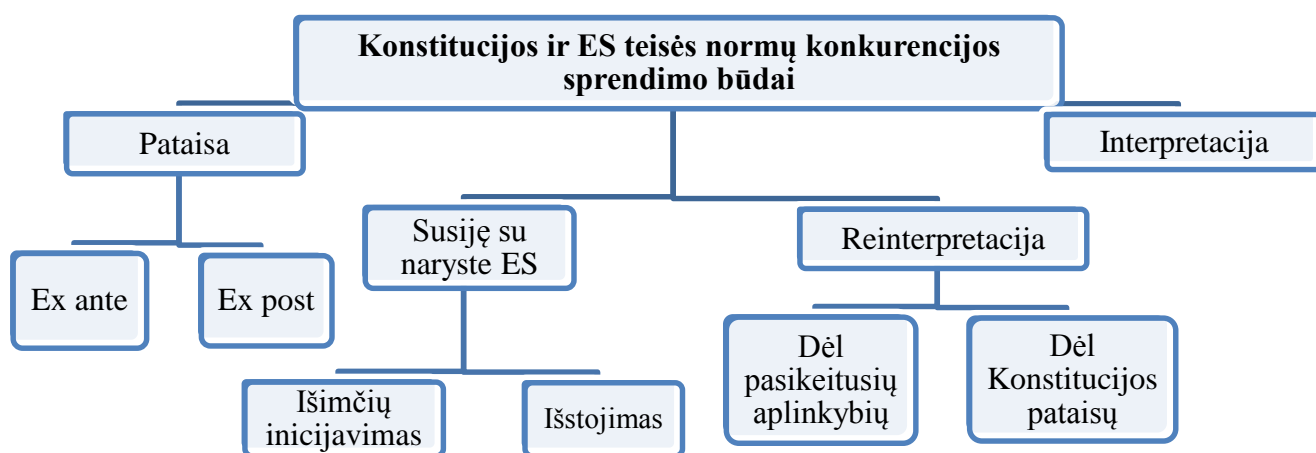
¹¹¹ Anagnostaras G. *Activation of the Ultra Vires Review: The Slovak Pensions Judgment of the Czech Constitutional Court* // German Law Journal. – Toronto/Lexington: Osgoode Hall Law School and the Washington & Lee University School of Law publishing, 2013, Vol. 14, No. 07, p. 965. Krištišką požiūrį į Konstitucinio Teismo sprendimą galima matyti ir kitoje mokslinėje doktrinoje Komárek J. *Czech Constitutional Court Playing with Matches: the Czech Constitutional Court Declares a Judgment of the Court of Justice of the EU Ultra Vires; Judgment of 31 January 2012, Pl. ÚS 5/12, Slovak Pensions XVII* // European Constitutional Law Review. – the Hague: T.M.C. Asser Press, 2012, No. 8, p. 323-337

Sjungos teisėje turi būti pripažįstama, jog valstybėms narėms tokia apsaugos priemonė leidžia apsaugoti savo konstitucinį identitetą ir svarbiausius principus, kurių pažeidimo pasekmės būtų kur kas skaudesnės valstybei nei ES viršenybės principo apribojimas. Vis dėlto, valstybės narės negali pamiršti, jog tai yra *ultima ratio* priemonė, kuri negali tapti bendrąja taisykle.

III. PRAKTINIAI VIRŠENYBĖS PRINCIPO UŽTIKRINIMO NACIONALINĖJE TEISĖJE BŪDAI

3.1. Konstitucijos ir ES teisės normų konkurencijos sprendimo būdai

Nors reikalavimai, susiję su ES ir nacionalinės teisės santykiu, aiškiai išreikšti ES teisėje, nacionaliniu lygiu užtikrinant tokio aiškinimo praktinį taikymą kyla sunkumų. Kompetentingi nacionaliniai teismai, kilus klausimui dėl skirtingų teisės normų suderinamumo, analizuoja, ar nacionalinė ir ES teisė tarpusavyje konkuruoja. Priėjus neigiamą išvadą sunkumų nekyla – tiek nacionalinė, tiek ES teisė nustato tokį patį teisinį reguliavimą. Priėjus teigiamą išvadą kyla ES teisės viršenybės principo taikymo pareiga, kurią valstybės prisiėmė pagal ES teisę. Darbe nagrinėjami temai aktualios situacijos, kai nustatoma konkurencija tarp ES teisės ir nacionalinės konstitucijos normų. Tokiu atveju susiduria minėti ES teisės viršenybės ir konstitucijos kaip aukščiausios teisės principai. Valstybės narės privalo išspręsti šių principų konkurenciją. Pritartina nuomonei, jog valstybės narės, pripažindamos ES teisės viršenybės principą, turi „perorientuoti savo nacionalines konstitucines sistemas“¹¹². Terminu „perorientuoti“ norima pabrėžti valstybių narių laisvę pasirinkti būdus, kaip nacionalinę konstitucinę teisę pritaikyti naujai teisinei tvarkai. Nėra reikalaujama keisti nacionalinę teisės sistemą, nacionalinėms konstitucijoms suteikiant žemesnę teisinę galią ar apskritai keičiant požiūrį į konstitucionalizmą. Tačiau reikia padaryti teisiškai įmanomą savo priimtų įsipareigojimų (šiuo atveju būtent viršenybės principo taikymo) veikimą.

1 pav. Konstitucijos ir ES teisės normų konkurencijos sprendimo būdai

Kalbant apie pataisas, kuriomis konstitucinis reguliavimas keičiamas derinant jį su ES teisiniu reguliavimu, galima išskirti pataisas, daromas iki įsigaliojant tam tikroms ES teisės normoms

¹¹² Rukštelytė V., supra note 2, p. 59

ir pataisas, kurios daromos jau priėmus konkrečias pirmines ar antrines ES teisės normas ir vėliau nustatius jų konkurenciją su nacionalinėmis konstitucinėmis normomis. Abu šie variantai yra sudėtingai įgyvendinami, reikalaujantys specialių procedūrų ir ilgo proceso nacionalinėje teisėje. Pirmasis variantas – tinkama priemonė suderinti dar negaliojančią ES teisę su konstituciniu reguliavimu ir taip užkirsti kelią šių normų konkurencijai. Puikiu pavyzdžiu gali būti valstybių narių pasirinktas variantas stojant į Europos Sąjungą (Bendrijas) nacionalinėse konstitucijose daryti pataisas, kuriose numatomi su naryste susiję ypatumai (pavyzdžiui, 1972 m. Airijos, 2001 m. Slovakijos, 2003 m. Latvijos, 2004 m. Lietuvos, 2010 m. Kroatijos konstitucinės pataisos). Kaip minėta ankstesnėje darbo dalyje, nacionaliniai kompetentingi teismai gali tikrinti pirminę ES teisės atitiktį nacionalinei konstitucijai, tačiau, kaip pabrėžia dr. Z. Namavičius, „tai turėtų reikšti preventyvią ES/EB pirminės teisės konstitucinės kontrolės galimybę, <...> iki tarptautinės sutarties ratifikavimo“¹¹³. Taigi, pirmasis variantas gali būti pasirinktas tada, kai nacionalinė konstitucija akivaizdžiai nustato kitokį teisinį reguliavimą, nesuderinamą su ES teisės reikalavimais ir toks nesuderinamumas matyti iš karto, dar neįsigaliojus ES teisės aktams. Štai, pavyzdžiui, jau pačiame Prancūzijos Konstitucijos tekste yra aiškiai išreikštas reikalavimas esant prieštaravimui tarp tarptautinės sutarties normų ir nacionalinės konstitucijos pirmiausia atlikti reikiamą Konstitucijos pataisą ir šitaip užkirsti kelią šių normų prieštaravimui¹¹⁴. Tuo tarpu antrasis, retesnis, variantas gali sukelti sunkumų, kadangi egzistuoja situacija, kuomet galiojanti ES teisė konkuruoja su nacionaline konstitucija, o pagal nacionalinę teisę pirmoji neturi viršenybės prieš antrąją. Tokiu atveju, žiūrint iš nacionalinės teisės pozicijos, norint išspręsti koliziją reikia daryti konstitucijos pataisas. Taigi, kol bus padarytos reikiamos pataisos, egzistuos teisinio netikrumo situacija, sukianti tiek privatiems asmenims, tiek teismams sunkumų įgyvendinant teisę. Tokios pataisos buvo darytos 1999 m. Prancūzijoje, 2006 m. Lenkijoje.

Kadangi konstitucinės pataisos yra vienas iš sudėtingiausių nacionalinės ir ES teisės normų konkurencijos sprendimo būdų, valstybės narės turi ir kitų pasirinkimo variantų. Negalima pamiršti ir varianto, nesant galimybės suderinti nacionalinės konstitucijos nuostatas su ES teisės reikalavimais, derėtis dėl tam tikrų išimčių, kurios yra itin aktualios valstybei narei. Tokią galimybę yra įgyvendinusios kai kurios valstybės narės – tai Lenkija, Jungtinė Karalystė, Prancūzija, o, pavyzdžiui, Airija yra prie sutarčių pridėjusi Protokolą Nr. 35¹¹⁵, kuris konkrečiai išskiria Airijos Konstitucijos nuostatą, kuriai netaikomos Sutarčių nuostatos. Tuo tarpu Protokolas Nr. 16¹¹⁶ bendrai pabrėžia būtinybę taikant Sutarčių nuostatas Danijos Karalystei atsižvelgti į Danijos Konstitucijos nuostatas.

¹¹³ Namavičius Z., supra note 68

¹¹⁴ Tą taip pat galima matyti Konstitucinės tarybos jurisprudencijoje: įsipareigojimus, kuriuos prisiima Prancūzija Europos Sąjungoje ir kuriuose yra antikonstitucinių nuostatų, kurios pažeidžia arba riboja Konstitucijos garantuojamas teises ir laisves arba nacionalinį suverenitetą, galima prisiimti tik padarius Konstitucijos pataisas. (9 Août 2012 Conseil Constitutionnel de France décision 2012/653 DC [2012] JOFR 13283, para. 10)

¹¹⁵ Protokolas (Nr. 35) dėl Airijos Konstitucijos 40.3.3 straipsnio OL 2008/C 115/01

¹¹⁶ Protokolas (Nr. 16) dėl tam tikrų su Danija susijusių nuostatų OL 2008/C 115/01

Siekiant išsamios analizės reikia paminėti ir teorinę galimybę nepasiekus kompromiso ir nesugebant suderinti nacionalinės konstitucijos ir ES teisės normų valstybei narei pasitraukti iš viršnacionalinės organizacijos. Kadangi toks variantas yra galutinė priemonė, kuri praktikoje valstybių narių nėra naudojama¹¹⁷, plačiau ji aptariama nebus.

Vis dėlto reikia pripažinti, jog, kartu su konstitucinėmis pataisomis, realiausia, o be to, ir santykinai paprastesnė už pastarąsias, procedūra yra konstitucinių normų aiškinimas arba tokių normų reinterpretacija. Galima išskirti šiuos du ES teisės ir nacionalinės konstitucijos derinimo variantus. Juos išskiriame turint omenyje, jog pastebėjus galimą konstitucijos nuostatų ir ES teisės normų konkurenciją aiškinamas dar neinterpretuotų normų turinys ir, siekiant užtikrinti prisiimtą įsipareigojimą užtikrinti ES teisės viršenybės principą, konstitucinės nuostatos aiškinamos taip, kad jų nustatomas teisinis reguliavimas atitiktų reguliavimą, nustatomą Europos Sąjungos teisėje. Kita vertus, atsiradus viršnacionaliniam teisiniam reguliavimui gali ir neretai reikia priderinti konstitucijos nuostatų prasmę prie naujų aplinkybių. „Konstitucinis Teismas turėtų ieškoti galimybių <...> interpretuoti Konstituciją taip, kad ji būtų pritaikyta besikeičiantiems visuomenės poreikiams, kad galėtų atlikti jai tenkančias funkcijas, leistų adekvačiai reaguoti į naują tikrovę.”¹¹⁸ Tokiu atveju konstituciniai valstybių narių tesimai reinterpretuoja, t. y. iš naujo aiškina ir taiko konstitucijos normų prasmę taip, kad ji atitiktų pasikeitusią situaciją. Be abejonės, konstituciją gali tekti derinti ne tik prie pasikeitusių aplinkybių. Jos interpretacija gali pasikeisti ir dėl konkrečių padarytų konstitucijos pataisų, kuomet padaroma oficiali konstitucijos teksto pataisa verčia persvarstyti ir kitų, su ja susijusių nuostatų interpretavimą. Tokia interpretacija yra vienas iš būdų, kuriuo konstitucija pritaikoma veikti pasikeitusiomis aplinkybėmis, kai reikia atsižvelgti ne tik į ją, bet ir į naują teisės sistemą (šiuo atveju ES teisės sistemą).

Tinkamas ir teisingas konstitucijos nuostatų interpretavimas yra kompetentingų nacionalinių teismų pareiga. Toks požiūris leidžia teigti, jog dažniausiai yra įmanomi keli nacionalinės konstitucinės teisės interpretavimo variantai. Tai, kad, egzistuojant keletui įmanomų konstitucinės tvarkos interpretavimo variantų, reikia rinktis tą, kuris užtikrina valstybės įsipareigojimų ES įgyvendinimą yra pastebėję ir nacionaliniai konstituciniai teismai¹¹⁹. Vadinasi, nacionaliniai teismai turi galimybę pasirinkti tokį interpretavimo variantą, kuris leistų užtikrinti, jog kolizija tarp nacionalinės ir ES teisės nekils, nes „interpretacija suteikia galimybę neutralizuoti arba bent jau sušvelninti konstitucinius konfliktus“¹²⁰. Tokį interpretavimo variantą valstybių narių nacionaliniams kompetentingiems teismams visų pirma padėtų pasiekti nuoseklus nacionalinės ir ES teisės

¹¹⁷ Neskaitant 1985 m. iš EB pasitraukusios Grenlandijos.

¹¹⁸ Sinkevičius V., supra note 50. Prof. V. Sinkevičius taip pat nurodo, jog Konstitucija yra „tobula teisė“ ir kaip tokia, ji „dedama“ į pasikeitusią, pagal šį modelį dar neorganizuotą terpę“.

¹¹⁹ 26 November 2008 Czech Constitutional Court judgment // Pl. ÚS 19/08, para. 114

¹²⁰ Martinico G., supra note 43

suderinamumo prezumpcijos laikymasis¹²¹. Tokia prezumpcija užtikrintų, kad nacionalinė konstitucija būtų interpretuojama atsižvelgiant į tai, kad ji *turi* būti suderinama su ES teise. Ir „tik tuomet, kai Konstitucija „nesileidžia” interpretuojama, ji turėtų būti keičiama ar papildoma“¹²². Visais kitais atvejais valstybės narės renkasi interpretaciją, kaip konkurencijos sprendimo variantą. Toks sprendimo variantas užtikrina, kad iš nacionalinės teisės pozicijos nereikės pripažinti konstitucijos pavaldumo Europos Sąjungos teisei, kartu nepaneigiant ir ES teisės viršenybės principo, kadangi suderinus abiejų teisės sistemų teisinį reguliavimą viršenybės klausimas lieka labiau teorinis ir praktikoje sunkumų nesukelia.

Įdomi yra dr. K. Lapinsko nuomonė, jog sveikintinas būtų „dar vienos ginčų sprendimo institucijos įkūrimas, jai galėtų būti pavesta spręsti <...> kuriai konstitucinei teisei – Europos ar nacionalinei – tam tikru atveju turėtų būti teikiama pirmenybė“¹²³. Vis dėlto, tokia alternatyva nėra įgyvendinta ir nėra intensyviai svarstoma. Tokios institucijos įkūrimas ir galių spręsti tokį klausimą jai suteikimas būtų vėlgi kompromiso tarp valstybių narių ieškojimas, bandymas išspręsti klausimą, kuri teisės sistema turi viršenybę, ar tokia viršenybė iš viso gali egzistuoti, kuriai iš jų turi būti taikoma pirmenybė. Iš esmės tai reiškia, jog valstybės perduotų šiai institucijai teisę spręsti, ar jų nacionalinė teisė konkrečiu atveju turi viršenybę prieš ES teisę kolizijos atveju. Tai neišspręstų iškeltos problemos dėl nacionalinių konstitucijų, kadangi valstybės narės lygiai taip pat galėtų remtis konstitucijos viršenybe ir nesutikdamos su tokios naujos institucijos sprendimu. Tokios institucijos įkūrimas neišspręstų esminės problemos.

Valstybės narės turi ne vieną būdą užtikrinti, jog Europos Sąjungos teisė nebūtų nesuderinama su jų nacionalinėmis konstitucijomis. Naudodamosi šiais būdais valstybės narės ne tik išsprendžia kilusią konkurenciją tarp teisės normų. Taip jos užtikrina, jog yra laikomasi prisiimtų įsipareigojimų pagal Europos Sąjungos teisę, tačiau kartu, kad nacionalinės konstitucijos normos, žiūrint iš nacionalinės teisės pozicijos, išliks aukščiausios teisinės galios. Tuo tarpu žiūrint iš ES teisės pozicijos bus pasiektas tas rezultatas, kurio ir siekiama taikant viršenybės principą: bus užtikrinamas toks teisinis reguliavimas, kurio reikalauja Europos Sąjungos teisė, o nacionalinės konstitucinės teisės normos jai neprieštaraus. Taip teoriškai valstybės narės pripažins Europos Sąjungos teisės viršenybės principą, tačiau praktiškai nepatirs tų viršenybės principo taikymo pasekmių, kurios verčia kilus kolizijai laikyti nacionalinės teisės normą netaikoma, kadangi tokia norma bus vienaip ar kitaip pritaikyta veikti pasikeitusiomis aplinkybėmis.

¹²¹ Kwiecień R., supra note 4, p. 1491

¹²² Sinkevičius V., supra note 50.

¹²³ Lapinskas K., supra note 51. Dr. R. Kwiecień pateikia neutralesnį variantą – siūloma institucija galėtų teikti tik nuomos konflikto atveju (Kwiecień R., supra note 4, p. 1491)

3.2. Bendradarbiavimas dialogo forma - prejudiciniai prašymai

Kaip akivaizdu iš pateiktos analizės, valstybių narių konstituciniai teismai atlieka itin reikšmingą vaidmenį situacijose kai kyla klausimas dėl Europos Sąjungos teisės ir nacionalinių konstitucijų santykio. Tik jie, be įstatymų leidybos institucijų (arba tautos), turi galimybę valstybėje narėje daryti įtaką šiam santykiui ir viršenybės principo suvokimui. Todėl svarbu, kaip šie teismai sprendžia problemas, kylančias kalbant apie Europos Sąjungos ir nacionalinės konstitucijos viršenybę. Valstybėje narėje, akivaizdu, jie aiškina konstitucijos nuostatas ir pateikia savo oficialią interpretaciją. Vis dėlto, kartu su praėjusiu skyriuje jau minėtomis konkurencijos sprendimo galimybėmis, šie teismai gali rinktis dar vieną – siekdami bendradarbiavimo, vieningo aiškinimo ir efektyvumo užtikrinimo, jie kreipiasi į Europos Sąjungos Teisingumo Teismą, prašydami priimti prejudicinį sprendimą. Toks bendradarbiavimas negali būti vienpusiškas. Štai Generalinis advokatas M. Poiares Maduro nurodo, jog „konstitucinės vertybės, bendros visoms valstybėms narėms, turi būti tobulinamos ir vystomos [Teisingumo] Teismo, vykdant nuolatinį dialogą su nacionaliniais teismais, ypač tais, kurie atsakingi už autentišką nacionalinės konstitucijos interpretavimą. Tokiam dialogui pasiekti tinkamiausias instrumentas yra preliminarūs sprendimai“¹²⁴. Tai reiškia, jog ESTT lygiai taip pat turi pareigą atsižvelgti į nacionalines konstitucines tradicijas, kaip ir nacionaliniai konstituciniai teismai turi pareigą derinti nacionalinės konstitucijos interpretaciją su ES teisės reikalavimais srityse, kur šie teisiniai reguliavimai susiduria.

Visų pirma, reikia pastebėti, kad nacionaliniai konstituciniai teismai nėra aktyvūs šiuo klausimu ir į ESTT kreipiasi gana retai, o pirmieji kreipimaisi prasidėjo sąlyginai neseniai – 1997 metais, kuomet į ESTT kreipėsi Belgijos arbitražo teismas (*cour d'arbitrage*, vėliau tapęs Belgijos Konstituciniu Teismu). Be to, yra ne viena valstybė, kurios konstitucinis teismas nei karto nesikreipė į ESTT¹²⁵. Antra, svarbu tai, jog ne visose valstybėse narėse konstituciniai teismai egzistuoja – kai kuriose iš jų (Danija, Jungtinė Karalystė, Airija, Graikija, Švedija) visi teismų sistemos teismai pasisako konstitucingumo klausimais, nagrinėdami konkrečias bylas, o kitose ši pareiga suteikta aukščiausiems valstybės teismams (Estija, Nyderlandai, Kipras). Tokių valstybių narių teismai į Teisingumo Teismą kreipiasi dažniau. Tai paaiškinti galima visų pirma tuo, kad santykio tarp ES ir konstitucinės teisės normų klausimai jiems iškyla kaip vienas iš nagrinėjamos bylos aspektų. Dėl to, kad teisingai pritaikytų teisės normas konkrečioje situacijoje jie siekia išsiaiškinti jų santykį. Kita vertus, šie teismai kur kas rimčiau žiūri į savo teisę ir pareigą pagal ES teisę kreiptis su prejudiciniu prašymu. Konstituciniai teismai savo pirmine užduotimi laiko konstitucijos aiškinimą bei teisės aktų konstitucingumo tikrinimą, tad neskuba bendradarbiauti su ESTT. Nors iš pateiktos ankstesnės darbo

¹²⁴ Opinion of Mr. AG Poiares Maduro delivered on 21 May 2008 in case C-210/06 [2008] ECR I-09895, para. 17

¹²⁵ Vokietijos, Liuksemburgo, Portugalijos Konstituciniai Teismai niekuomet neteikė prejudicinio prašymo, o iš naujųjų valstybių narių, kuriose veikia Konstituciniai Teismai, tik Lietuvos ir Maltos kreipėsi į Teisingumo Teismą (žr. Priedą).

dalyse analizės matyti, jog konstituciniai teismai yra linkę aiškinti konstitucijos normas taip, kad konkurencijos būtų išvengta, vis dėlto, bendradarbiavimas su ESTT padėtų teismams pažvelgti į kilusią problemą iš kitos pozicijos bei derinti konstitucijos ir ES teisės normas. Be to, toks bendradarbiavimas galėtų padėti užtikrinti ir nacionalinių teismų požiūrio pastovumą – praktika kreiptis į ESTT prejudicinio sprendimo bent iš dalies galėtų leisti laikyti, jog valstybės narės vienašališkai nekeis savo praktikos dėl konstitucijos interpretacijos suderinamu su ES teise būdu, bent jau tuo atžvilgiu, kad vyrautų praktika prieš tai bent jau išsiaiškinti ESTT požiūrį šiuo klausimu.

Negalima neišskirti Belgijos Konstitucinio Teismo, kuris, palyginti su kitų valstybių narių konstituciniais teismais, yra itin aktyvus prejudicinių prašymų srityje. Iki 2013 metų rugpjūčio mėnesio jis į ESTT kreipėsi penkiolika kartų (žr. Priedą). Kadangi Belgijos Konstitucija nenumato konkrečios ES teisės ir nacionalinės teisės konkurencijos sprendimo taisyklės, Konstituciniam Teismui tenka pasisakyti įvairiais klausimais, susijusiais su tam tikrų teisės normų konstitucingumu, be to ir dėl ES ir nacionalinės teisės santykio. Belgijos Konstitucinį Teismą galima laikyti linkusio bendradarbiauti ir užtikrinti vieningą aiškinimą teismo pavyzdžiu. Tai darydamas jis, galima laikyti, užtikrina, kad ES teisė nebūtų nukonkuruota Konstitucijos normų, kas iš esmės rodo siekį išlaikyti ES ir nacionalinės konstitucijos suderinamumą. Tai reiškia jeigu ne viršenybės principo taikymą, tai bent jau jo neatsisakymą, be to, toks dialogo palaikymas leidžia užtikrinti, kad kompetentingų teismų sprendimai bus priimami atsižvelgiant į Europos Sąjungos teisę bei Europos Sąjungos Teisingumo Teismo aiškinimą. Toks aktyvus Belgijos Konstitucinio Teismo bendradarbiavimas gali leisti Belgiją priskirti toms valstybėms, kurios pripažįsta besąlyginę ES teisės viršenybę. Toks Belgijos požiūris neabejotinai yra sąlygotas Konstitucinio Teismo dedamų pastangų tais atvejais, kai nėra kitos galimybės derinti ES ir nacionalinės teisės normas, pasitelkiant į pagalbą Europos Sąjungos Teisingumo Teismą. Tuo tarpu valstybių narių, kurių pozicija yra gan griežta ES teisės viršenybės principo ribojimo nacionalinės konstitucijos atžvilgiu, teismai nėra linkę bendradarbiauti ir kilusias suderinamumo problemas sprendžia savarankiškai.

Kalbant apie konstitucinių teismų bendradarbiavimą su ESTT, galima išskirti kelias pagrindines sritis, keliančias klausimų nacionaliniams konstituciniams teismams. Kaip matyti iš ankstesniuose skyriuose pateiktos analizės, pagrindinės teisės visada buvo, ir vis dar yra tas nacionalinių konstitucijų reikalavimas, kurio valstybės narės niekaip nesutinka apriboti ES teisės viršenybės principu. Būtent konstituciniai teismai reiškia prejudicinius prašymus dėl teisės į teisingą teismą bei teisės į gynybą, taip pat lygybės ir nediskriminacijos principų, privataus gyvenimo neliečiamumo galimų pažeidimų. Be abejonės, tai yra tos pagrindinės teisės, kurias užtikrina visos valstybės narės, tačiau konkrečiais atvejais gali kilti klausimų, ar šios teisės pakankamai užtikrinamos ir ES lygiu. Tokiu atveju išsiskiria valstybių narių taikoma praktika. Dalis jų, veikdamos per nacionalinius konstitucinius teismus, tikrina nacionalinio teisės akto suderinamumą su konstitucinėmis

teisėmis, taip užtikrindamos konstitucijos viršenybę, o kitos renkasi bendradarbiavimo kelią ir aiškinasi santykį ne tik tarp konstitucijos ir nacionalinio teisės akto, bet ir tarp šio akto bei ES teisės normų, bei pastarųjų santykį su pagrindinėmis teisėmis. Dauguma konstitucinių teismų, teikusių prejudicinius prašymus, iš esmės prašė Europos Sąjungos Teisingumo Teismo nustatyti, ar ES teisės aktai nepažeidžia tokių pagrindinių teisių, kurias, be kita ko, garantuoja ir nacionalinė konstitucija¹²⁶.

Kitos sritys, kur konstituciniai teismai siekia aiškumo ir abipusio dialogo – tai antrinių ES teisės aktų suderinamumas su konstituciniais valstybės valdymo ir organizavimo principais¹²⁷, taip pat prašymai išaiškinti, ar ES teisė užkerta kelią tam tikroms nacionalinės teisės nuostatomis¹²⁸. Kita vertus, kai kuriais atvejais konstituciniai teismai tiesiogiai ESTT klausė, ar antrinė ES teisė neprieštarauja pirminės ES teisės reikalavimams, nors iš esmės tuo pačiu kvestionavo ir pirmosios atitikimą nacionalinės konstitucijos garantuojamoms teisėms ar esminėms normoms¹²⁹. Klausimai, susiję su EAO, verti atskiros pastabos, nors iš esmės irgi yra susiję su pagrindinių teisių klausimais. Kaip matyti iš aptartos valstybių praktikos, ne viena iš jų nagrinėjo klausimus, susijusius su EAO ir būtent su ES ir nacionalinės teisės santykiu. Lenkijos, Vokietijos konstituciniai teismai nusprendė nesikreipti į Teisingumo Teismą ir teisės aktų, įgyvendinančių Pamatinį sprendimą dėl EAO, konstitucingumą vertino iš nacionalinės teisės pozicijų. Prie tokių valstybių paminėtina ir Čekija. Jos Konstitucinis Teismas išaiškino, jog konstitucinė pataisa nėra būtina ir palaikė požiūrį, kad interpretuoti nacionalinius teisės aktus reikia kiek įmanoma siekiant suderinamumo su ES teise, tačiau taip pat nepasirinko dialogo būdu su ESTT išspręsti šį klausimą¹³⁰. Reikia pabrėžti, jog šių konstitucinių teismų praktika nesukėlė rimtų trukdžių ES teisės viršenybės principui. Tiek nustačius nekonstitucingumą (o kartu ir ES bei nacionalinės konstitucijos normų konkurenciją, pavyzdžiui, Lenkijos atveju), tiek pasirinkus interpretaciją, suderinamą su ES teisės reikalavimais, o konstitucinę pataisą palikus kaip *ultima ratio* priemonę, kaip tai buvo padaryta Čekijos atveju, teisės normų konkurencija buvo išspręsta suderinant ES ir konstitucijų normas. Taigi, praktikoje neišsprendžiamų problemų nekilo. Vis dėlto, kitų valstybių narių konstituciniai teismai pasirenka šio klausimo nespręsti uždarai, t. y. pasirenka bendradarbiauti su ESTT ir pirmiausia gauti jo išaiškinimus. Dėl EAO klausimų yra kreipęsi Belgijos, Ispanijos bei Prancūzijos konstituciniai teismai. Jie turėjo klausimų dėl

¹²⁶ Case C-305/05 *Ordre des barreaux francophones et germanophone and Others v Conseil des ministres* [2007] ECR I-05305, case C-168/13 *PPU Jeremy F. v Premier ministre* [2013] ECR I-00000

¹²⁷ Case C-212/06 *Gouvernement of Communauté française and Gouvernement wallon v Gouvernement flamand* [2008] ECR I-01683, case C-73/08 *Nicolas Bressol and Others and Céline Chaverot and Others v Gouvernement de la Communauté française* [2010] ECR I-02735, joined cases C-465/00, C-138/01 and C-139/01 *Rechnungshof v Österreichischer Rundfunk and Others and Christa Neukomm and Joseph Lauer mann v Österreichischer Rundfunk* [2003] ECR I-04989

¹²⁸ Case C-71/12 *Vodafone Malta Ltd. and Mobisle Communications Ltd. v Avukat Ġenerali and Others* [2013] ECR I-00000, case C-239/07 *Julius Sabatauskas and Others* [2008] ECR I-07523, case C-171/01 *Wählergruppe "Gemeinsam Zajedno/Birlikte Alternative und Grüne GewerkschafterInnen/UG", and Bundesminister für Wirtschaft und Arbeit and Others* [2003] ECR I-04301

¹²⁹ Case C-306/09 *I.B.* [2010] ECR I-10341, case C-236/09 *Association Belge des Consommateurs Test-Achats ASBL and Others v Conseil des ministres* [2011] ECR I-00773

¹³⁰ 3 May 2006 Czech Constitutional Court judgment // Pl. ÚS 66/04, paras. 73-78.

pagrindinių teisių pažeidimų būtent nagrinėdami nacionalinio teisės akto, įgyvendinančio ES teisės normas, konstitucingumą. Vis dėlto, šie teismai, siekdami, pirma, užtikrinti įsipareigojimų pagal ES teisę laikymąsi, antra, išvengti sudėtingos situacijos, kuomet nacionalinėje ir ES teisėje tas pats klausimas sprendžiamas skirtingai, pirmiausia kreipėsi į Teisingumo Teismą. Nors konstituciniai teismai iš esmės nagrinėjo klausimus dėl nacionalinių teisės aktų konstitucingumo, turėdami omenyje tai, jog jie įgyvendina ES teisės reikalavimus dėl EAO, jie aiškinosi šias nuostatas. Taip užtikrinama, kad klausimai bus išspręsti atsižvelgiant į Europos Sąjungos teisės poziciją, be to, šitaip siekiama atsižvelgti ir į vieningo aiškinimo reikalavimą.

Taigi, nacionaliniai konstituciniai teismai, įgyvendindami bendradarbiavimo pareigą, naudojami preliminarinių prašymų pateikimo procedūra. Tokie kreipimaisi iš esmės tik padeda išsiaiškinti, ar yra konkurencija ir konstitucinių teismų kompetencijos neapriboja. Tačiau Europos Sąjungos Teisingumo Teismas negali vienpusiškai vertinti tokių kreipimųsi ir turi atsižvelgti į ypatingą šių nacionalinių teismų padėtį bei jų vykdomą funkciją – nacionalinės konstitucijos aiškinimą ir tuo pačiu jos ir ES teisės nuostatų derinimą. Toks bendradarbiavimas tik tada tinkamai įgyvendinamas ir naudingas nacionalinės ir Europos Sąjungos teisių sistemų koegzistavimui, kai užtikrinami abipusiai įsipareigojimai. Tokie įsipareigojimai – tai valstybių narių įsipareigojimas taikyti Europos Sąjungos teisės viršenybės principą, tačiau iš kitos pusės lygiai taip pat turi veikti Europos Sąjungos įsipareigojimas gerbti valstybių narių konstitucines tradicijas ir nepažeisti jų suvereniteto aptartų konstitucinių klausimų srityje.

IŠVADOS

1. Dėl skirtingų ES ir valstybių narių interesų galima išskirti požiūrį į viršenybės principą, kaip autonominės teisės sistemos konstitucinį elementą arba teoriją, jog viršenybės principo egzistavimo pagrindu yra nacionalinės valstybių narių konstitucijos, įgalinančios šio principo taikymą nacionalinėje teisėje. Tokių požiūrių išskyrimas negali paneigti viršenybės principo egzistavimo bei jo taikymo nacionalinėje teisėje būtinybės, tačiau valstybės narės turi į viršenybės principą žiūrėti kaip į priimtą įsipareigojimą taikyti kolizijos sprendimo taisyklę pagal ES teisės reikalavimus.

2. Iš esmės ES teisė ir nacionalinė konstitucija reguliuoja skirtingus santykius, dėl to tik išimtinėse situacijose ES teisės viršenybės principas susikerta su nacionaliniu konstitucijos kaip aukščiausios teisės principu ir turi būti atrandamas kelias juos suderinti.

3. Valstybės narės, pasirinkusios pripažinti absoliučią ES teisės viršenybę, tai tiesiogiai įtvirtina konstitucijose arba kompetentingų teismų jurisprudencijoje. Tuo tarpu kitos savo nuožiūra riboja viršenybės principo apimtį esminėmis konstitucinio reguliavimo sritimis, kuriose atsiradus nacionalinės konstitucijos nuostatų pažeidimui pasilieka teisė ES teisės viršenybės principo netaikyti:

- konstitucijos kaip visumos išskyrimas yra itin griežtas viršenybės principo apribojimas ir nelankstus valstybių narių požiūris į teisės sistemų sąveiką;
- svarbiausios konstitucijos saugomos vertybės ir principai (pavyzdžiui, žmogaus teisės) yra teorinis garantas, kad nacionalinis konstitucinis identitetas nebus paneigtas ir nebus piktnaudžiaujama ES teisės viršenybės principu;
- ES *ultra vires* veikimas yra teorinė prielaida, kuria deklaruojama apsauga nacionaliniam konstituciniam identitetui. Šio mechanizmo esminės savybės – nebuvimas kitų galimybių išspręsti ES ir nacionalinės teisės normų koliziją ir negalėjimas apsaugoti teisių ES lygmeniu.

4. Valstybėse narėse, kuriose ES teisei nepripažįstama absoliuti viršenybė, kilusios probleminės situacijos sprendžiamos renkantis konkurencijos sprendimo būdus (išskiriant konstitucijos pataisas bei interpretaciją). Teigiamai vertintume nacionalinių konstitucinių teismų vykdomą *ex ante* ES pirminės teisės kontrolę, kuri užtikrina, kad neliktų pagrindo ES teisės ir nacionalinės konstitucijos normų kolizijai. Tuo tarpu, jau galiojančių ES teisės normų atžvilgiu sveikintina valstybių narių praktika taikant *purposive construction* doktriną, pagal kurią nacionalinės teisės nuostatų tikslu laikomas ES teisės reikalavimų įgyvendinimas.

5. Konstitucinių teismų bendradarbiavimas su ESTT per prejudicinių prašymų procedūrą yra nepakankamas, ypač tų valstybių narių, kurios taiko ES teisės viršenybės principo ribojimus konstitucijos atžvilgiu. Nors kreipimasis dėl prejudicinio sprendimo nereiškia, jog ESTT išspręstų konkretų nacionalinėje teisėje kilusį klausimą, tačiau tai gali būti itin reikšminga priemonė siekiant spręsti kolizijos problemą ir nacionaliniam teismui ieškant priimtino sprendimo varianto.

LITERATŪRA

Norminė literatūra

1. Nyderlandų Karalystės Konstitucija <http://www.government.nl/documents-and-publications/regulations/2012/10/18/the-constitution-of-the-kingdom-of-the-netherlands-2008.html>,
žiūrėta: 2013-08-20
2. Vokietijos Federalinės Respublikos Pagrindinis Įstatymas <https://www.btg-bestellservice.de/pdf/80201000.pdf>, žiūrėta: 2013-08-20
3. Prancūzijos Respublikos Konstitucija <http://www.assemblee-nationale.fr/connaissance/constitution.asp>, žiūrėta: 2013-08-13
4. Jungtinės Karalystės 1972 m. Europos Bendrijų Aktas <http://www.legislation.gov.uk/ukpga/1972/68/section/2>, žiūrėta: 2013-08-05
5. Kroatijos Respublikos konstitucija <http://www.sabor.hr/Default.aspx?art=37203>, žiūrėta: 2013-08-20
6. Lenkijos Respublikos konstitucija <http://www.sejm.gov.pl/prawo/konst/angielski/kon1.htm>, žiūrėta: 2013-08-13
7. Protokolas (Nr. 16) dėl tam tikrų su Danija susijusių nuostatų OL 2008/C 115/01
8. Protokolas (Nr. 35) dėl Airijos Konstitucijos 40.3.3 straipsnio OL 2008/C 115/01
9. Vengrijos Respublikos Konstitucija <http://www.mkab.hu/rules/fundamental-law>, žiūrėta: 2013-08-20

Teismų praktika

ESTT praktika

10. Case 26/62 *NV Algemene Transporten Expeditie Onderneming van Gend en Loos v Nederlandse Administratis der Belastingen* [1963] ECR 00001
11. Case 6/64 *Flaminio Costa v E.N.E.L.* [1964] ECR 00585
12. Case 34/67 *Firma Gebrüder Lück v Hauptzollamt Köln-Rheinau* [1968] ECR 00245
13. Case 11/70 *Internationale Handelsgesellschaft mbH v Einfuhr-und Vorratsstelle für Getreide und Futtermittel* [1970] ECR 01125
14. Case 57/72 *Westzucker v Einfuhr-und Vorratsstelle Zucker* [1973] ECR 00321
15. Case 32/77 *Antonio Giuliani v Landesversicherungsanstalt Schwaben* [1977] ECR 01857
16. Case 44/79 *Liselotte Hauer v Land Rheinland-pfalz* [1979] ECR 03727
17. Case 199/82 *Amministrazione delle Finanze dello Stato v San Giorgio* [1983] ECR 03595

18. Joined cases 97/87 to 99/87 *Dow Chemical Ibérica SA, Alcadia, Empresa para la Industria Química SA, Empresa Nacional del Petróleo SA v Commission of the European Communities* [1989] ECR 03165
19. Case C-213/89 *R.v. Secretary of State for Transport, ex parte Factortame Ltd. And Others* [1990] ECR I-02433
20. Joined cases C-6/90 and C-9/90 *Francovich and Others* [1991] ECR I-05357
21. Opinion 1/91 *Re The Draft Treaty on a European Economic Area* [1991] ECR I-06079
22. Case C-453/99 *Courage Ltd v Bernard Crehan and Bernard Crehan v Courage Ltd and Others* [2001] ECR I-06297
23. Joined cases C-465/00, C-138/01 and C-139/01 *Rechnungshof v Österreichischer Rundfunk and Others and Christa Neukomm and Joseph Lauer mann v Österreichischer Rundfunk* [2003] ECR I-04989
24. Case C-171/01 *Wählergruppe "Gemeinsam Zajedno/Birlikte Alternative und Grüne GewerkschafterInnen/UG", and Bundesminister für Wirtschaft und Arbeit and Others* [2003] ECR I-04301
25. Joined cases C-387/02, C-391/02 and C-403/02 *Berlusconi and others* [2005] ECR I-03565
26. Case C-443/03 *Götz Leffler v Berlin Chemie AG* [2005] ECR I-9611
27. Case C-305/05 *Ordre des barreaux francophones et germanophone and Others v Conseil des ministres* [2007] ECR I-05305
28. Case C-409/06 *Winner Wetten GmbH v Bürgermeisterin der Stadt Bergheim* [2010] ECR I-08015
29. Case C-212/06 *Gouvernement of Communauté française and Gouvernement wallon v Gouvernement flamand* [2008] ECR I-01683
30. Case C-239/07 *Julius Sabatauskas and Others* [2008] ECR I-07523
31. Case C-73/08 *Nicolas Bressol and Others and Céline Chaverot and Others v Gouvernement de la Communauté française* [2010] ECR I-02735
32. Case C-256/09 *Bianca Purrucker v Guillermo Vallés Pérez* [2010] ECR I-07353
33. Case C-306/09 *I.B.* [2010] ECR I-10341
34. Case C-236/09 *Association Belge des Consommateurs Test-Achats ASBL and Others v Conseil des ministres* [2011] ECR I-00773
35. Opinion 1/09 *on the draft agreement establishing a European Patent Court* [2011] ECR I-01137
36. Joined cases C-188/10 and C-189/10 *Aziz Melki and Sélim Abdeli* [2010] ECR I-05667
37. Case C-606/10 *Association nationale d'assistance aux frontières pour les étrangers (ANAFE) v Ministre de l'Intérieur, de l'Outre-mer, des Collectivités territoriales et de l'Immigration* [2012] ECR I-00000

38. Case C-416/10 *Jozef Križan and Others v Slovenská inšpekcia životného prostredia* [2013] ECR I-00000
39. Case C-18/11 *The Commissioners for Her Majesty's Revenue & Customs v Philips Electronics UK Ltd* [2012] ECR I-00000
40. Case C-617/10 *Åklagaren v Hans Åkerberg Fransson* [2013] ECR I-00000
41. Case C-463/11 *L v M* [2013] ECR I-00000
42. Case C-399/11 *Stefano Melloni v Ministero Fiscal* [2013] ECR I-00000
43. Case C-71/12 *Vodafone Malta ltd. and Mobisle Communications ltd. v Avukat Ġenerali and Others* [2013] ECR I-00000
44. Case C-168/13 *PPU Jeremy F. v Premier ministre* [2013] ECR I-00000

Valstybių narių nacionalinių teismų praktika

45. 27 Mai 1971 Cour de Cassation de France décision *Minister for Economic Affairs v Fromagerie Franco-Suisse Le Ski* [1972] CMLR 330
46. 27 December 1973 Constitutional Court of Italy judgment 183/1974 *Frontini v. Ministero delle Finanze* [1974] 2 CMLR 37-2
47. 24 Mai 1975 Cour de Cassation de France décision *Administration des Douanes v. Société Cafés Jacques Vabre et SARL Weigel et Cie* [1975] 2 CMLR 336
48. 19 July 1979 judgment of Court of Appeal *MaCarthys Ltd v Smith* [1979] ICR 785
49. 22 April 1982 judgment of United Kingdom House of Lords *Garland v British Rail Engineering Ltd (No 2)* [1982] UKHL 2
50. 8 June 1984 Constitutional Court of Italy judgment 170/1984 *Granital v. Ministero delle Finanze* [1984] CMLR 75-6
51. 22 May 1985 Constitutional Court of Italy judgment 232/1989 *Fragd v Amministrazione delle Finanze* [1990] 27 CMLR 93-5
52. 9 April 1987 Supreme Court of Ireland decision 12036P *Crotty v. An Taoiseach* [1987] IESC 4
53. 11 February 1988 judgment of United Kingdom House of Lords *Duke v GEC Reliance* [1988] AC 618
54. 30 June 1988 judgement of United Kingdom House of Lords *Pickstone v Freemans* [1989] AC 66
55. 16 March 1989 judgment of United Kingdom House of Lords *Litster v Forth Dry Dock and Engineering Co Ltd* [1989] ICR 341
56. 26 July 1990 judgment of United Kingdom House of Lords *R v Secretary of State for Transport, ex parte Factortame Ltd* [1991] 1 AC 603
57. 09 Avril 1992 Conseil Constitutionnel de France décision 92-308 DC *Traité sur l'Union européenne* [1992] RJC I-446

- 58.** 1 July 1992 Constitutional Tribunal of Spain declaration 1/1992 *on the Treaty of the EU* // Noticias de la UE, n. 118 (1994)
- 59.** 6 March 1997 Supreme Court of Ireland decision 317/92 *The Society for the Protection of Unborn Children (Ireland) Ltd v. Grogan* [1997] IESC 4; [1989] IR 753
- 60.** 29 October 1998 judgment of United Kingdom House of Lords *British Fuels Limited v. Baxendale and Another and Wilson and Others v. St. Helens Borough Council* [1999] 2 AC 52
- 61.** 7 June 2000 decision of German Federal Constitutional Court *Bananenmarktordnung* BVerfG 102, 147 [2000] 2 BvL 1/97
- 62.** 18 February 2002 judgment of England and Wales High Court *Thoburn v Sunderland City Council* [2002] 3 WLR 247
- 63.** 13 December 2004 Constitutional Tribunal of Spain statement 1/2004 // BJC enero 2005
- 64.** 27 April 2005 Constitutional Tribunal of Poland judgment P1/5 *European Arrest Warrant* OTK ZU 2005/4A/42
- 65.** 11 May 2005 Constitutional Tribunal of Poland judgment K 18/04 *Poland's membership in the European Union (the Accession Treaty)* (summary) OKT ZU 2005/5A/49
- 66.** 18 July 2005 decision of German Federal Constitutional Court *Europäisches Haftbefehlsgesetz* BVerfG 113, 273 [2005] 2 BVR 2236/04
- 67.** 13 October 2005 judgment of United Kingdom House of Lords *Jackson v Attorney General* [2006] 1 AC 262
- 68.** 2006 m. kovo 14 d. Lietuvos Respublikos Konstitucinio teismo nutarimas // Valstybės žinios. 2006, Nr. 44-1608
- 69.** 3 May 2006 Czech Constitutional Court judgment // Pl. ÚS 66/04
- 70.** 11 May 2006 Supreme Court of Estonia opinion No. 3-4-1-3-06 on the interpretation of Article 111, para. 16, <http://www.nc.ee/?id=663>, žiūrėta: 2013-09-03
- 71.** 19 December 2006 Constitutional Tribunal of Poland judgment P 37/05 *the Conformity of a Polish Statute with the EU Law* (summary) OKT ZU 2006/11A/176
- 72.** 2006 m. gruodžio 21 d. Lietuvos Respublikos Konstitucinio teismo nutarimas // Valstybės žinios. 2006, Nr. 141-5430
- 73.** 2007 m. gegužės 8 d. Lietuvos Respublikos Konstitucinio teismo sprendimas <http://www.lrkt.lt/dokumentai/2007/s070508.htm>, žiūrėta: 2013-09-04
- 74.** 26 November 2008 Czech Constitutional Court judgment // Pl. ÚS 19/08
- 75.** 2008 m. gruodžio 4 d. Lietuvos Respublikos Konstitucinio teismo nutarimas // Valstybės žinios. 2008, Nr.140-5569
- 76.** 24 November 2010 Constitutional Tribunal of Poland judgment K 32/09 *Lisbon Treaty* OKT ZU 2010/9A/108

77. 19 July 2011 decision of German Federal Constitutional Court BVerfG [2011], 1 BvR 1916/09
78. 16 November 2011 Constitutional Tribunal of Poland judgment SK 45/09 *Enforceability of a Judgment Issued by a Court from Another EU Member State* OKT ZU 2011/9A/97
79. 31 January 2012 Czech Constitutional Court judgment *Slovak Pensions* // Pl. ÚS 5/12
80. 30 May 2012 judgment of United Kingdom Supreme Court *Assange v The Swedish Prosecution Authority* [2012] UKSC 22
81. 9 Août 2012 Conseil Constitutionnel de France décision 2012/653 DC [2012] JOFR 13283
82. 19 October 2012 Supreme Court of Ireland decision No. 339/2012 *Thomas Pringle v The Government of Ireland, Ireland and the Attorney General* [2012] IESC 47

Bendroji literatūra

83. Chalmers D., Davies G., Monti G. *European Union Law: Cases and Materials*. – New York: Cambridge University Press, 2010
84. Craig P., de Búrca G. *EU Law: Texts, Cases and Materials* (5th ed.). – New York: Oxford University Press, 2011
85. *European Union Law for the Twenty-first Century: Constitutional and public law external relations* / Tridimas T., Nebbia P. editors. – Portland: Hart Publishing, 2004
86. *International Law as Law of the European Union* / Cannizzaro E., Palchetti P., Wessel R.A. editors. Leiden: Martinus Nijhoff Publishers, 201
87. *The European Union after Lisbon: Constitutional Basis, Economic Order and External Action* / Blanke H. J., Mangiameli S. editors. – Berlin: Springer, 2011

Specialioji literatūra

88. Albi A. *Supremacy of EC Law in the New Member States. Bringing Parliaments into the Equation of Co-operative Constitutionalism* // *European Constitutional Law Review*. – the Hague: T.M.C. Asser Press, 2007, No 3
89. Anagnostaras G. *Activation of the Ultra Vires Review: The Slovak Pensions Judgment of the Czech Constitutional Court* // *German Law Journal*. – Toronto/Lexington: Osgoode Hall Law School and the Washington & Lee University School of Law publishing, 2013, Vol. 14, No. 07
90. Baquero Cruz J. *The Legacy of the Maastricht-Urteil and the Pluralist Movement* // *EUI Working Papers RSCAS* 2007/13, http://www.eui.eu/RSCAS/WP-Texts/07_13.pdf, žiūrėta: 2013-06-29
91. Boom S. J. *The European Union after the Maastricht Decision: Is Germany the "Virginia of Europe?"* // *The American Journal of Comparative Law*. – Michigan: The American Society of Comparative Law, Inc., 1995, Spring, Vol 43, No. 2

- 92.** de Búrca G. *The EU on the Road from the Constitutional Treaty to the Lisbon Treaty* // Jean Monnet Working Paper 03/08 <http://www.jeanmonnetprogram.org/papers/08/080301.pdf>, žiūrėta: 2013-08-10
- 93.** Colvin C. M. *Society for the Protection of unborn children (Ireland) Ltd v Grogan: Irish abortion law and the free movement of services in the European Community* // Fordham International Law Journal. – New York: Fordham University School of Law, 1992
- 94.** Ereciński T. *Supremacy, direct effect and consistent interpretation-tools for an effective and uniform application of European Union law?* // ERA Forum. – New York: Springer, 2011, No. 11
- 95.** Fahey E. *The Supremacy of EC Law in Ireland* // Antenna & High Frequency Research Centre. Articles. – Dublin: Dublin Institute of Technology, 2009, Paper 19
- 96.** Glancey R. A 'Sovereignty' clause for the UK - essential Act, empty words or hidden agenda? // Web Journal of Current Legal Issues, 2011, <http://www.bailii.org/uk/other/journals/WebJCLI/admin/wjclidex.html2011/issue1/glancey1.html>, žiūrėta: 2013-08-28
- 97.** Hoffmeister F. *Constitutional implications of EU membership: a view from the Commission* // Croatian Yearbook of European Law and Policy. – Zagreb: University of Zagreb, 2007, Vol 3
- 98.** Jarukaitis I. *Europos Sąjungos teisės inkorporavimo ir taikymo Lietuvos Respublikoje konstituciniai pagrindai* // Justitia. – Vilnius: Justitia, 2006, Nr. 4 (62)
- 99.** Jarukaitis I. *Europos Sąjungos ir nacionalinės teisės sistemų sąveika: ES konstitucinės sutarties ir Lisabonos sutarties viršai* // Justitia. – Vilnius: Justitia, 2008, Nr. 3 (69)
- 100.** Jarukaitis I. *Europos Sąjungos ir nacionalinės teisės sistemų sąveika: ES konstitucinės sutarties ir Lisabonos sutarties viršai* // Justitia. – Vilnius: Justitia, 2008, Nr. 4 (70)
- 101.** Jarukaitis I. *Europos Sąjunga ir Lietuvos Respublika: konstituciniai narystės pagrindai*. Monografija. – Vilnius: Justitia, 2011
- 102.** Komárek J. *Czech Constitutional Court Playing with Matches: the Czech Constitutional Court Declares a Judgment of the Court of Justice of the EU Ultra Vires; Judgment of 31 January 2012, Pl. ÚS 5/12, Slovak Pensions XVII* // European Constitutional Law Review. – the Hague: T.M.C. Asser Press, 2012, No. 8
- 103.** Kowalik-Bańczyk K. *Should We Polish It Up? The Polish Constitutional Tribunal and the Idea of Supremacy of EU Law* // German Law Journal. – Toronto/Lexington: Osgoode Hall Law School and the Washington & Lee University School of Law publishing, 2005, Vol. 06 No. 10
- 104.** Kūris E. *Lietuvos Respublikos Konstitucija ir Europos teisės iššūkiai* // Justitia. – Vilnius: Justitia, 2004. Nr. 6 (54)

- 105.** Kwiecień R. *The Primacy of European Union Law over National Law under the Constitutional Treaty* // German Law Journal. – Toronto/Lexington: Osgoode Hall Law School and the Washington & Lee University School of Law publishing, 2005, Vol. 06 No. 11
- 106.** Lapinskas K. *Europos tarptautinių teismų ir nacionalinių konstitucinių teismų jurisdikcijos ir jurisprudencijos sąlyčio problemos* // Pranešimas Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo ir Lenkijos Respublikos Konstitucinio Tribunolo aštuntojoje konferencijoje „Konstitucija, nacionalinė teisė ir Europos teisė“, Druskininkai, 2003 m. birželio 24-27 d. Lietuvos Respublikos Konstitucinis Teismas, 2003 m.
- 107.** Łazowski A. *Half full and half empty glass: the application of EU Law in Poland (2004–2010)* // Common Market Law Review. – Kluwer Law International, 2011, Issue 2 (48)
- 108.** Makowski K. D. *Solange III: the German Federal Constitutional Court's decision on accession to the Maastricht treaty on European Union* // University of Pennsylvania Journal of International Law. – Philadelphia: University of Pennsylvania Law School, 1995, Vol 16
- 109.** Martinico G. *Is the European Convention Going to Be 'Supreme'? A Comparative-Constitutional Overview of ECHR and EU Law before National Courts* // the European Journal of International Law. – New York: Oxford University Press, 2012, Vol. 23, No. 2
- 110.** Namavičius Z. *Suverenitetas ir Europos Sąjungos teisė* // Pranešimas Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo ir Latvijos Respublikos Konstitucinio Teismo teisėjų konferencijoje "Konstitucinių teismų vaidmuo Europos Sąjungos narystės kontekste", Palanga, 2004 m. gegužės 26-28 d. Lietuvos Respublikos Konstitucinis Teismas, 2004 m.
- 111.** Poiars Maduro M. *Interpreting European Law: Judicial Adjudication in a Context of Constitutional Pluralism* // European Journal of Legal Studies. – Florence: European University Institute, 2007, Vol. 1 No. 2
- 112.** Ravluševičius P. *Tarptautinės ir Europos Sąjungos teisės santykis su Lietuvos teise* // Jurisprudencija: Mokslo darbai. – Vilnius: Vilnius, Mykolo Romerio universiteto Leidybos centras, 2007, Nr. 2 (92)
- 113.** Ravluševičius P. *The enforcement of the primacy of the European Union law: legal doctrine and practice* // Jurisprudencija: Mokslo darbai. – Vilnius: Vilnius, Mykolo Romerio universiteto Leidybos centras, 2011, Nr. 18 (4)
- 114.** Rukštelytė V. *Konstituciniai narystės Europos Sąjungoje pagrindai* // Justitia. – Vilnius: Justitia, 2004, Nr. 4 (52)
- 115.** Rukštelytė V. *Konstituciniai narystės Europos Sąjungoje pagrindai* // Justitia. – Vilnius: Justitia, 2004, Nr. 5 (53)

116. Sajó A. *Learning Co-operative Constitutionalism the Hard Way: the Hungarian Constitutional Court Shying Away from EU Supremacy* // Zeitschrift für Staats - und Europawissenschaften. – Baden Baden: Nomos, 2004, No. 2

117. Sinkevičius V. *Konstitucijos interpretavimo principai ir ribos* // Pranešimas Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo ir Lenkijos Respublikos Konstitucinio Tribunolo devintojoje konferencijoje, Książas, 2004 m. birželio 21-25 d. Lietuvos Respublikos Konstitucinis Teismas, 2004 m.

118. Tenorio P. *A Contribution from the Spanish Constitutional Court to the European Construction Process: Requesting Preliminary Ruling* // Creighton International and Comparative Law Journal. - Omaha: Creighton University School of Law, 2011, Vol. 1 No. 1

Kita literatūra

119. Oficiali Jungtinės Karalystės Parlamento interneto svetainė <http://www.parliament.uk/about/how/sovereignty/>, žiūrėta: 2013-08-28

120. Opinion of Mr. AG Poiares Maduro delivered on 21 May 2008 in case C-210/06 [2008] ECR I-09895

121. Opinion of Mr. AG Ruiz-Jarabo Colomer delivered on 24 January 2008 in joined cases C-55/07 and C-56/07 [2008] ECR I-03135

122. Opinion of the Council Legal Service of 22 June 2007, 11197/07 JUR 260

SANTRAUKA

L.G. Europos Sąjungos teisės viršenybės principas ir nacionalinės konstitucijos / Europos Sąjungos teisės magistro baigiamasis darbas. Vadovas doc. dr. I. Daukšienė. – Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, Teisės fakultetas, 2013. – 62 p.

Raktiniai žodžiai: ES teisės viršenybės principas, nacionalinės konstitucijos, taikymo viršenybė, viršenybės ribojimai, konstitucinės pataisos ir interpretacija, konstituciniai teismai.

Darbas skirtas atskleisti ES teisės ir nacionalinės konstitucijos santykį. Šiuo tikslu darbo pagrindinis tyrimo objektas yra praktinis nacionalinės konstitucijos kaip aukščiausios valstybės teisės principo bei Europos Sąjungos teisės viršenybės principo derinimas bei tokio derinimo probleminiai aspektai. Esminiai darbo aspektai apima egzistuojantį nesutapimą tarp Europos Sąjungos Teisingumo Teismo išvystyto ir nacionalinėje teisėje egzistuojančio požiūrio į ES teisės viršenybės principą. Dėl šios priežasties yra aptariama ESTT praktika šioje srityje ir požiūris į viršenybės principą iš ES pozicijos. Darbe atskirai aptariama ES teisės vieningo aiškinimo bei taikymo ir *effet utile* užtikrinimo būtinybė kaip pagrindas viršenybės principo taikymui.

Atskiras dėmesys skiriamas skirtingoms požiūrio į santykį tarp ES teisės ir nacionalinės konstitucijos teorijoms. Išskiriami esminiai skirtumai tarp galiojimo ir taikymo viršenybės bei tokių požiūrių į viršenybės principą reikšmė šio principo pripažinimui valstybėse narėse. Greta to atskleidžiama viršenybės principo kilmė žvelgiant iš skirtingų pozicijų ir tokio aiškinimo reikšmė viršenybės principo veikimui. Atsižvelgiant į tai, jog skiriasi ir atskirų ES valstybių narių požiūris į ES teisės viršenybės principą, t. y. valstybės narės taiko nevienodos apimties viršenybės principo ribojimus, darbe atskirai kalbama apie esminius tokius ribojimus skirtingose valstybėse narėse bei tokių ribojimų pasireiškimą praktikoje.

Pabrėžiant valstybių narių pareigą užtikrinti ES teisės viršenybės principo tinkamą veikimą bei jų siekį apsaugoti nacionalinės konstitucijos viršenybės principą, darbe aiškinamasi, kokias būdais valstybės narės gali nacionalinėje teisėje pasiekti šių principų suderinamumą. Plačiau išskiriamas vykstantis bendradarbiavimas tarp konstitucinių teismų bei ESTT, kuris, autorės nuomone, yra itin reikšmingas siekiant užtikrinti skirtingų interesų suderinimą bei apsaugą. Darbe analizuojama konstitucinių teismų praktika prejudicinių kreipimųsi į ESTT srityje ir analizuojama tokių kreipimųsi reikšmė, o kreipimųsi nepakankamumas pabrėžiamas kaip bendradarbiavimo trūkumas.

SUMMARY

L.G. The principle of primacy of European Union law and national constitutions / European Union law master's thesis. Supervisor: doc. dr. I. Daukšienė. – Vilnius: Mykolo Romerio University, faculty of law, 2013. – 62 p.

Key words: the principle of primacy of EU law, national constitutions, primacy in application, limitations of primacy, constitutional amendments and interpretation, constitutional courts.

The aim of this study is to reveal the relation between the EU law and national constitution. To this end, the main object of the study is a practical coordination of national constitution as the highest law of the State and of the principle of primacy of European Union law and the problematic aspects of such coordination. Key aspects of the study include the existing mismatch between the approach, developed by the European Court of Justice and the position of national law as regards the primacy of EU law. For this reason the ECJ case law in this area is discussed and the approach to the principle of primacy from the point of view of EU. The necessity of unified interpretation and application and *effet utile* of the EU law as the basis for the need to ensure the principle of primacy is discussed separately in the study.

Particular attention is given to different theories of the relation between EU law and national constitution. The major differences between the supremacy in validity and the primacy in application are distinguished and the significance of such approaches toward the principle of primacy in the Member States. In addition, the origin of the principle of primacy viewed from different positions is shown and the significance of such interpretation to the functioning of the principle. Given the fact that the differences between the approaches of individual EU Member States exists and Member States apply different scope of limitations to the principle of primacy, the study deals separately with such essential restrictions in different Member States and the occurrence of such limitations in practice.

Stressing the obligation of Member States to ensure the primacy of EU law, its proper functioning and their desire to protect supremacy of national constitution, the study examines the ways in which Member States may, under national law, achieve the compliance of these principles. The cooperation between the constitutional courts and the ECJ is detailed, which is, in the author's opinion, very important in order to ensure the harmonization and protection of different interests. The study analyzes the constitutional case law referred to the ECJ in the field of preliminary requests and the significance of such requests while the insufficiency of requests is seen as the lack of cooperation.

PRIEDAS

Prejudiciniai sprendimai, priimti remiantis valstybių narių konstitucinių teismų kreipimais į ESTT su prejudiciniu prašymu*

Belgijos Karalystė	<ol style="list-style-type: none">1. Case C-93/97 <i>Fédération Belge des Chambres Syndicales de Médecins ASBL v Flemish Government, Government of the French Community, Council of Minister</i> [1998] ECR I-48372. Case C-480/03 <i>H. Clerens v Walloon Region</i> [2004] (neskelbtas ECR)3. Case C-305/05 <i>Ordre des barreaux francophones et germanophone and Others v Conseil des ministres</i> [2007] ECR I-053054. Case C-212/06 <i>Gouvernement of Communauté française and Gouvernement wallon v Gouvernement flamand</i> [2008] ECR I-016835. Case C-73/08 <i>Nicolas Bressol and Others and Céline Chaverot and Others v Gouvernement de la Communauté française</i> [2010] ECR I-027356. Case C-306/09 <i>I.B.</i> [2010] ECR I-103417. Case C-236/09 <i>Association Belge des Consommateurs Test-Achats ASBL and Others v Conseil des ministres</i> [2011] ECR I-007738. Case C-182/10 <i>Marie-Noëlle Solvay and Others v Région wallonne</i> [2012] ECR I-000009. Case C-567/10 <i>Inter-Environnement Bruxelles ASBL, Pétitions-Patrimoine ASBL and Atelier de Recherche et d'Action Urbaines ASBL v Région de Bruxelles-Capitale</i> [2012] ECR I-0000010. Joined cases C-197/11 and C-203/11 <i>Eric Libert and Others v Gouvernement flamand and All Projects & Developments NV and Others v Vlaamse Regering</i> [2013] ECR I-0000011. Case C-57/12 <i>Fédération des maisons de repos privées de Belgique (Femarbel) ASBL v Commission communautaire commune de Bruxelles-Capitale</i> [2013] ECR I-0000012. Case C-375/11 <i>Belgacom SA and Others v Belgian State</i> [2013] ECR I-0000013. Case C-195/12 <i>Industrie du bois de Vielsalm & Cie (IBV) SA v Région wallonne</i> [2013] ECR I-0000014. Case C-473/12 <i>Institut professionnel des agents immobiliers (IPI) v Geoffrey Englebert and Others</i> [2013] ECR I-0000015. Case C-99/13 <i>Kleynen</i> (sprendimo byloje dar nėra)
-----------------------	---

Italijos Respublika	1. Case C-169/08 <i>Presidente del Consiglio dei Ministri v Regione Sardegna</i> [2009] ECR I-10821 2. Case C-418/13 <i>Napolitano and others</i> (sprendimo byloje dar nėra)
Prancūzijos Respublika	1. Case C-168/13 <i>PPU Jeremy F. v Premier ministre</i> [2013] ECR I-00000
Ispanijos Karalystė	1. Case C-399/11 <i>Stefano Melloni v Ministerio Fiscal</i> [2013] ECR I-00000
Austrijos Respublika	1. Case C-143/99 <i>Adria-Wien Pipeline GmbH and Wietersdorfer & Peggauer Zementwerke GmbH v Finanzlandesdirektion für Kärnten</i> [2001] ECR I-08365 2. Case C-171/01 <i>Wählergruppe "Gemeinsam Zajedno/Birlikte Alternative und Grüne GewerkschafterInnen/UG", and Bundesminister für Wirtschaft und Arbeit and Others</i> [2003] ECR I-04301 3. Joined cases C-465/00, C-138/01 and C-139/01 <i>Rechnungshof v Österreichischer Rundfunk and Others and Christa Neukomm and Joseph Lauerermann v Österreichischer Rundfunk</i> [2003] ECR I-04989 4. Case C-594/12 <i>Seitlinger and others</i> (sprendimo byloje dar nėra)
Lietuvos Respublika	1. Case C-239/07 <i>Julius Sabatauskas and Others</i> [2008] ECR I-07523
Maltos Respublika	1. Case C-71/12 <i>Vodafone Malta ltd. and Mobisile Communications ltd. v Avukat Ġenerali and Others</i> [2013] ECR I-00000

*Iki 2013 m. rugpjūčio mėn. 20 d.

2013 m. gruodžio 18 d.

Lauryna Gružaitė

lagruzaite@gmail.com